

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hazen IRGAT

ANKARA'DA FAALİYET GÖSTEREN KADIN GİRİŞİMCİ KOOPERATİFLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

İşletme Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hazen IRGAT

ANKARA'DA FAALİYET GÖSTEREN KADIN GİRİŞİMCİ KOOPERATİFLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Danışman

Prof. Dr. A. Ferda ERDEM

İşletme Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hazen IRGAT'ın bu çalışması, jürimiz tarafından İşletme Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Janset AYTEMUR (İmza)
Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. A. Ferda ERDEM (İmza)
Üye : Yrd. Doç. Dr. Onur DİRLİK (İmza)

Tez Başlığı: Ankara'da Faaliyet Gösteren Kadın Girişimci Kooperatifleri Üzerine Bir Araştırma

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 27/06/2022

Mezuniyet Tarihi : 07/07/2022

(İmza)

Prof. Dr. Ebru İÇİGEN

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ankara’da Faaliyet Gösteren Kadın Girişimci Kooperatifleri Üzerine Bir Araştırma” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Hazen IRGAT

22 / 06 /2022

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Hazen IRGAT
Öğrenci Numarası	20185212007
Anabilim Dalı	İşletme
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. A. Ferda ERDEM
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Ankara'da Faaliyet Gösteren Kadın Girişimci Kooperatifleri Üzerine Bir Araştırma
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1861240977
Rapor Tarihi	27/06/2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %7 Alıntılar dahil: %13
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,	
<p>Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 134 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.</p> <p>Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.</p> <p>( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.</p>	
Gerekçe:	
<p>Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.</p> <p style="text-align: right;">Danışman Öğretim Üyesi Prof. Dr. A. Ferda ERDEM</p>	

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
ÖNSÖZ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KOOPERATİF ÖRGÜTLENMELERİ ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

1.1. Kooperatif Yapısının Tanımı.....	3
1.2. Kooperatif İlkeleri	4
1.2.1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi	5
1.2.2. Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi	5
1.2.3. Ortağın Ekonomik Katılım İlkesi	6
1.2.4. Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi	6
1.2.5. Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi	6
1.2.6. Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi	7
1.2.7. Sorumluluk İlkesi	7
1.3. Dünya’da Kooperatifçilik Tarihi.....	7
1.3.1. Modern Kooperatifçilik Hareketi	9
1.3.2. Diğer Ülkelerde Kooperatifçilik Hareketleri.....	10
1.4. Türkiye’de Kooperatifçilik Tarihi	15
1.4.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kooperatifçilik	16
1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Kooperatifçilik	20
1.5. Kooperatiflerin Temel Organları.....	25
1.6. Kooperatif Örgütlerinin Temel Özellikleri	28
1.7. Kooperatif Çeşitleri	30
1.8. Kalkınma ve Kooperatifler	30
1.8.1. Kırsal Kalkınma Kavramı	31
1.8.2. Kırsal Kalkınma Modelleri	34
1.8.3. Kalkınma Planlarında Kırsal Kalkınma Olgusu.....	36
1.8.4. Kırsal Kalkınmada Kooperatiflerin Önemi	42
1.9. Uluslararası Kooperatif Kuruluşları	43
1.10. Kooperatif Türleri	45

İKİNCİ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK VE KADIN GİRİŞİMCİ KOOPERATİFLERİ

2.1. Girişimcilik Kavramı.....	51
2.2. Kadın Girişimcilik Kavramı ve Önemi.....	52
2.3. Türkiye’de Kadın Girişimciliğin Tarihçesi	54
2.4. Kadın Girişimci Türleri	56
2.5. Kadın Girişimci Özellikleri.....	58
2.6. Kadınları Girişimciliğe Yönlendiren Faktörler	60
2.7. Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Zorluklar	61
2.7.1. Cinsiyete Dayalı Rol Ayrımcılığı	64
2.7.2. Cam Tavan Engeli.....	65
2.7.3. Eğitim Düzeyinin Yetersiz Olması	65
2.7.4. Basmakalıp Yargılar	66
2.7.5. Rol Çatışması.....	67
2.7.6. Sermaye Eksikliği ve Finansal Kaynaklar	68
2.7.7. Bürokratik Engeller.....	69
2.8. Kadın Girişimcileri Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar	70
2.9. Kadın Girişimci Kooperatifçiliğinin Gelişimi	78
2.9.1. Kadın Girişimci Kooperatiflerini Diğer Kooperatiflerden Ayıran Özellikler	80
2.9.2. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Amaçları ve Çalışma Alanları.....	81
2.9.3. Kadın Girişimci Kooperatiflerine Yönelik Destekler.....	85
2.9.4. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Başarısız Olma ve Kapanma Nedenleri	89
2.9.5. Dünya’da Başarılı Kadın Girişimci Kooperatif Örnekleri	90
2.9.6. Türkiye’de Başarılı Kadın Kooperatifleri	97
2.9.7. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Yaygınlaşmasının Önündeki Engeller	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN GİRİŞİMCİ KOOPERATİFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	104
3.2. Araştırmanın Yöntemi	105
3.3. Araştırmanın Örneklemi.....	105
3.4. Verilerin Toplanması.....	106
3.5. Verilerin Analizi ve Bulgular.....	107
3.5.1. Araştırmaya Katılan Kooperatiflere ve Kooperatif Üyelerine Yönelik Bilgiler.....	107
3.5.2. Bulgular	109
3.5.2.1. Kooperatiflerin Kuruluş Süreci ve Kuruluş Amaçları	110
3.5.3. Kooperatiflerin İşleyişi ve Ağları	113
3.5.4. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Yaşadıkları Zorluklar.....	117

3.5.5. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Sürekliliği.....	120
3.5.5.1. Kooperatiflerin Sürekliliğinde Yönetmel Düzenlemeler	120
3.5.5.2. Kooperatiflerin Sürekliliğinde Dış Destekler	121
3.6. Bulguların Değerlendirilmesi	122
SONUÇ	126
KAYNAKÇA.....	130
EK 1-Mülakat Soruları	149
ÖZGEÇMİŞ	151

TABLolar LİSTESİ

Tablo1.1 Dünya’da Kooperatifçilik Tarihi Kronolojisi	15
Tablo 1.2 Türkiye’ de Kooperatifçilik Tarihi ve Mevzuatı	24
Tablo 1.3 Kooperatif ve Ticari İşletmeler Arasındaki Farklar.....	30
Tablo 1.4 Kooperatif Türleri	48
Tablo 1.5 Türkiye’de Türlerine Göre Kooperatifler ve Ortak Sayıları	49
Tablo 2.1 Kadın Girişimci Türleri.....	57
Tablo 2.2 Modern ve Geleneksel Kadın Girişimciler	58
Tablo 2.3 Kadın Girişimcilerin Sahip Oldukları Özellikler	59
Tablo 2.4 Kadınları Girişimciliğe Yönlendiren Faktörler.....	60
Tablo 2.5 Kadın Girişimcilerin Karşılaştığı Temel Sorunlar	63
Tablo 2.6 Türkiye 2021 Yılı İller Bazında Kadın Kooperatifleri Türü ve Sayısı	85
Tablo 3.1 Kooperatif Üyesi Katılımcılara Yönelik Bilgiler	108
Tablo 3.2 Araştırmaya Katılan Kooperatiflere Yönelik Bilgiler	108
Tablo 3.3 Kadın Girişimci Kooperatiflerine Yönelik Bulgular (N=9).....	110

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABİGEM	Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezleri
AGCOM	Tarımsal Ticarileştirme Projesi
Akt.	Aktaran
ANGİKAD	Girişimci İş Kadınları Derneği
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMKP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
BİKAD	Biga Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kadın Kooperatifi
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
COPAC	Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives
CICOPA	International Organisation of Industrial and Service Cooperatives
DAP	Doğu Anadolu Projesi
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Dr.	Doktor
DGRV	Alman Kooperatifleri Raiffeisen Konfederasyonu
EBSO	Ege Bölgesi Sanayi Odası
EGLR	İstihdam Üretimi ve Sri Lanka'da Uzlaşmaya Doğru Geçim Kaynakları
FAO	The Food and Agriculture Organization
FORUM	Fuarcılık ve Kalkınma İşbirliği Şirketi
GAP BKİ	GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı
GAP- GİDEM	Güneydoğu Anadolu Projesi - Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi
GAP P.A.C.E	Personal Advancement & Career Enhancement
GEKA	Güney Ege Kalkınma Ajansı
GFW	Kadın İçin Küresel Fon
GİDEM	Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi
GIZ	Alman Uluslararası İş birliği Kurumu

ICA	International Cooperative Alliance
ILO	International Labour Organization
IPARD	Instrument for Pre-Accession Assistance Rural Development
İK GK	İl Kadın Girişimciler Kurulu
KAMER	Kadın Merkezi
KAGİDER	Kadın Girişimciler Derneği
KB	Kalkınma Bakanlığı
KSSGM	Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
KEİG	Kadın İstihdamı ve Girişimi
KEDV	Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KIRDES	Büyükşehirlerin Kırsal Altyapısı Projesi
KÖYDES	Köylerin Alt Yapısının Desteklenmesi Projesi
KKYDP	Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme Programı
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
KADAV	Kadınlarla Dayanışma Vakfı
KADIN-KOOP	Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KOOP-BİS	Kooperatif Bilgi Sistemi
KOOP-GİR	Kooperatif Girişimciliği Eğitim Projesi
KOOP-GEP	Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı
KOOP-TEZ	Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi
KOOP-DES	Kooperatiflerin Destek Programı
LEED	Ekonomik Kalkınma Yoluyla Yerel Güçlendirme
MEKSA	Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Tesisi Vakfı
M.Ö.	Milattan Önce
NRECA	National Rural Electric Cooperative Association
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
ORF	Olimpik İltica Vakfı
PANKOBİRLİK	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
SEWA	Self- Employed Women's Association Coperative
SIDA	İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı

STK	Sivil Toplum Kuruluşları	
TB	Ticaret Bakanlığı	
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi	
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu	
TKDK	Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu	
TMOK	Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi	
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği	
TTK	Türk Ticaret Kanunu	
TÜGİAD	Türkiye Genç İş Adamları Derneği	
TÜRKOSEP	Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı	
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği	
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization	
UNFPA	Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu	
UN WOMEN	Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlendirilmesi Birimi	
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü	
UKKS	Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi	
vb.	ve benzeri	
vd.	ve diğerleri	
YÖK	Yükseköğretim	Kurulu

ÖZET

Kooperatifler, bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan rolleri nedeniyle giderek etkisi güçlenen bir örgütlenme modelidir. Özellikle kadın emeğini bir araya getiren kadın girişimci kooperatifleri ile kadınların ekonomik ve sosyal konumu güçlenmekte, diğer yandan bu örgütlenmelerle yerelin girişimcilik potansiyeli bölgesel kalkınmaya dâhil edilmektedir. Bu tez çalışmasının amacı, kadın girişimci kooperatiflerinin kuruluş ve faaliyet süreçlerini ele alarak, ülkemizdeki mevcut durumun daha kapsamlı anlaşılmasını sağlamaktır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı araştırmaya, Ankara'da faaliyet gösteren dokuz kooperatiften ondokuz kooperatif üyesi katılmış; veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre kooperatiflerin kuruluş motivasyonunda kadın emeğinin değerlendirilmesi, kadın yoksulluğunun giderilmesi, kadınların sosyal ve ekonomik olarak güçlenmeleri, çocukların ve gençlerin desteklenmesi, yerel veya bölgesel ürünlerin tanınırlığını sağlanması gibi konular öne çıkmaktadır. Kuruluş ve faaliyet aşamasında kooperatifler, yerel yönetimlerden, üniversite ve diğer sivil toplum örgütlerinden çeşitli konularda destek almaktadırlar. Kooperatif faaliyetlerinin sürekliliği için ürün ve iş geliştirme, markalaşma, yeni pazarlar yaratma gibi konularda yönetsel bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve üyelerin eğitimi gerekli görülmektedir. Ayrıca kooperatif faaliyetlerine ilişkin vergilendirmelerde ve sabit maliyetlerin desteklenmesinde, devletin ve yerel idarelerin kolaylaştırıcı düzenlemelerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Bölgesel Kalkınma, Kadın Girişimciliği, Kooperatifçilik, Kadın Girişimci Kooperatifleri

SUMMARY

A RESEARCH ON WOMEN ENTREPRENEUR COOPERATIVES OPERATING IN ANKARA

Cooperatives are a unity model of which effects are getting stronger due to their roles on regional development. By means of women entrepreneur cooperations which are gathering women labour together, not only is the economical and social situations of them getting higher but also the potential of local people is taking into account in regional development. The purpose of this study is making the current situation of such unites in our country more understandable with an eye to the founding and operation process of women entrepreneur cooperatives. Nineteen members from nine cooperatives attended this study in which qualitative searching method was used. Data was gathered via semi-structured interviews. According to the results of this research, some points like evaluating the women labour in the founding motivation of cooperations, overcoming poverty, gaining more strength socially and economically, supporting the children and the teenagers and making the local area more well-known are coming forward. Cooperatives get support from local management universities and other non-governmental organizations on various topics. It is estimated as essential that management information and skills should be improved to gain endurance on developing products and work, branding, creating a market and educating the members. In addition, It is also needed that the government and local management should offer facilitation on taxes of cooperatives and support the fixed cost.

Keywords: Entrepreneurship, Regional Development, Women's Entrepreneurship, Cooperatives, Women Entrepreneur Cooperatives

ÖNSÖZ

Tez çalışma sürecimde araştırma konusunun belirlenme aşamasından, bulguların tartışılmasına kadar tezin bütün aşamalarında engin bilgi, fikir ve görüşleriyle her konuda yardımcı olan ayrıca her türlü desteği, hoşgörüsü ve yol göstericiliği için öğrencisi olmaktan onur duyduğum değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ferda Erdem'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Tüm eğitim hayatım boyunca beni maddi ve manevi destekleyen, fikirlerimi önemseyen, beni yönlendiren başta kıymetli annem Emine IRGAT ve babam Yalçın IRGAT'a ve her zaman yanımda olan kardeşlerim Anıl IRGAT'a ve Kerem IRGAT'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

Akademik eğitim hayatım boyunca aldığım kararlarda beni sonuna kadar destekleyen, yaşadığım zorluklarla baş etmemi sağlayan ve kendimi geliştirmem konusunda bana her zaman destek olan değerli Gürsel EKER'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak benimle görüşmeyi kabul eden, bana kooperatiflerini büyük bir içtenlikle açan, yaşadıklarını ve hikayelerini samimiyetle paylaşan bu araştırmanın değerli katılımcılarına sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Araştırma sürecinde en büyük motivasyon kaynağımın, Kadın Girişimci Kooperatiflerinin mevcut durumlarına dikkat çekmek ve seslerini duyurma isteği olduğunu belirtmeliyim.

Hazen IRGAT

Antalya, 2022

GİRİŞ

Modern tanımıyla ilk defa Sanayi Devrimi sonrası İngiltere, Almanya ve Fransa’da ortaya çıkan ve bu ülkelerdeki başarılı uygulamalarla tüm dünyaya yayılan kooperatifler, bireylerin tek başlarına yapamadıkları iş ve eylemleri bir araya gelerek iş birliği, dayanışma içinde gerçekleştirdikleri örgütlenmelerdir. Kooperatifleşme, yalnızca ekonomik anlamda refahın yaratılmasında değil, aynı zamanda sosyal olarak da toplum huzurunun sağlanmasında ve ahlaki gelişimin de önemli bir yolu olarak görülmektedir. Diğer yandan toplumsal ve iktisadi kalkınmayı sürdürülebilirlik üzerinden tanımlayan yeni kalkınma modellerinde iş birliği ve dayanışma temelli örgütlenmelerin katkısı oldukça önemli bulunduğundan, kooperatiflere yönelik ilgi giderek güçlenmektedir.

Mustafa Kemal ATATÜRK; “Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir.” Söylediği bu cümle ile kooperatiflerin önemini bir kez daha altını çizmektedir.

Küreselleşme ile birlikte teknolojinin oldukça hızlı ve gelişerek ilerlemesi; ayrıca bu ilerlemenin ortaya çıkardığı sosyoekonomik sonuçlar, dünya genelinde farklı gruplara iş fırsatları sunmaya devam etmektedir. Bu bağlamda tarihsel olarak kadınlara belirli görevler ve işler atfeden toplumsal anlayışlarda değişimler yaşanırken; kadınların işgücüne ve girişimcilik faaliyetlerine dahil olması giderek yaygınlaşmaktadır. Türkiye’de de son yıllarda kendi işlerini kurmak isteyen kadınların ve kadın girişimlerini destekleyen kurumların sayısının arttığı görülmektedir. Özellikle kadınların işgücüne katılmalarında, görünür kılınmalarında ve toplumsal konumlarının güçlenmesinde kadın kooperatiflerinin uygulama sonuçları daha iyi anlaşıldıkça kadın girişimleri için kooperatifçilik, bir iş modeli olarak daha fazla desteklenmeye başlanmıştır. Özellikle başarılı kadın kooperatifi sayısında yaşanan artış, daha fazla kadın girişimcinin kooperatif çatısı altında bir araya gelmelerini özendirilmektedir.

Bu tez çalışması Türkiye’de kadın girişimcilerin giderek daha fazla ilgi duydukları, yerel ve merkezi kurumlar tarafından desteklenen ve teşvik edilen kadın girişimci kooperatifleri üzerinedir ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, kooperatif örgütlenmeleri üzerine genel bilgiler verilerek, kooperatif yapısının tanımı, kooperatifçilik ilkeleri, çeşitleri ve örgütsel özellikleri incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Dünyada ve Türkiye’deki kooperatifçilik hareketinin tarihsel gelişimi de ele alınmıştır.

İkinci bölümde; girişimcilik kavramı ve kadın girişimci kooperatifleri irdelenmiştir. Kadınları girişimci olmaya iten faktörler, kadın girişimcilerin özellikleri ve karşılaştıkları sorunlar açıklanmıştır. Yine bu bölümde kadın girişimci kooperatiflerinin gelişimi, amaçları, çalışma alanları ve Türkiye’de kadın girişimci kooperatiflerinin nitelikleri ile kooperatiflere verilen destekler ele alınmış; Dünyadan ve Türkiye’den başarılı kadın girişimci kooperatifi örneklerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm ise görgül bir araştırmaya dayanmaktadır. Kadın girişimci kooperatiflerinin kuruluş süreçleri ile gerçekleştirilen işletme faaliyetlerini açıklamayı amaçlayan araştırma süreci nitel yöntemle göre sürdürülmüştür. Araştırmanın örneklemini, Ankara ve çevresinde faaliyet gösteren ve araştırmaya katılmayı kabul eden kooperatifler oluşturmuştur. Veri toplama aşaması, kooperatif üyeleriyle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler ile gerçekleştirilmiş ve toplanan veriler araştırmanın amacı doğrultusunda kooperatiflerin kuruluş süreçlerini ve faaliyetlerini açıklayacak şekilde kategorize edilmiş ve bulgular tartışılmıştır. Araştırmanın sonuçları bu tür araştırmaların, kadın girişimci kooperatiflerinin başarısı ve sürdürülebilirlikleriyle ilgili kararlara, düzenlemelere, stratejilere ve önerilere veri sağlama potansiyelinin güçlü olduğunu göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOOPERATİF ÖRGÜTLENMELERİ ÜZERİNE GENEL BİLGİLER

1.1. Kooperatif Yapısının Tanımı

Kooperatif sözcüğünün ilk defa Anglosakson Ülkeleri ve Latin Ülkeleri dillerinde kullanıldığı görülmektedir. “Co” ile “operative” kelimelerinin birleşimiyle oluşmakta; “co” kelimesi birlikte anlamı verirken, “operative” kelimesi ise bir fiili gerçekleştirmek, çalışmak anlamlarına gelmektedir. Bu kavramlardan hareketle kooperatifçilik, ortak hareket edilerek bir faaliyette bulunulmasını ve faaliyette bulunulurken kişilerin emeklerini ve aynı zamanda imkânlarını birleştirmesini ifade etmektedir. İngilizce’de “Cooperative Society”, Fransızca’da “Association Cooperative”, Almanca’da “Genossenschaft” ve Türkçe’de başlarda “Teavün (yardımlaşma) Şirketi” kooperatif kelimesi yerine kullanılmıştır (Eryılmaz, 1987:1). İngilizcede ve Fransızcadada ortaklık, dernek vb. kelimeleri nitelemek için “cooperative” sıfatı kullanılmış ve daha sonraları bu kelimeler olmadan yalnızca “cooperative” ifadesi tercih edilmiştir. İlk kez Robert Owen ve W. King tarafından “cooperative” kelimesi kullanılmıştır (Yazıcı, 2016: 3-5).

Kooperatif kavramının günümüzde uluslararası düzeyde kabul gören tanımı, 1995’te Manchester’da kooperatif ilkelerinde yapılacak olan düzenleme ve yenilikler için toplanan ICA kongresinde yapılmıştır. Buna göre kooperatif, “bireylerin ortak ekonomik, sosyal, kültürel ihtiyaç ve arzularının müşterek sahip olunan ve demokratik kurallar ile yönetilen bir işletme vasıtası ile karşılamak için gönüllü olarak oluşturmuş bağımsız bir organizasyondur” (Mülayim, 2006: 17).

Türkiye’deki kooperatifler kanununa göre kooperatif; “tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan, değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklardır” (16.01.2020, www.mevzuat.gov.tr). 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanununa göre kooperatif; “ortaklarının ekonomik çıkarlarını özellikle meslek ve geçimlerine ait gereksinimlerini, karşılıklı yardım ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla bir ticaret unvanı adı altında kurulan, değişir ortaklı ve değişir sermayeli bir şirkettir” (Çöklü, 2005: 5).

Kooperatifler, üyelerinin ortak sosyal, ekonomik veya kültürel ihtiyaçları için müştereken sahip oldukları, demokratik olarak kontrol sağlanabilen, gönüllü ve özerk sivil toplum örgütleridir. Bir kooperatif, eşitlikçi yapısı, amacı ve statüsü ile kapitalist bir işletmeden ayrılır. Dış yatırımcılar değil, üyeleri oy hakkına sahiptir. Amacı, üyelerin kendilerinin karşılıklı yararı sağlamasıdır; bunun sonucu olarak, bir kooperatif kâr etmek için kurulmuş olsa da kâr elde etmek yalnızca bir araçtır, bir amaç değildir (Bowman ve Stone, 2007:1).

Kooperatifçilik; gelişmişlik düzeyi düşük ve gelişmekte olan ülkelerde, önemli ölçüde ekonomik ve sosyal bir hareket olarak kabul görmektedir. Dünya barışının ve çevrenin korunmasına ve istihdam kaynaklarının oluşmasına, oluşan bu kaynakların faaliyete geçirilmesine, yatırım yapılmasına ve ekonomiye ayrıca devamlı bir kalkınmaya ve yoksullukla mücadeleye vurgu yapmaktadır. Kooperatifler tamamıyla ülkelerin ekonomik durumları, sosyal kalkınma ve gelişmelerinde büyük önem arz eden bir araç olarak yer almaktadırlar (Yercan ve Kınıklı, 2018: 159). İnsanların ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamama durumundan dolayı ortaya çıkmış bir eylem ve yapılanmadır. Kooperatifçilik ihtiyaçların karşılıklı dayanışma ve iş birliği ile karşılanması esasına dayanır. Eğer kişiler bu ihtiyaçlarını kendi başlarına sağlayabilir durumda olurlarsa bu durum kooperatif şirketlerine ihtiyaç duyulmamasına neden olacaktır (Yazıcı, 2016: 3).

Kooperatiflerin kişisel sorumluluk, eşitlik, demokrasi ve dayanışma şeklinde asli değerleri mevcuttur. Kooperatif üyelerinden sosyal sorumluluk, açıklık, dürüstlük ve diğer kişileri önemseme gibi bir takım etik değerlere sahip olmaları beklenmektedir.

1.2. Kooperatif İlkeleri

Modern Kooperatifçiliğin temellerini atan hareket “Rochdale Öncüleri” olarak anılmaktadır. 1844 yılında 28 işçinin kurduğu “Rochdale Öncüleri”, kooperatiflerinin düzenli bir şekilde ilerlemesi adına kendileri için bazı kurallar koymuşlardır. Genel hatlarıyla diğer kooperatifler tarafından da uygulanan bu kurallara “Rochdale İlkeleri” denilmiştir. 1937 yılına gelindiğinde kooperatif ilkeleri bilimsel olarak değerlendirilmiştir (Mülâyim, 2019: 75).

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA); 1930 ve 1937 yılları arasında bir anket düzenleyerek 7 ilke belirlemiştir (Mülâyim, 2019: 76). Ancak değişen ekonomik ve sosyal koşullar, yeni kuralların düzenlenmesi gerekliliğini doğurmuştur. 1966 yılında Viyana’ da düzenlenen 23. Kongre’de 6 ilke kabul edilmiş, daha sonra 1995 yılında İngiltere’nin Manchester şehrinde yapılan kongrede 7 ilke kabul görerek bugünkü ilkelerin son şeklini

almıştır (Mülâyim, 2019: 77-80). Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) kabul ettiği 7 kooperatif ilkesi Şu Şekildedir (16.01.2020, koop.gtb.gov.tr):

1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi
2. Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi
3. Toplumsal Sorumluluk İlkesi
4. Kooperatifler arası İşbirliği İlkesi
5. Ortağın Ekonomik Katılım İlkesi
6. Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi
7. Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi

1.2.1. Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi

Bu ilke kooperatiflerin herkese açık olduğunu anlatan ilkedir. “Cinsiyet, sosyal, ırk, siyasal ve dinsel ayırımıcılık olmaksızın, hizmetlerinden yararlanabilecek ve üyeliğin sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlar olduğunu” belirtilmektedir. Kooperatifçilik gönüllülük esasıyla işleyen bir örgüt yapılanmasıdır. Bu ilke, üye olunan kooperatifin sorumluluğunu taşıyabilen herkesin o kooperatife serbestçe katılabilmesini ve yine hiçbir neden göstermeksizin serbestçe ayrılabilmesini ifade eder. Bu ilke, kooperatiflerin büyümelerini, gelişmelerini, bütünleşmelerini ve büyük ölçek etkisini yakalamalarını teşvik eden temel ilke niteliğindedir (Güloğlu ve Korkmaz, 2005: 818).

1.2.2. Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi

Bu ilke ile kooperatiflerin; piyasa oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan üyelerince denetlenen demokratik kuruluşlar olduğu belirtilmektedir. “Kooperatifin seçilmiş temsilcileri, kooperatif üyelerine karşı sorumludurlar ve üyeler eşit oy hakkına sahiptir (her üyeye bir oy hakkı). Diğer düzeydeki kooperatif kuruluşlarında ise oy hakkı demokratik bir yaklaşımla düzenlenir”. Bu ilke doğrultusunda kooperatiflerin denetimleri ve yönetimleri demokratik bir Şekilde yürütölen kuruluşlar olduğu anlaşılmaktadır. Ortakların ne kadar sermaye koyduğuna bakmaksızın her ortağa eşit ve yalnızca 1 oy hakkı tanımışlardır. Ayrıca seçilmiş olan erkek veya kadın yöneticiler diğer ortaklara karşı da sorumluluk taşır. Yine bu ilke ile kooperatifçilikteki asıl unsurun insan olduğuna dikkat çekmektedir. Kooperatifleri, sermaye Şirketlerinden ayıran unsurların başında ortağın demokratik yönetimi ilkesi gelmektedir (Okur, 2013: 8-9).

1.2.3. Ortağın Ekonomik Katılım İlkesi

Ortakların, kooperatifin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunduğu ve kooperatifin sermayesini demokratik olarak kontrol edebildiklerini anlatan bir ilkedir. Genellikle kooperatif sermayesinin en az bir bölümü kooperatifin ortak mülkiyetidir. Ortaklara, kooperatife ortaklık koşulu olarak yatırdıkları ortaklık paylarına karşılık faiz veriliyorsa, sınırlı oranda bir faiz alırlar ve kalan miktar, kooperatifi geliştirmek için yedek akçe oluşturma, ortakları kooperatifle alışverişleri oranında yararlandırma, ortaklara uygun bulunan ve onaylanan diğer faaliyetlerin desteklenmesine tahsis edilebilir.

Ekonomik katılım ilkesi, kooperatifin ekonomik unsurlarını ele alır ve sermaye ile elde edilen karın ne yapılacağını belirtir. Ekonomik nitelik taşıyan bu ilke, kooperatifleri ekonomik anlamda sermaye şirketlerinden ayrı tutan tek ilke olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Ortağın ekonomik katılım ilkesinin uygulanması ile kooperatiflerdeki kâr unsurunun ortadan kaldırılmasına ve kooperatiflerin ekonomik bir hizmet kuruluşu olmasına olanak sağlamaktadır (Mülâyim, 2019: 89).

1.2.4. Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi

Kooperatifler, ortakları tarafından yönetilen özerk ve karşılıklı yardıma dayanan bağımsız kuruluşlardır. Bu ilke nedeniyle devlet ve diğer kuruluşlarla anlaşma ve iş birliği yapmaları veya dış kaynaklardan sermaye sağlamaları durumunda bütün bu ilişkilerini, kooperatiflerinin özerkliğine ve ortakların kooperatiflerini demokratik olarak yönetmelerine bir zarar getirmeyecek biçimde yürütürler. Dolayısıyla kooperatiflerin özerk, kendi kendine yetebilen ve üyeleri tarafından yönetilen kuruluşlar olduğu açık bir şekilde belirtilmektedir. Kooperatifler, hükümetlerin de dâhil olması ile diğer kurum ve kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri veya dış kaynaklar yolu ile sermayelerini arttırmak istemeleri durumunda, bunu kooperatiflerin bağımsızlığını ve özerkliğini sürdürecektir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Everest, 2015: 44).

1.2.5. Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi

Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş ve atanmış yöneticilerine ve personeline, kooperatiflerinin gelişimine etkin bir biçimde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkânı sağlar. Kooperatifçiliğin yapısı ve yararları hakkında kamuoyunu; özellikle de gençleri ve kamuoyu önderlerini bilgilendirirler. Burada kooperatiflerde eğitim, öğretim ve bilgilendirmenin kooperatiflerin gelişmesi için ne kadar büyük önem taşıdığı ifade

edilmektedir. Bu ilke ayrıca, diğer tüm ilkelerin yerine getirilmesinde, doğru uygulanmasında ve anlaşılmasında büyük önem taşımaktadır (Güloğlu ve Korkmaz, 2005: 825).

Eğitim, öğretim ve bilgilendirme ilkesi, kooperatif ortaklarının yetiştirilmesi ve gerekli yetkinliklere kavuşmaları için ökritiktir. Bilgilendirme fonksiyonu, kooperatif ortaklarının; seçilmiş ve atanmış yöneticiler ile çalışanlar, toplum, özellikle de genç nesiller ile kamuoyu önderlerinin kooperatif hakkında bilgilenmesine ve kooperatif bilinci kazanmasına da destek olur. Günümüzde bilgilendirme açısından reklam ve kooperatif web siteleri önemli bir işleve sahiptir. Bilgilendirme ve öğrenim fonksiyonunun birleşimi olan eğitim fonksiyonu, kooperatifin yönetici ve çalışanlarının devamlı eğitim anlayışıyla kooperatifin düşünce ve yapısını kavramaları ve özümsemeleri faaliyetlerini kapsamaktadır (Okur, 2013: 10-11).

1.2.6. Kooperatifler Arası İş Birliği İlkesi

“Kooperatifler, ortaklarına daha etkin bir biçimde hizmet edebilmek ve tümüyle kooperatifçilik hareketini güçlendirebilmek için diğer kooperatiflerle yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliği yaparlar”. İş birliği, kooperatifçilik hareketinin temelini oluşturur ve kooperatif ortaklarına daha etkili ve fazla hizmet sağlama avantajının ötesinde ulusal ve uluslararası konjonktürde kooperatifçilik hareketinin güçlendirilmesi amacını taşır. Kooperatiflerin birbirleri ile sağlam bir şekilde iş birliği içinde olarak etkilerini maksimuma çıkarabilmeleri önemli ancak yeterli değildir; geniş ölçekli ekonominin avantajlarından yararlanabilmek için daha fazla çaba harcamaları gerekmektedir (Mülâyim, 2019: 93).

1.2.7. Sorumluluk İlkesi

“Kooperatifler, ortaklarınca onaylanan politikalar aracılığıyla içinde yaşadıkları toplumun sürdürülebilir kalkınması için çalışmalarını sorumluluk ilkesiyle bağdaştırmaktadır”. Kooperatiflerin yürütmüş oldukları faaliyetler nedeniyle içinde buldukları topluma karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu tür örgütlenmeler, ortaklarının ihtiyaç ve isteklerini karşılarken, içinde buldukları toplumun da sürdürülebilir kalkınması için çalışmalıdır. Bu beklentiler nedeniyle kooperatifler arasında son yıllarda, çevreyi koruma, sürdürülebilir kalkınma, bölgesel kalkınma ve kadın kooperatifleri konuları büyük önem teşkil etmektedir (Avşar, 2017: 24).

1.3. Dünya’da Kooperatifçilik Tarihi

Belirli amaçlara ulaşmak için, bireylerin biraraya gelip, ortak çaba sarfetmeleri, insanlık tarihi boyunca çok görülmüştür (Müftüoğlu & Aydos 2001: 12). İlk çağlardan

günümüze kadar insanlar, tek başlarına yenemeyecekleri güçlüklerin karşısında birlik olup, işbirliği yapmışlar ve bu yöntemle hem toplumsal hem de ekonomik olarak birçok işi başarmışlardır. İnsanların biraraya gelerek oluşturdukları topluluklar büyümeye başladıkça sınıflar oluşmuş, iş bölümleri belirlenmiş, üretim araçlarının çeşitlenmesiyle de bu alanda hızlı ivmeler kaydedilmiştir. Devamında bireyler iktisadi gruplara bölünmüş ve farklı meslek grupları ortaya çıkmıştır (Hazar, 1970: 48).

Roma, Çin ve Eski Mısır dönemlerinde de kooperatif yapısına benzer bazı örnekler görülmektedir; fakat bu yapıların gerçekçi işbirliği temeline dayanmadıkları ve sürekliliğinin sağlanmadığı öne sürülmektedir (Güven, 1997: 7). Ortaçağ Felemenk’inde ve Kadim Mezopotamya da sürekli bir tarımın sağlanması, düzenli bir tarımsal sulama ile mümkün olmuş ve bunun için gereken su kanalları ile bentlerin yapımı, onarılması ve korunmasında da ortak çalışmalar olmuş ve kooperatif benzeri yapılanmalar görülmüştür (Hazar, 1970: 48).

M.Ö 2067-2025 yıllarında Babiller, Hammurabi döneminde çıkarılan yasalar ile kooperatif kullanımı için arazi alma ve kiralama sistemini doğru işlemesi için ilkeler koymuşlardır. Yasalara göre, ziraatçi birliklerinin geniş arazi topraklarını kooperatif yapılanması olarak işletmeleri mümkün görülmüştür (Çıkmış & Karacan, 1994: 8-10).

Dünyanın hemen her yanında köylere sinmiş kooperatif mahiyetinde adetler vardır. Sıra ile yapılan sürü güdümü (çobanlık), harman dövümünde komşuların birbirine yardımı, kuyu ve kanal açma, sarnıç meydana getirme buna örnek gösterilebilir. İmece mahiyetindeki bu yardım ve çalışmalar, gönüllü olmakla birlikte, zamanla zorlayıcı bir gelenek haline gelmiştir. Böyle geleneklerden modern kooperatiflerin esasını teşkil edenler de vardır. Örneğin “ayylus” diye bilinen birlikleri, Peru Hükümeti Kooperatifler haline getirmiştir. Aynı şekilde Meksika’da “ejidos” denilen eski teşkilleri, 1910 da yapılan devrimden sonra yeniden düzenlenmiş ve toprak reformu da bunlar eliyle gerçekleştirilmiştir. Daha belirgin kooperatif davranışları esnaf teşekküllerinde görülür. Bu teşekküller, dünyanın her yanında, yüzyıllarca kooperatif ruhu ile hareket etmişlerdir. Gerekli hammadde ve öteki gereçlerin toptan ve ortaklaşa satın alınmasında ve yapılan ürünlerin elden çıkarılmasında bu ruhun hâkim olduğu gerçektir (Hazar, 1970: 49).

İngiltere’de 1659 senesinde “Esnaf ve Çiftçi Ortaklığının Kurulması Konusunda Teklifler” isimli kitabının yayınlanması ile modern kooperatifçiliğin ilk temelleri Peter Cornelius Plockboy tarafından atılmıştır. Plockboy kitabında; istedikleri süre zarfı içinde kalmak ve istediklerinde çıkma hakkı koşulu ile esnaf, çiftçi ve meslek adamlarının; sermaye ve işgüçlerini bir araya getirerek, oluşturacakları ekonomik örgütlerin kuruluşunu öngörüyordu. Yine İngiltere’de 1695’te John Bellers, yayınladığı kitabı ile Plockboy’un

fikirlerini daha da ileri götürmüştür. Dolayısıyla iki kitap kapsamında belirtilen fikirlerin, 19. yüzyıldaki modern kooperatifçilik hareketine ışık tuttuğu söylenebilir (Çıkın & Karacan, 1994: 10-12).

İskoçya’da, 1761’de ev dokumacılığı ile uğraşan esnafın da dokuma için gereken aletleri temin edebilmek amacıyla bir araya gelerek kooperatif kurmaları, benzer şekilde dokumacılıkta çalışmakta olan işçilerin 1769 yılında birleşerek bir tüketim kooperatifi oluşturmaları, İngiltere’de de aynı dönemlerde gemi inşaatlarında çalışan işçilerin birleşerek ekmek ve un kooperatifini kurmaları konuyla ilgili önemli ilk örneklerdir (Okur, 2013: 13).

Fransa’da ise kooperatifçilik hareketlerinin ilki tarımsal alanda olmuştur. Örnek olarak Jura bölgesindeki köylerde 18. yüzyılda, kurulan peynir atölyeleri gösterilebilir. Paris’te dağılık olarak işlerini yapan marangozlar, 1831 yılında “Marangozlar Kooperatifini” kurarak bir araya gelmişlerdir. Yine Paris’te 1834 yılında mücevher işçileri kooperatif benzeri organizasyon kurarak birleşmişlerdir (Hazar, 1970: 51). Lyon’da 1835 yılında “İçten ve Sosyal Ticaret” adı altında bir tüketim kooperatifi oluşturulmuştur. 1839’da Paris’te ekmek üreten işçiler birleşerek “Boulangerie Veredigue” adlı kooperatifi kurmuşlardır (Özcan, 2007: 27).

1.3.1. Modern Kooperatifçilik Hareketi

Kooperatifçilik bir hareket olarak önce Batı Avrupa’da başlamış, daha sonra Doğu Avrupa’ya yayılım göstermiştir. Kooperatifçilik hareketinin bu yayılımı, hızlı kentleşmenin ve sanayileşmenin yayılım düzeyine bağlı şekilde ilerlemiştir. Öncelikle sanayileşme sürecinin hızlanması üretimi hızlı bir şekilde artırmış; bu durum pazar olanaklarının genişletilmesine ihtiyaç doğurmuştur. Yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar kooperatif hareketinin yayılımını artırmış; kooperatif örgütleri ülkeden ülkeye farklı kimlik ve özelliklerde ortaya çıkmıştır (Özcan, 2011: 3).

Modern anlamda ilk kooperatif hareketi ve kooperatif örgütlenme biçimi için tutarlı bir argümanın oluşturulması, 19. yüzyılın başlarında Robert Owen ve Dr. William King’in çabalarıyla İngiltere’de ivme kazanmıştır (Zeuli ve Cropp, 2004: 6). İngiltere’de kooperatifçilik hareketinin başarılı ve etkili olmasında Robert Owen, Dr. William King ve Rochdale Öncüleri önemli ölçüde rol oynamışlardır (Karalar, 2000: 21). İngiltere’yi Fransa ve Almanya’daki kooperatifçilik hareketleri izlemiş; daha sonraları ise İsveç, Danimarka ve İsviçre gibi ülkelerde benzer hareketler devam etmiştir (Kurtaslan, 2004: 14).

Fransa’daki ünlü sosyalist filozof Charles Fourier ile Owen’nin kurduğu organizasyonların çoğu kısa bir süre devam etse de istenen başarıyı sağlayamamıştır. Ancak

bunların Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeni nesil kooperatif gelişimi için zemin hazırladığı söylenebilir. Başlangıçtaki başarısızlıklarına rağmen Dünyada kooperatif felsefesinin temellerini atan, kooperatifçiliğin babası olarak anılan isim Robert Owen'dir (Zeuli ve Cropp, 2004: 7). Owen, İngiltere'nin Lamarck köyünde 1771 yılında bir iplik fabrikası kurarak buradaki çalışanların çalışma süreleri, koşulları ve ortak üretimlerine ilişkin olumlu, destekleyici, düzenleyici ve iyileştirici uygulamaları başlatmış; ancak, Owen'in bu girişimleri fabrikatörler ve devlet tarafından olumsuz karşılanmıştır (Can ve Sakarya, 2012: 29). Owen'in fikirlerinden esinlenen, onu destekleyen ve ona göre daha gerçekçi kabul edilen Dr. William King, 1828 ile 1830 tarihleri arasında bir dergi çıkarmıştır. "The Cooperator" adı verilen ve toplam 28 sayfadan oluşan bu dergi İngiltere'de geniş çapta dağıtılmıştır. Yayımlanan sayılar, teoride ve pratikte bilgilerle ve talimatlarla doludur; iş birliği konusunda bir ilham kaynağı olmuştur (Zeuli ve Cropp, 2004:7).

1833'te İngiltere'nin Rochdale kentinde kısa ömürlü bir topluluk oluşturulmuştur. Rochdale kooperatifinin temeli, önceki kooperatifler tarafından denenmiş olan çeşitli fikirlerin akıllıca birleşimi üzerine kurulmuştur. Orijinal organizatörlerden biri olan James Smithies, Dr. King'in kooperatif dergisinden ilham almış ve bunu kurucu ortaklarıyla paylaşmıştır. Ancak nihai ortak hedefleri, Owen'ın öğretilerini yinelemiştir. İlk kooperatif çabaları yalnızca iki yıl sonra başarısız olmasına rağmen, 28 kişilik bir çekirdek ekip aktif olarak çalışmaya devam etmiş ve sonunda 1844'te ToadLane'de mütevazı bir dükkân için prototip kooperatif modelini yaratmıştır. Bu model günümüz dünyasındaki kooperatiflerin temellerini atan "Rochdale Öncüleri" olarak anılmaktadır. Tüketim Kooperatifi olarak kurulduğu bilinen "Rochdale Öncüleri" kooperatifini Almanya'da kurulan tasarruf ve kredi amaçlı kooperatifinin, İngiltere'de tüketim kooperatifçiliğinin, Fransa'da ise üretim kooperatifçiliğinin izlediği belirtilmektedir (Can ve Sakarya, 2012: 29). 1844 yılında "Rochdale Öncüleri"nin kendileri için ortaya koyduğu kurallar, daha sonra ufak değişikliklere uğrayarak 1895 yılında ilk kez uluslararası bir boyuta taşınmış ve kısaltması ICA olarak bilinen "Uluslararası Kooperatif Birliği" kurulmuştur (Geray, 1992: 428).

1.3.2. Diğer Ülkelerde Kooperatifçilik Hareketleri

Fransa'da kooperatifçilik hareketi, toplumda ekonomik bir denge kurulması hedeflenerek başlatılmış ve üretim kooperatifçiliğinin öncüsü olmuştur. Bu hareketin temellerini ise Charles Fourier, Philippe Buchez, Louis Blanc ve Charles Gide gibi büyük fikir adamları atmıştır (Kara, 2003: 38).

Kooperatifçilik üzerine yapılan çalışmalarının çoğunluğu Charles Fourier önderliğinde fikir ve düşünce düzeyinde yapılmıştır (Mülâyim, 2019: 43). Diğer bir deyişle İngiltere’de R. Owen’ın görevini Fransa’da Charles Fourier üstlenmiş, düşüncelerini çeşitli kitaplarda yayınlamıştır. Bu kitaplardan en önemlisi “Yeni İşçi Dünyası ve Kooperasyon” isimli eseridir. Bu eserde; “Falanj” olarak adlandırdığı topluluklarda hayali kooperatifler tasarlamış ve inşa etmiştir (Kara, 2003: 38). Ancak Fourier, Owen’dan çok daha farklı olan; üretim ile tüketimi bir arada bulunduran çok yönlü bir kooperatif yapılanması düşünmüştür (Kocabaş, 2010: 25).

Fransa’da üretim kooperatiflerinin fikir babası kabul edilen Philippe Buchez ise düşüncelerini değişik kitaplarında ve çeşitli dergilerde anlatarak, Fourier’in başlattığı kooperatif çalışmaları geliştirilmiş, toplumun sosyo ekonomik yapısına uygun hale getirilmiş ve bugünkü anlamda kooperatifler kurulmuştur (Kara, 2003: 39). 1831 yılında Paris’te dağınık haldeki marangozları bir araya toplayarak kooperatifleştirmiştir. Ünlü sosyalistlerden Louis Blanc ise siyasi kimliğini kullanarak devletten 3 milyon frank değerinde bir ödenek alarak 300’den fazla kooperatifin kurulmasını sağlamıştır (Mülâyim, 2019: 44). Çeşitli okullarda profesörlük yapan ve kooperatifçiliği anlatan Gide, Fransa’da önemli düşünce akımı “Nimes Okulu”nu şekillendirme de oldukça etkili olmuştur. Gide’nin kooperatifçilik hareketi alanında yankı uyandıran etkisi; kooperatifçilik konusunu özgün bir bilim dalı haline getirebilmek amacıyla sergilediği çabalarda görülmektedir.

Modern kooperatifçilik hareketinin başlangıcında İngiltere ve Fransa ile birlikte hareket eden ülkelerden biri de Almanya olmuştur. İngiltere tüketim kooperatifçiliğinde, Fransa ise üretim kooperatifçiliğinde öncülük ederken; kredi ve tasarruf kooperatifçiliğinde de Almanya’nın öncülük yaptığı görülmektedir. Söz konusu olan tasarruf ve kredi kooperatifleri dünya da buna benzer pek çok girişime de örnek teşkil etmişlerdir (Mülâyim, 2019: 44).

H. Schulze-Delitzsch ve F. W. Raiffeisen Almanya’daki kooperatifçilik hareketinin önemli iki fikir öncüleridir (Geray, 1992: 440). Özellikle Sanayi Devriminden olumsuz etkilenen ve ekonomik sıkıntılar yaşayan esnaflar ile sanatkârların nakdi gereksinimlerini karşılamak için Delitzsch’in girişimi sayesinde kurulan kooperatiflerden sonra, Raiffeisen taşralara odaklanmıştır (Ültanır, 2019: 45). Buradan hareketle Almanya kooperatifçiliği; esnaf ve tarım olarak iki konuya odaklandığı söylenebilir: Esnaflara kredi temin etmek için, Esnaf kredi kooperatifçiliği ile başlayan hareket, daha sonraları köy halkının tarımsal kredi ihtiyacını karşılamak için tarım kesiminde de yaygınlık göstermeye başlamıştır (Geray, 1992: 441).

Hermann Schultze-Delitzsch'in hareket amacı; büyük sanayilerden olumsuz biçimde etkilenen küçük esnafların korunması yönünde olmuştur. 1849 yılında "hammadde alım kooperatifi" adıyla çeşitli esnaflar için bir kooperatif kurmuştur. Bu esnafların en önemli sorunlardan birinin kredi olduğunu düşünen Schultze, 1850'de "Esnaf Kredi Kooperatifi"ni de kurmuş ve pek çok kredi kooperatifi Almanya'da yayılmaya başlamıştır. Ayrıca esnafların mal ve ürünlerini satacak kooperatif dükkânları yine bu dönemde açılmış, "Schulze Delitzsch" adıyla anılan ilk kez bir "Esnaf Kredi Bankası" kurulmuştur. 1859 yılında Schultze, bulunan bütün küçük sanat kooperatifi yapılanmalarını "Alman Küçük Sanat ve İktisat Kooperatifleri Birliği" adı çerçevesinde bir araya getirmiştir. 1864 yılında ise ülke çapında ilk "Alman Kooperatifler Bankası" kurulmuştur (Özcan, 2007: 39).

Almanya'daki esnaflar kesiminde oluşan kooperatifçilik hareketinin tarım kesiminde kendini göstermesi ise Wilhelm Raiffeisen önderliğinde olmuştur. Raiffeisen, belediye başkanlığı yaptığı kasabada zor durumda kalan halkı yoksulluktan kurtarabilmek amacıyla önce bir tüketim kooperatifi kurmuştur, fakat sonra yoksulluğun asıl sebebinin köy halkının sürekli tefeciye borçlanması dolaylı olduğunu farketmiş ve 1849'da da ilk kez yardım birliğini kurmuştur. Bu birlik sırası ile "ikraz sandığı" ve "tasarruf sandığı" şeklini almıştır. Raiffeisen'in kurduğu kooperatifler kısa sürede yayılım göstermiş ve başarılı olmuştur. Bunun nedeni ise günümüzde hala değer gören birçok ilkeye sahip olmalarıdır (Ürper, 1996: 10-12). 1889'da çıkarılmış olan Alman Kooperatifler Yasası; bir çok ülkenin kooperatif mevzuatını etkilemiş, 1970'lere gelene kadar küçük değişikliklerle uygulanmış ve 1974 yılında da yenilenmiştir (Mülayim, 2010: 107).

İsrail'deki kooperatifçilik hareketi ise ülkenin bulunduğu bölgede modern anlamdaki ilk uygulamalar olarak kabul görmektedir. Bu uygulamaların başlangıcının 1900'lerin başında, İsrail Devleti henüz kurulmamışken olduğu kabul edilmektedir (Ültanır, 2019: 49). İsrail'de kooperatifçiliğin ve kalkınmanın temel ögesi örgütlenmiş bir işbirliği modelinin mevcut olmasıdır. İsrail halkının, toplumsal, ekonomik ve hatta kültürel sistemin "kendi kendine yardım" biçiminde olan kuruluşların; sendikaların ve kooperatiflerin etkisi altında olduğu ifade edilmektedir. İsrail'de tarımsal alan politikaları çerçevesinde yapılan üç farklı tarımsal işletme karakteristiği vardır: Kibbutzlar, MoshavOvdimler ve MoshavShitufiler (Dinler, 2000: 178).

Kibutzlar kamu hâkimiyetinde olan; tüketim, üretim ve pazarlama vb. uygulamaların ortak bir şekilde yürütüldüğü yapılanmalar şeklindedir. 1909 yılında ilk defa Degania Alephadında bir köyde Filistin'e yerleşmeye gelen 10 erkek 2 kadın tarafından kurulan Kibutzlar; başta sadece tarımsal faaliyetler konusunda örgütlenmiş; özellikle 1960'lı yıllardan

sonra sanayi alanındaki faaliyetlerde görülmüştür. Kibutzların asıl amacı; yalnızca ekonomik bir yapılanma değil, üyelerinin arasında yardımlaşma ve dayanışmayı artırmak, kültür, spor, sanat gibi birçok alanda kolektif yapılanmayı yerleştirmektir (Rehber, 2011: 313).

Moshavlar, Kibbutzlar'a karşı olan Yahudi Ulusal Fonu tarafından, bölgeye gelen Yahudileri yerleştirmek üzere organize edilmiştir. Moshav yapılanmaları 1921'den itibaren oluşmaya başlamıştır. 1948'de İsrail'in kurulmasıyla ivme kazanmıştır. Bir nevi köy şeklinde olan bu oluşumlarda üretim, tüketim, mülkiyet ve pazarlama gibi uygulamalar bireysel olarak yürütülmektedir (Dinler, 2000: 181).

ABD'deki kooperatifçilik hareketleri ise ilk zamanlarda Avrupa'da yaşanan gelişmelerden etkilenmiştir. İzleyen dönemde, uluslararası kooperatif yapılanmasında da etkisi olacak, kendine ait bir model halini almıştır (Rehber, 2011: 36). 1752 yılında kooperatif yapılanmasına benzer ilk uygulama sigorta alanındadır. Yine aynı yıllarda Benjamin Franklin'in desteği ile kooperatifçilik yapılanmasına benzer şekilde olan "*Philadelphia Yangından Korunma Ortaklığı*" kurulmuştur (Rehber, 2011: 36). 1845 yılında Boston'da, Owen ve Rochdale Öncülerinin etkisiyle ilk tüketim kooperatifi kurulmuş ancak diğer ülkelere göre hızlı bir ilerleme sergileyememiştir (Okur, 2013: 29). 19. yüzyılın başlarında Teksas civarında kurulmuş olan "*Çiftçi Eğitim ve Kooperatif Birliği*" çiftçiler için malzeme ve araç temin etmiştir. İlk zamanlarda yerel seviyede gelişme gösteren kooperatifçilik hareketinin zaman içinde ülke çapında yaygınlaştığı gözlemlenmiştir. 1870'li yıllardaki kooperatiflerin çoğu, özel sektörün güçlü yapısı ve gerçek kooperatifçilik ilkelerinin uygulanamayışı yüzünden başarılı olamamıştır (Çıkın ve Karacan, 1994: 38). Kooperatifler, özellikle I. Dünya Savaşı'nın bitişinden 1930'lu yılların ortalarına kadar süren mali şartların; düşük ürün fiyatlarının etkisiyle hızlı ve önemli bir gelişme sergilemiştir. Daha sonraları bazı yeni yasal düzenlemelerin yapılmasıyla sayıca çok fazla artış görülmesine de kooperatifçilik hareketinin fikrinde, organizasyonunda ve örgütlenmesi konusunda ilerlemeler izlenmiştir (Okur, 2013: 30).

Özellikle 1929 büyük buhran sonrasında ABD Başkanı Franklin Roosevelt tarafından uygulamaya konulan "Yeni Düzen Programı (New Deal Program)" ile yaygınlaşan kooperatifler, kırsal bölgelerdeki kalkınmaya önemli katkılar sağlamıştır. Özellikle bu program çerçevesinde 1939 yılına kadar kurulan 417 tane kırsal elektrik kooperatifi, Amerika'daki kooperatifçilik yapılanması için oldukça etkili olmuş ve örnek teşkil etmiştir. Kırsal elektrik kooperatiflerinin çatı kuruluşu olarak 1941 yılında kurulan NRECA'ya (National Rural Electric Cooperative Association) üye 66 enerji üretimi, 900 enerji dağıtım kooperatifi bulunmaktadır (G20 Ülkelerinde Kooperatifçilik, 2015: 19-20). 2019 yılı

verilerine göre ABD’de de 65 bin kooperatif bulunmaktadır ve her üç kişiden biri kooperatif üyesidir (22.03.2021, <https://sosyalekonomi.org>).

İsveç'te de kooperatifçilik yapılanması tekel sistemine karşı oldukça başarılı olmuştur. İtalya'da L. Luzzatti ve Japonya'da T. Kagawa, kendi ülkelerindeki kooperatifçilik hareketinin önderliğini yapmışlardır (Güven, 1997: 7). Danimarka'da Gruntving (1783- 1872), kooperatifçilik hareketinin öncüsü olmuş ve “tarımsal kooperatifler” büyük bir gelişme göstermişlerdir. İrlanda’da ise Sir Harace Plunkett (1854-1932), kooperatifçiliğin öncüsü olarak belirtilebilir (Koç: 2001: 12). Ayrıca Raiffeisen ve Luzzatti; Almanya ve İtalya’daki kredi kooperatif yapılanmalarını detaylı olarak inceledikten sonra 20. yy. başlarına denk gelen dönemde Hindistan’a tanıtmıştır. Kooperatifçilik hareketi Hindistan’dan sonra Asya ülkelerine yayılım göstermiş, Japonya’da ve özellikle doğu Afrika ülkelerinde 1920’li yıllarda başarı kazanmıştır. 1945’li yıllardan sonra ise Afrika ve Asya’nın her bölgesinde kooperatifler sayıca artmıştır (Çıkin ve Karacan, 1994: 27). Buraya kadar özetlenmeye çalışılan kooperatifçiliğin gelişimi ile ilgili önemli hareketler, toplu olarak Tablo 1.1’de da yer almaktadır.

Tablo1.1 Dünya’da Kooperatifçilik Tarihi Kronolojisi

YIL	KURULUŞ VE MEVZUATLAR
1831	Fransa’da marangozlar tarafından ilk kooperatif kurulmuştur
1835	Lyon’da ilk tüketim kooperatifi kurulmuştur
1844	İlk gerçek anlamda tüketim kooperatifi “Rochdale Öncüleri” adıyla kurulmuştur
1849	Almanya’da "Esnaf Hammadde Alım Kooperatifi" kurulmuştur
1850	“Schulze Delitzsch” adıyla anılan esnaf kredi kooperatifleri Almanya da kurulmuştur
1852	Dünya’da ilk kez İngiltere’de “Kooperatifler Yasası” çıkartıldı.
1872	İlk kooperatif bankaları kurulmuştur
1873	Avusturya’da halen geçerliliğini koruyan “Kooperatif Yasası” çıkartıldı.
1876	Hollanda’da “Kooperatif Yasası” çıkartıldı, 1925’te yenileyerek geçerliliğini kormuştur.
1889	Almanya’da “Kooperatif Yasası” çıkartıldı, Orta Avrupa ülkelerinde geçerli olan kooperatif yasalarını etkilemiştir.
1900	Japonya’da “Kooperatif Yasası” çıkartıldı.
1901	Finlandiya’da “Kooperatif Yasası” çıkartıldı, 1955’ de daha kapsamlı bir yasayla yenilenmiştir.
1911	İsveç’te “Kooperatif Yasası” çıkartıldı ve hiç değiştirilmeden 40 yıl boyunca geçerliliğini korumuştur.
1969	Türkiye’de “Kooperatif Yasası” çıkartıldı.

Kaynak: Geray, 1992: 427; Mülâyim, 2019: 108-109

1.4. Türkiye’de Kooperatifçilik Tarihi

Kadim Anadolu toplumunda insanlık tarihi boyunca, kendi içinde kooperatifçilik yapılanması benzeri özellikleri barından karşılıklı yardımlaşma şekilleri saptanmıştır (Çıkın, 2003: 1). Türkiye’deki kooperatifçilik hareketi, diğer ülkelere nazaran hem doğma şekli hem

de gelişme şekli açısından farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığın temel nedeni toplumsal, kültürel, ekonomik ve tarihi değerlerdeki farklılıklardır (Özcan, 2007: 50).

Türk kooperatifçiliği birdenbire oluşmuş bir hareket değildir; kökleri çok eskilere dayanan, örgütlenmiş dayanışma şekillerinin ortak bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kırsal kesimlerde yaşayan halk kendi inisiyatifi dışında kapalı bir topluluk biçimini almıştır. Kapalı toplulukların hemen hemen çoğunda az veya çok görülen toplumsal ve ekonomik dayanışmalar, birbiriyle yardımlaşma gelenekleri, Türk kooperatifçilik yapılanmasının temelini ve hatta en güçlü dayanağını oluşturmaktadır (Ürper, 1996: 16).

Bu bölümde, Türkiye'deki kooperatifçilik tarihinin gelişimi, "Cumhuriyet öncesi kooperatifçilik" ve "Cumhuriyet dönemi kooperatifçiliği" olmak üzere 2 alt başlıkta ele alınmıştır.

1.4.1. Cumhuriyet Dönemi Öncesi Kooperatifçilik

Türkiye'de kooperatifçilik tarihi incelenirken, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önceki dönemde de kooperatif benzeri kuruluşların olduğu vurgulanmaktadır. Kooperatifçilik hareketi Türkiye'de imece gibi alışık olunan bir iş birliği anlayışıdır. Öte yandan yasalar ile teşvik edilmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için başvurulan bir uygulama hâlini alması ve bir çözüm olarak kabul görmesi oldukça yenidir (Örki, 2016: 15). Türk toplumunun gelenek ve göreneklerinin, kültürel yapısının; dayanışmayla oluşturup şekillendirdiği imeceler, Ahi Birlikleri, loncalar, gedikler vb. yapılanmalar birlikten kuvvet doğar ilkesini esas alan oluşumlardır (Yazıcı, 2016: 39).

İmece usulü, ortaklaşa çalışmanın, dayanışmanın ve işbirliğinin en işlevsel ve karakteristik örneklerindedir. Eski zamandan beri Türk köylerinde başarıyla hayata geçirilen imecenin, kooperatifleri andıran bir yapı olduğu görülmektedir. Birçok köyde görülen ortaklaşa kullanılan süthaneler, fırınlar, çamaşırhaneler buna örnek oluşturduğu gibi; ortak olarak çoban tutmak, yol yapmak, koruluk ve mera tesis etmekte imece faaliyetlerine örnek gösterilebilir. Yine ihtiyacı olanlara yardım etmek, "keşik" denilen sırayla birbirinin işini görmek imece çalışmalarına örnektir. Özellikle orak ve harman gibi zamanında bitirilmesi gereken işlerde tüm köy halkının işbirliğine gitmesi bilinen bir gelenektir.

Hazar vd. (1997: 7-8), kardeşlik, dayanışma, birlik-beraberlik, karşılık beklemeden başkalarının yardımına koşma, feragat ve fedakârlık, kişisel yararları gözetmemek gibi özellikleri yanında faaliyetleri ortaklaşa ihtiyacın elbirliği ve karşılıklı yardımla giderilmesi şeklinde formüle edilen kooperatiflerin, bu karakteristiklerinin imece müessesesinde bulunduğunu ve bu nedenle imece örgütlenmesinin kooperatiflerin habercisi ve öncüsü

olabileceğini belirtmektedirler. İmece usulü çalışmanın kooperatiflerden farklı yanı ise işin bitmesiyle sona ermesi, süreklilik göstermemesi ve bir teşkilat bünyesinde faaliyette bulunmamalarıdır (Hazar, 1990: 90 -91).

13. Yüzyıl da Anadolu Selçuklu Devletinin sonlarında ortaya çıkan “*Ahi Birlikleri*”nde günümüzdeki kooperatifçiliğin benimsediği kuralların uygulandığı bilinmektedir. Ahilik teşkilatlanmasının; kültürel ve mesleki hayatın pozitif yönde ilerlemesine, sanat eserlerinin gelişmesine, üretici-tüketici ilişkilerindeki adaletin sağlanmasında büyük katkıları olmuştur. Ahi Evran tarafından kurulmuş olan bu birliklerde, modern kooperatifçiliğin benimsemiş olduğu dayanışma, eşit kazanç, herkese iş, karşılıklı yardımlaşma, adil fiyat sistemi ve üye olanların eğitimi vb. değerler büyük bir önem ve titizlikle benimsenmiştir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 138). Ahi Birlikleri Anadolu da oldukça yaygın bir teşkilat ağı yapılanmasına sahiptirler. Ahilik Teşkilat yapısının asıl amacı; “sosyal adaleti” gerçekleştirmektir. Bu amaç ile zenginle fakir, üreticiyle tüketici, emekle sermaye, halk ile devlet arasında sağlam ilişkiler kurabilmek ve süreklilik sağlayabilmek için sağlam ve güçlü bir teşkilat yapısı ve köklü ve kaliteli bir eğitim sistemi modelini benimsemişlerdir. Ahi birliklerinin, hem toplum içerisindeki iktisadi, siyasal ve sosyal ilişkilerin düzeninin sağlanmasında hem de vatandaşların devlet kuruluşları karşısındaki sorunlarına çözüm bulunması aşamasında çok yönlü bir katkıları olmuştur (Doğan, 2015: 29). 18. yüzyıl sonlarına kadar “Ahilik”, 20. yüzyıl başlarında ise “gedik ve lonca” ismiyle faaliyette olan esnaf ve sanatkârlık teşkilatlarında toplumun ekonomik hayatını iyileştirmede ciddi roller üstlenmiştir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 137-138).

Ahi Birlikler’inden sonra sosyal ve kamusal yardımı sağlayan meslek kuruluşlarına *lonca* adı verilmiştir. Kökenleri, 7. ve 8. yüzyıla dayanmaktadır. Ahiliklere ait bir çok özelliklerin loncalarda devam ettiği belirtilmiştir. Temelde Loncaların 2 ana unsuru vardır; Lonca üyesi sanatkârile esnaf arasındaki sosyal eşitlik ve dayanışmayı sağlamak, mesleki faaliyetlerin uygulanış biçimlerini düzenlemek ve denetlemek. Loncalar, günümüzdeki, “Esnaf ve Sanatkârlar Odası”na benzemektedir (Özcan, 2007: 54-55).

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki kooperatiflerin ilk örneği, 1858’de Avrupa’ya gönderilen Mithat Paşa’nın 1863’te yurda dönmesinin ardından Sırbistan sınırlarındaki Piro kasabasında kurulan “Memleket Sandıkları” olmuştur (Can ve Sakarya, 2012: 29-30). Bu oluşum modern anlamda kooperatifçiliğin başlangıcıdır. Mithat Paşa, çiftçinin nakit ihtiyacını karşılayabilecek banka ya da herhangi bir finans kuruluşu bulunmadığı için çiftçinin tefecilerin eline düşmüş olduğunu farketmiştir. Bu konuya çare ararken, köylerdeki imece usulünden faydalanıp, Devlete ait olan boş arazilerde, haftanın tatil günlerinde, imece usulü,

çiftçiler tarafından tarım yapılarak, elde edilen ürünlerin satışından kazanılacak gelir ile bir sandık kurulabileceğini, bu sayede köylünün tefecilerin elinden kurtulabileceğini düşünen Mithat Paşa, tefecilerle mücadele etmek için Tuna Vilayeti sınırlarındaki her kaza merkezinde Rayfayzen usulü Memleket Sandıklarını kurmuştur (Özcan, 2007: 58). İngiltere’de 1844 yılında Rochdale Kooperatifinin faaliyetlerinden sadece 19 yıl sonra, kooperatifçiliği ülkemize, kendi topraklarına taşıyabilen ve sonraları her yere yaymış olan Mithat Paşa’nın idareciliği, faaliyetleri ve ilkeleri günümüzde de hala tazeliğini korumaktadır (Demirtepe, 2003: 28). Günümüzdeki tarım kredi kooperatiflerinin ilk örneği olarak görülen Memleket Sandıkları; kurulduğu dönemde çiftçilerin kredi alanında karşılaştıkları zorluklara çözüm bulmak amacıyla; çiftçilerin hazine arazilerini imece yöntemi ile ekmeleri ve elde edilen gelirlerin sandıklara yatırılması, bu paralarında ihtiyacı olan çiftçilere kredi olarak verilmesi esasına dayanmaktadır (Yüksel, 2005: 194). Bu uygulamalara yönelik olarak, Mithat Paşa “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” adıyla 29 madde, 2 kısımdan oluşan bir nizamname yayınlamıştır; 1. kısım sermaye ve kazancın bölüşümü, 2. kısım ise nasıl bir muhasebe usulünün kullanılacağına yöneliktir. 1867 yılında hükümetçe kabul edilmiş olan bu nizamname kapsamında; Mithat Paşa üretim kooperatifçiliği ile kredi kooperatifçiliğini birleştirmeyi düşünmüştür (Mülâyim, 2019: 51). Nizamname, Türkiye’deki ilk “Zirai Kredi ve Kooperatif Mevzuatı” olarak kabul görmüştür. 1852 yılında ilk kooperatifler kanunu olan “İngiliz Kooperatifler Kanunu”ndan 15 yıl sonra, “Alman Kooperatifler Kanunu” ile aynı yılda Türkiye’de de bir “Kooperatif Mevzuatı” yürürlüğe girmiştir (Hazar, 1990: 234). Mithat Paşa Avrupa’daki kooperatifçiliği hiçbir zaman taklit etmeyi düşünmemiştir; kurmuş olduğu Memleket Sandıkları incelendiğinde Avrupa’da bulunan kooperatiflerden hiç birine benzemediği açıkça görülmektedir (Mülâyim, 2019: 54).

1883 yılında Memleket Sandıkları kapanarak yerini “Menafi Sandıkları”na bırakmıştır. Menafi sandıklarını, Memleket Sandıklarından farklı kılan unsur; idarecilerin daha disiplinli, daha düzenli olması ve sermaye kaynakları bakımından güçlendirilmiş olmasıdır (Özcan, 2007: 64). Memleket Sandıklarında yaşanan ekonomik sorunlara kalıcı çözüm aranırken, 1883 yılında aşar vergisi yüzde 1 oranında arttırılmıştır. Arttırılan bu hisse ise “menafi hissesi” olarak adlandırılmıştır. Bu sandıkların adı da bu hisseden dolayı “menafi sandıkları” şeklinde değiştirilmiştir (Mülâyim, 2019: 53).

Tarım kesiminde kredi gereksiniminin giderek artması ve “menafi sandıkları”nın yetersiz kalması yeni bir kredi örgütünün kurulmasını gerekli hale getirmiştir. 1888 yılında sayısı 250’yi aşan Menafi Sandıkları kaldırılarak yerlerine “Ziraat Bankası” kurulmuş ve

sandıklara ait olan 2.000.000'dan fazla altın sermayesi de bankaya aktarılmıştır. Tarımsal krediler artık Ziraat Bankası aracılığıyla verilmeye başlanmıştır (Mülâyim, 2019: 54).

Menafi Sandıkları'nın "Ziraat Bankası"na dönüşmesinin ardından, 1900 yılında dönemin İzmir Valisi Vali Kâmil Paşa; köylüleri, seyyar esnafın ve tüccarların tekelinden kurtarıp, kendi öz sermayeleri ile ekonomik durumlarını koruyacak bir teşebbüs olarak köy bakkalları ya da kooperatif bakkal olarak adlandırılan yapılanmaları kurmuştur. Bu girişim köyde tüketim kooperatifçiliği geliştirilmesi yönünde ilk çalışmalardan kabul edilmektedir (Kocabaş, 2003: 17).

Mithat Paşa'dan sonraki zaman zarfında kooperatifçilik hareketine uzunca bir süre rastlanmamaktadır (Mülâyim, 2019: 55). Bu duraklama dönemi, II. Meşrutiyet dönemine kadar sürmüştür. II. Meşrutiyet yıllarında Ethem Nejat; kooperatifçiliğin Osmanlı İmparatorluğu ekonomik yapısına uygunluğunu anlatan ve belirten yazılar yazmıştır (Kocabaş, 2003: 18).

II. Meşrutiyet döneminde kooperatif düşüncesinin yayılmasında en etkili isimlerinden biri olan Ahmet Cevat Emre, 1913 senesinde "İktisatta İnkılap" adlı bir eser çıkarmıştır. Bu eserinde ayrıntılı bir biçimde tüketim ve satış kooperatiflerini anlatırken, araçlar ile yabancı tüccarlar tarafından istismar edilmekte olan Türkköy halkının bu kooperatiflerden yararlanabileceğini açıkça ifade etmektedir (Mülâyim, 2019: 55). Kooperatifçiliğin amacını, tüketicileri kendi kendilerinin taciri ve üreticisi yapmak olan açıklayan Ahmet Cevat'ın (Kocabaş, 2011: 44) öncülüğünde İstanbul'da 11 tüketim kooperatifi kurulmuştur. 1921 yılına gelindiğinde ise İstanbul'da o dönemin Maliye Bakanı olan Faik Nüzhet Bey himayesinde, İstanbul Üniversitesi hocaları ve arkadaşları tarafından "Memurlar Tüketim Kooperatifi" kurulmuştur (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 141).

Tüm bunlar yaşanırken; 1911 yılında Ege bölgesinde daha bilinçli ve gerçekçi kooperatif hareketleri görülmeye başlamıştır. İzmir'de, incir ve üzüm ihracatçısı olan 45 tüccar birleşerek "Fig Packers" adlı bir tröst (birlik) oluşturmuşlar ve bu şekilde incir pazarını tekellerine alarak, istedikleri fiyatları tayin etmeye başlamışlardır. Düşük fiyatlara yapılmakta olan incir satımıyla üreticinin pozisyonu daha kötü bir hal almıştır. İncir üreticileri bu durumdan kurtulmak için tröste karşı, "Aydın İncir Himaye-i Zürra Anonim Şirketi"ni kurmuşlar, ancak dış finans desteği olan tröstle rekabet edemeyip kapanmıştır. Bunun üzerine kooperatifleşme yoluna gidilmesine karar verilmiş, başarılı olabilmesi için üreticinin de mali açıdan güçlü olmasını gerektiğine karar verilmiştir. Üreticilerin güçlenmesi için onlara kredi verecek "Milli Aydın Bankası" kurulmuştur. Banka Aydın'da bulunan incir üreticilerine

“Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı” adıyla ülkemizdeki ilk tarım satış kooperatifini kurmuş olsa da I. Dünya Savaşın etkisiyle işlev kazanamamış, faaliyetleri 1923’te tekrar başlamak üzere durdurulmuştur (Mülâyim, 2019: 55-56).

1.4.2. Cumhuriyet Dönemi Sonrası Kooperatifçilik

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra halkın sosyo-ekonomik durumunda hareketlenmeler yaşanmış; üreticiyi kalkındırmak, verimlilik seviyesini maksimuma çıkarmak için kooperatifçilik yapılanmasına önem verilmiştir. Bu ilerlemeler doğrultusunda Mustafa Kemal Atatürk, kooperatifçilik alanında oldukça çaba göstermiştir (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008: 142). Atatürk, kooperatifçiliğin ekonomiye olan katkısını ve yadsınamayacak derecedeki potansiyelini farketmiş ve 1920 yılından vefatına kadar olan süreçte Türkiye Kooperatifçilik yapılanmasının içinde bulunmuştur. Kooperatifçilikle ilgili görüşlerini her zaman dile getiren Atatürk, 1931 yılında İzmir Ticaret Odasında yaptığı konuşmada kooperatifi: “Muhakkak suretle birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmek demektir. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatlerini haleldar olacağını düşünenler tabii ki şikâyet edeceklerdir” şeklinde tanımlamıştır. Bu bilgiye istinaden, kooperatif hareketinin gelişmesi için gereken yasal düzenlemelere de öncülük etmiş (Mülâyim, 2019: 57-69); halka örnek oluşturması açısından şahsen 2 kooperatifin, “Ankara Memurin Erzak Kooperatifi” ve “Silifke Kazası Tekir Çiftliği Tarım Kredi Kooperatifi”nin hem kurucusu hem ortak üyesi olmuştur (Okur, 2013: 45).

Atatürk’ün kooperatifçilik hareketine olan ilgisi Cumhuriyetin kuruluş yıllarından da önceye rastlamaktadır. TBMM’nin açılmasından hemen sonra 27 Eylül 1920’de sunulan ve 77 maddeden meydana gelen “Kooperatif Şirketler Kanunu Tasarısı”nda Meclis Başkanı olarak Mustafa Kemal Atatürk’ün imzası bulunmaktadır (Mülâyim, 1998: 14).

1923 tarihli olan “İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi” kooperatifçilik hareketine yönelik yapılmış yeniliklerden biridir. Bu nizamname çerçevesinde; Ege, Marmara Havzası ve Trakya’da bulunan büyük çoğunluğu tütün ile ilgili toplam 40 kadar kooperatif kuruluşu gerçekleştirilmiştir (Hazar, 1990: 248).

Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında, Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığının ilk döneminde, 498 sayılı “İtibari Zirai Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bu Kanunla birliklerin; kredi kooperatifleri ile satış kooperatiflerinin gereksinimlerini aynı anda yerine getirmesi sağlanmıştır (Mülâyim, 2019: 60).

1924 tarihli ve 396 sayılı kanunda dönemin Kara Ticareti Kanununa “... kooperatif yani ortaklık şirketleri de ticari şirketlerdendir.” şeklinde bir madde dahil edilmiştir (Ültanır,

2019: 73). 1926 tarih ve 856 sayılı “Türk Ticaret Kanunu”nda ise kooperatiflere ilişkin; ticari şirketlerin arasında bulunması, ticaret ortaklık olarak görülebilmesi için düzenlemeler yapılmıştır (Mülâyim, 2019: 61).

1925 yılında tüketim kooperatifçiliği ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1925 tarihli ve 586 sayılı kanun gereğince, Ankara’da bulunan memurlara, maaşlarının yarısı tutarında ikramiye verilmesi ve bu ikramiyelerin kurulacak olan “Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi”nde sermaye olarak kullanılması öngörülmüştür. Kurulan bu kooperatifin bir numaralı ortağı Atatürk olurken, dönemin başvekili olan İsmet Paşa iki numaralı ortağı olmuştur. Bu durum Atatürk’ün kooperatiflere gösterdiği büyük önemin bir işareti olarak değerlendirilebilir (Mülâyim, 2010: 60). Ayrıca tüm bunlara ek olarak 1925 yılında, İstanbul’da “Ayakkabıcılar Küçük Sanat Kooperatifi” kurulmuştur (Koç, 2001: 14).

“İtibari Zirai Birlikleri Kanunu”ndan beklenen sonuç elde edilemeyince; 1929 tarih 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılarak Cumhurbaşkanı Atatürk’ün imzası ile ilan edilmiştir. Bu kanun ile birlikte kooperatif sözcüğü ilk olarak resmi literatürde yer almıştır (Özcan, 2007: 73). Yasaya göre, kurulacak olan kooperatiflerin amacı; üyelerinin kısa vadeli kredi ihtiyaçlarını karşılamak ve şehirlerde kurulması planlanan kooperatiflere de mevduat toplama yetkisi verilmesidir (Osmanağaoğlu, 2007: 32). 1470 sayılı kanuna ilişkin görüşlerini Atatürk, 1 Kasım 1929 tarihli meclis konuşmasında şöyle belirtmiştir: ... *“bu yıl Zirai Kooperatif Teşkilatı’na başlanmış olması bilhassa memnuniyetimizi mucip oluyor. Bu kooperatifleri memleketin her tarafına teşmil etmeyi ziyadesiyle iltizam ediyoruz”* (Mülâyim, 2019: 61).

Mustafa Kemal Atatürk, 1930 yılının sonlarına doğru 21 ili kapsayan yurt gezisine çıkmış ve bu gezi sırasında kooperatifçilik hareketi için önemli gelişmeler yaşanmıştır. Gezinin önemli yerlerinden biri olarak görülen İzmir’de ilk uğradığı kamu kuruluşu Ziraat Bankası olurken, denetlemek için ilk ziyaretini de tarım kredi kooperatifleri’ne yapmıştır. Atatürk’ün 1931 yılında, İzmir Halk Fırkası ve İzmir Ticaret Odasında yaptığı konuşmalarında kooperatifçilik konusuna yer vermesi büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, Cumhuriyet Halk Fırkasının 3. büyük kongresindeki resmi ilk programının ekonomi oturumunda kooperatifçilikten sözedilmiştir: ... *“Çiftçilerimizi kredi ve üretim kooperatifleri gibi ekonomik kuruluşlara kavuşturmak ve bu kuruluşları geliştirmek ve çoğaltmak amaçtır.”* 1931 yılında kooperatifçilik hareketine ilişkin çalışmalar yapılması için o dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya görevlendirilmiş ve bu bağlamda, İstanbul Üniversitesi’ne bağlı “Türk Kooperatifçilik Cemiyeti” kurulmuştur. Cemiyet hala günümüzde faaliyet göstermektedir (Mülâyim, 2019: 61-63).

1934 yılında, önemli kooperatif hareketi isimlerinden Nusret Uzgören, Ankara’da “Bahçelievler Yapı Kooperatifi”ni kurmuştur. Bu durum kooperatifçilik hareketinin yalnızca tarım sektöründe değil başka alanlarda da geliştiğini göstermektedir (Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 15).

Mustafa Kemal Atatürk döneminde, 1935 yılı kooperatifçilik hareketi ile ilgili yasal düzenlemelerin yapıldığı ve bu açıdan oldukça verimli bir yıl olduğu belirtilmektedir (Mülâyim, 2019: 63). Yine aynı tarihte Mustafa Kemal’in talimatıyla 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” ile 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu kanunlardan sonra tarımsal kooperatif hareketi, ülkenin iktisadi ve sosyal olarak kalkındırılmasında önemli bir araç görülmüş, yüzlerce kooperatif kurulmuştur (Özcan, 2007: 75). Atatürk, 1 Kasım 1936 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisini açarken yaptığı konuşmada: “*Kooperatif teşkilatı her yerde sevilmiştir. Kredi ve satış için olduğu istihsal vasıtalarını öğretilip kullandırmak için de kooperatiften istifadeyi mümkün görüyoruz*” demiştir (Hazar, 1990: 252).

Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatının ardından, II. Dünya Savaşı’nın başlamasının etkisiyle de kooperatifçilik hareketinin ilerlemesinde bir duraksama yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan en önemli gelişmelerden biri 1946 yılında Bakanlar Kurulunda “Türk Kooperatifçilik Kurumu”nun, menfaatlere yarar sağlayan dernekler arasında görülmeye başlanmasıdır (Ültanır, 2019: 75).

1943 yılında ilk su ürünleri kooperatifi olarak kabul edilen ve kurucu ortağı İsmet İnönü olan “İstanbul Balık Avcıları İstihsal Kredi ve Satış Kooperatifi”nin kuruluşu gerçekleşmiştir (Doğan, 2017: 25). 1951 yılında ilk tedarik kooperatifi Rize’de, ilk pancar ekicileri kooperatifi Adapazarı’nda ve ilk esnaf kefalet kooperatifi Ankara’da kurulmuştur (Özcan, 2007: 78). Buna ek olarak aynı yıl “Esnaf Kefalet Kooperatifleri” kurulmaya başlamıştır (Uluocak, 2009: 39).

1956 tarih ve 6762 sayılı “Türk Ticaret Kanunu”nda Ticaret Şirketleriyle ilgili olan bölümüm sonunda kooperatifçilik ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır (Koç, 2001: 14). Kooperatifçilik hareketine 1950’lerden itibaren her yönden değişen ortam ve şartlara ek olarak toplumda yaşanan gerek ekonomik gerekse sosyal ve kültürel açıdan büyük önem verilmiş, kooperatifler yeniden canlanma sürecine girmiştir (Özcan, 2007: 78). Nitekim ilk olarak 1961 Anayasası’nda kooperatifçilik hareketine yer verilmiş ve 51. Maddesi, devletin kooperatiflere vermiş olduğu önemi yansıtan ve son derece önemli olan “*Devlet kooperatifçiliğinin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır*” hükmünü içermektedir. Ayrıca

Kooperatifçilik, 1982 yılında çıkarılmış olan Anayasa'nın 171'inci maddesinde de geçmektedir (Koç, 2001: 15).

1961 ve 1982 Anayasalarının kooperatiflerin yer aldığı hükümleri, kooperatif hareketinin anayasal olarak güvence altına alınarak korunduğunu göstermektedir. Bundan hareketle özerk, demokratik ve bağımsız yapısında zarar oluşturmaksızın kooperatif hareketinin gelişmesi için çeşitli mali, yasal ve idari tedbirlerin alınması, devletin anayasadan kaynaklanan yükümlülükleri arasındadır (Tan ve Karaönder, 2013: 91). Türkiye'de kooperatifçilik hareketi 1961 yılından sonra devletin himayesi altına girdiğinden, bu tarihten sonra kooperatifçilik kalkınma planları ve yıllık programlarda yer almaya başlamıştır (Özcan, 2007: 79). Ülkemizin kooperatifçilik tarihinin önemli olayları Tablo 1.2'de toplu olarak görülmektedir.

Tablo 1.2 Türkiye’ de Kooperatifçilik Tarihi ve Mevzuatı

YIL	FAALİYETLER
1863	Mithat Paşan öncülüğünde kurulmuş olan Memleket Sandıkları; takip eden yıllarda Menafi Sandıkları ve Ziraat Bankası’na dönüşmüştür
1914	Bu yılda kurulmuş olan ve bir kredi topluluğu olarak nitelendirilen Milli Aydın Bankasının takip eden yıllarda Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Şirketi’ne dönüşmüştür (Türkiye’nin ilk tarım satış kooperatifi).
1924	İlk defa gerçek anlamda bir kooperatif hareketini temsil eden 498 sayılı İtibari Zirai Birlikler Kanunu çıkarılmıştır
1925	İstanbul’da Ayakkabıcılar Küçük Sanat Kooperatifi kurulmuştur
1926	865 Sayılı Ticaret Kanunu çıkartılmıştır
1927	Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi kurulmuştur
1929	1470 sayılı Zirai Kooperatifler Yasası çıkarılmıştır
1934	Ankara Bahçelievler Yapı Kooperatifi kurulmuştur
1935	2834 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 2836 Sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu çıkartılmıştır
1951	Esnaf Kefalet Kooperatifleri kurulmuştur
1956	6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun; tarım kredi ve satış kooperatifleri hariç diğer tüm kooperatifleri kapsamına almıştır
1969	1163 sayılı Kooperatifler Kanunu çıkarılmıştır
1969	Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu çıkarılmıştır
1972	1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çıkarılmıştır
1973	1757 Sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu çıkarılmıştır
1985	3186 sayılı Tarım Satış kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulüne Dair Kanun çıkarılmıştır
2000	4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun çıkarılmıştır

1.5. Kooperatiflerin Temel Organları

Kooperatiflerin günümüzde tabi olduğu 1163 sayılı “Kooperatifler Kanununun”da bu örgütler, “tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklardır” şeklinde tanımlanmaktadır (www.mevzuat.gov.tr, 11.01.2019). Yine 1163 sayılı kanunun 3. ve 4. maddelerinde, kooperatif kurulmasına dair esaslar ve usuller belirtilmiştir. Buna nedenle, ana sözleşme Ticaret Bakanlığına verilir ve izin alınırsa kurulacak kooperatifin merkezinin olduğu yer, ticaret siciline tescil edilip, açıkça duyurulur. Tescil edilecek bilgiler ile ilan edilecek bilgiler aşağıda listelenmektedir (www.mevzuat.gov.tr, 11.01.2019):

1. Ana sözleşmenin tarihi,
2. Kurulacak Kooperatifin unvanı ve kooperatifin merkezi,
3. Kooperatifin konusu, amacı ve varsa kooperatifin süresi,
4. Kooperatifin ortaklık payı belgelerinin ada yazılı olduğu,
5. Kooperatifin ne suretle denetleneceği ve temsil olunacağı,
6. Kooperatifin Yönetim Kurulu üyeleri ile kooperatifin temsil yetkilisi kimselerin isim ve soy isimleri,
7. Kurulacak kooperatifin sermayesi ile bu sermayenin nakdi kısmına karşılık gelen tutarın ödenen en az miktar ve kooperatifin her ortaklığın payının değeri,
8. Fiziki sermaye ve devralınan nakit varlıklarla işletmelerin neyden ibaret oldukları ve bu varlıklara biçilen değerler,
9. Kurulacak kooperatifin yapacakları ilanların şekilleri ve ana sözleşmede bu hususla ilgili yer alan bir hüküm var ise pay sahiplerine yönetim kurulu kararlarının ne suretle bildirileceği,
10. Kooperatifin şubeleri hususu: Kooperatifler, gerek görüldüğünde şehir içinde ve şehir dışında şube açabilirler. Bu şubeler, kooperatifin merkezine sicil kaydına atıf yapılmak şartı ile buldukları yerin ticaret siciline tescil edileceklerdir.

Bu bilgilere ek olarak temel sözleşmede yer alması gereken diğer bilgiler ise şu şekildedir (www.mevzuat.gov.tr, 11.01.2019):

1. Kooperatifin merkezi ve adı,
2. Kooperatifin temsiline ait hükümler,

3. Kooperatifin çalışma konuları ve amacı,
4. Kurucuların adı, soyadı, konut ve iş adresleri.
5. Ortakların eşit miktarda sermaye koyup koymayacakları,
6. Ortaklık unvanını kazandıran ve kaybettiren durum ve koşullar,
7. Yıllık gelir gider farklarını; hesaplama ve kullanım biçimleri,
8. Kooperatiflerin yükümlerinden dolayı ortaklarına verilen sorumluluk derecesi ve durumu,
9. Kooperatiflerin yönetici organlarının ve kooperatiflerin denetleyici birimlerinin; görev, yetki ve sorumlulukları ile bunları seçme tarzları,
10. Kooperatiflerin ortaklarının pay tutarları ve kooperatifin sermayesinin ödenme biçimi ve nakit sermayenin en az ¼'lük kısmının peşin olarak ödenmesi.

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 2. Bölümünde yer alan ortaklık sıfatının kazanılması ve ortaklık sıfatının kaybedilmesi karara bağlanmıştır. Buna göre öncelikli olarak kooperatif ortaklığına ortak olmak isteyen kişiler, medeni haklarını kullanma konusunda yeterli olmaları gerekmektedir. Ayrıca belirtilen sözleşmede bulunan hükümleri tüm hak ve yükümlülükleri ile kabul ettiklerine yönelik bir yazıyla, ortak oldukları kooperatifin yönetim kuruluna başvuruda bulunmalıdırlar. Bu düzenlemelere ek olarak, her ortağın bulunduğu kooperatif ortaklığından ayrılma hakkı bulunmaktadır. Ortaklıktan ayrılmak için, hesap döneminin bitiminden önce en az 6 ay kadar öncesinden bildirimde bulunulması gerekmektedir. Ancak bu zaman dilimi ana sözleşmede eklenecek bir hükümle kısaltılabilir ve içerisinde bulunan hesap döneminde de ortaklıktan çıkmaya müsaade edilebilir. (www.mevzuat.gov.tr, 11.01.2019).

1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu beşinci bölümde yer alan kooperatifin organları ve bunların sorumlulukları karara bağlanmıştır. Kanuna göre; kooperatifin 3 ana organı bulunmaktadır. Kooperatif organlarının 1. ana organı Genel Kurul, 2. ana organı Yönetim Kurulu ve 3. ana organı ise Denetçilerdir. Kooperatiflerin yetki bakımından en yüksek olan organı Genel Kuruldur ve bütün ortaklardan oluşmaktadır (Everest, 2015: 44-45). Genel kurulun başkalarına devredemeyeceği veya terk edemeyeceği yetkileri bulunmaktadır. Bunlar (www.mevzuat.gov.tr, 11.01.2019):

1. Kooperatifin ana sözleşmesini değiştirmek,
2. Yönetim kurullarını ve denetim kurullarının doğruluğunu beyan etmek,
3. İmalat işleri ve inşaat işlerinin yaptırılma şeklini belirlemek,
4. Ana sözleşme veya kanun ile Genel Kurula hak tanınmış konular ile ilgili karar vermek,

5. Yönetim ve Denetim Kurulu ve üyeleriyle gerektiği zaman tasfiye kurulunun üyelerini seçebilmek,
6. Yapı kooperatiflerinde; yapı kooperatifinin ortak sayısı ve yapılacak işyeri veya konut sayılarını tespit etmek,
7. İşletme hesabı ile bilanço hakkında karar almak ve gerektiği taktirde gelir ile gider farkının bölüşülmesinde karar vermek,
8. Gayrimenkul alımında ve gayrimenkul satımında izlenecek yol ile birlikte; alınacak olan gayrimenkulün niteliğini, yerini ve minimum fiyatını, satılacak olan gayrimenkulün ise asgari fiyat tutarını belirlemek.

Kooperatifler yönetimleri ile yapısal düzenlemeleri nedeniyle diğer işletmelerden ayrı tutulsa da doğal olarak tüm işletmelerin bulunduğu ticaret sisteminde yer almaktadır (Haberal, 2019: 28). Kooperatiflerin, faaliyette bulunabilmeleri, bu faaliyetlerinde üçüncü kişiler ile işlemler yapabilmeleri için bazı organlara sahip olmaları gerekir. Kooperatifleri; borç altına sokan, hak sahibi yapan ve şirket ile ilgili tüm işleri yürütmekte olan organlar, genel kurul ile yönetim kuruludur (Adıgüzel ve Demirdelen, 2019: 212). Kooperatifler; temel olarak 3 ana organdan oluşmaktadır. Bunlar, yönetim kurulu, genel kurul ve denetçilerdir.

Genel Kurul, kooperatifi temsil etme ve kooperatifin karar alma sürecindeki en yetkili ve etkili organdır. Bütün katılımcılar tek bir oy hakkına sahiptirler. Genel kurul, usulüne uygun olarak yapılan bir çağrı üzerine belirlenen bir konuyu görüşmek ve bu konuyu karara bağlamak için tüm ortakların bir araya gelmesi ile oluşan, fikirlerin açıklandığı, bilgilerin toplandığı ve ortaklık işlerine dair bazı hakların kullanıldığı yetkin bir karar organdır (Adıgüzel ve Demirdelen, 2019: 213).

Yönetim kurulu, kooperatiflerin yapmış oldukları faaliyetleri yöneten ve bu kooperatifleri temsil eden organdır. Yönetim kurulundaki kişiler, bütün ortaklar arasından seçimle belirlenmektedir. Bu kurul en az 3 üye ile kurulmaktadır. Denetçiler, genel kurulu temsil etmektedirler. Bu denetçiler, kooperatifin bütün işlemlerini ve hesaplarını kontrol etmektedirler. Elde ettikleri bilgileri raporlar halinde kooperatif genel kuruluna sunmaktadırlar (Everest, 2015: 44-45).

Denetim kurulu, Genel Kurul adına kooperatifin tüm hesap ve işlemlerini denetleyen, üyelerini azami bir yıl için seçebilen, bir veya birkaç denetçi ile oluşan bir kuruldur. Kurulun üye ve yedeklerinin kooperatife ortak olmaları şartı bulunmamaktadır (Akgökçe, 2019: 12). Denetim kurulunun üyelerinde “Türk vatandaşı olmak; Devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin

ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından ya da bu kanun hükümlerine göre mahkûm olmamak” şartları aranır.

1.6. Kooperatif Örgütlerinin Temel Özellikleri

Kooperatif örgütlerinin dört temel karakteristiği mevcuttur: Özerklik, açıklık, demokrasi ve insan sermayesinin üstünlüğü (Polat, 2010: 21). Bu karakteristikler ışığında kooperatiflerin temel özellikleri özetle şu şekilde sıralanabilir (www.koop.gtb.gov.tr, 15.01.2019):

1. Kooperatifler, üyelerinin belirttiği ortak ihtiyaçlarını ya da meslekleriyle ilgili ihtiyaçlarını azami maliyetle karşılama amaçlı kurulmaktadır.
2. Kooperatiflerde sermaye ve ortak sayısı arasında doğrusal bir ilişki vardır. Ortak sayısı arttıkça buna bağlı olarak kooperatifin sermayesinde de artış olmaktadır.
3. Kooperatiflerde genel olarak konulan sermaye paradır. Ana sözleşmede belirtilmiş olması şartıyla paranın dışında aynı sermaye konulması veyahut başka bir işletmenin kooperatif yapılanmasına devredilmesi söz konusudur.
4. Kooperatifin ortakları tüzel veya gerçek kişiler olabilmektedir. Ada yazılı ortaklık senediyle her ortağın ortaklık haklarının temsili gerekmektedir.
5. Kooperatiflerdeki ortaklıktan ayrılmak mümkündür fakat bunun bazı şartları vardır. Bunlar; hesap dönemi içerisindeki ana sözleşmede aksine bir hüküm yok ise ayrılması mümkün değildir ama hesap döneminin sonundaysa ve buna ek en az 6 ay öncesinden haber vermiş olma şartı ile ortaklıktan ayrılabilir.
6. Kooperatif örgütlerinde ortakların en az 1 ortaklık payı hakkı bulunur ve bir ortak beşbin’den daha fazla paya sahip olamamaktadır. Bir adet ortaklık payının ederi ise 100 tl’dir.
7. Sermaye payına bakılmaksızın kooperatiflerde her ortağın bir oy hakkı bulunmaktadır. Ancak ortağın istemesi durumunda sahip olduğu oy hakkını eşi veya birinci dereceden bir yakını kullanabilmektedir.

Kooperatifler ve ortakların yükümlülükleri ana sözleşmede belirtilmiştir. Buna göre belirtilen bu ana sözleşmede zıddına bir hüküm bulunmuyorsa; kooperatifler mal varlıklarıyla, ortaklarsa sermaye paylarıyla sorumlu tutulmaktadır. Kooperatiflerin amacı ortaklarının ihtiyaçlarını maliyetleri minimum tutarak, ortaklarla karşılıklı yardım ve dayanışma içerisinde karşılanabilmesidir. Ticari işletmeler ile kooperatiflerin ayrıldığı nokta da burasıdır. Kooperatifler ticari işletmelerin aksine kârı ön planda tutmamaktadırlar. Ticari işletmelerde ana amaç kâr elde edilmesi iken kooperatiflerde ana amaç, ortakların ihtiyaçlarının minimum maliyetler ile karşılanmasıdır. Kooperatifler, yalnız oldukları zaman yetersiz olan bu

sermayeleri birleştirme yöntemi ile bir yatırıma yönlendirir ve böylelikle üretimde bir artış sağlanmasına neden olurlar. Böylece kooperatifler kişilerin yalnız başlarına yetersiz olan sermayeleri ile yapmaya güçleri yetmeyecek yatırımları ve işleri diğer kişiler ile bir araya getirerek yapmalarını sağlamakta, bu sayede toplumsal kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır. Yapı kooperatifleri bu duruma örnek olarak verilebilir. Bu tür kooperatifler ile insanların barınma ihtiyaçları karşılanabilmektedir. Aynı zamanda yapıların inşasında çalıştırılan işçiler ile işsizliğin azaltılmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu yapılar için belediyeye vergi ödenmekte ve ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

Diğer bir açıdan bakıldığında değinilmesi gereken önemli bir nokta da kooperatiflerin temelde ekonomik amaçlarla oluşturulmuş örgütler olmasıdır. Kooperatif örgütlenmesini önemli kılan konu, gelir-gider farkının kooperatifin sermayesinin miktarına göre değil, kooperatiften yapılmış olan alış-veriş miktarına göre dağıtıldığı, modern bir işletme modeli olarak görülmesidir. Kâr amacı gütmüyor olmasına rağmen kâr dağıtımını yapılması nedeniyle eleştirilere maruz kalsa da (Polat, 2010: 21), kooperatifler hiçbir zaman hayır veya yardım kurumu olmamıştır. Diğer tüm ekonomik kuruluşlar gibi kooperatifler de ekonomi oluşturacak sonuçlarını ekonomik yollar ile kazanmaya çalışır. Bu durumdan hareketle mal ve ürünleri kooperatif üyelerinin yararına diğer seçeneklerden daha az maliyet ile mal etmek “tüketim kooperatifleri”nin, ya da yine üyelerin yararına, onların ürün ve mallarına diğer yollarla sağlanandan daha fazla fiyat getirisi sağlamak “satış kooperatifleri”nin amacını oluşturmaktadır (Mülâyim, 2019: 100).

Kooperatifler; amaç birliği sağlamış herkesin üyeliğine açık, herhangi bir kurum ya da kuruluşun etkisinden uzak, demokratik şartlarda işleyen kuruluşlardır. Kooperatif işletmelerinde hedef, insanın kendisidir. İnsan sermayesine verdiği önem neticesinde üretkenlik ve çalışan memnuniyeti yüksektir (Levi ve Davis, 2008). Kooperatif örgütlenmelerini özel sektör işletmelerinden ayıran temel unsurlar Tablo 1.3’te görülmektedir.

Tablo 1.3 Kooperatif ve Ticari İşletmeler Arasındaki Farklar

ÖZELLİKLER	KOOPERATİFLER	TİCARİ İŞLETMELER
Ana unsur	Kooperatif ortakları	Para
Amaç	Ortaklara hizmet sağlanması	Kâr elde etmek
Sermayeye katılma	Sınırlıdır	Sınırsızdır
Pay senetleri	Borsada satılamaz	Borsada satılabilir
Kâr bölüşümü	İşletme fazlası kooperatif ile alışveriş yapan ortaklara dağıtılır.	Sermaye de ki pay miktarlarına göre dağıtılır (temettü)
Anamala faiz	Sınırlı	Sermaye de ki pay ile doğru orantılı
Oy hakkı	Eşit. Her üye tek oy	Sermaye de ki pay ile doğru orantılı

Kaynak: Geray, 2014: 28

1.7. Kooperatif Çeşitleri

Bir araya gelme, ortak olanların menfaatlerinin korunması, ortak hareket edilmesi gibi anlamlarda kullanılan kooperatifler hemen hemen tüm dünyada çeşitli sektörlerde bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar ile Dünya’da kooperatif ortaklığının sayısının bir milyar civarında olduğu bilinmektedir.

Dünya kooperatif izleme raporuna göre ilk 300 de yer alan kooperatiflerin toplam cirosu; 2.145,79 milyar ABD\$’dır. Bu 300 kooperatifin coğrafi dağılımına bakıldığında 88’i Amerika Kıtası, 166’sı Avrupa Kıtası ve 46’sı da Asya ve Pasifik kıtalarından oluşmaktadır (Roelants ve Salvatori, 2020: 44-46). Kooperatif türü açısından incelendiğinde ilk 300’ün yarısına yakını, tarım kooperatifleri ve perakende kooperatiflerini kapsayan üretici kooperatifleri (133 işletme) oluşturmaktadır. Mütüeller (83 işletme) ve tüketici/kullanıcı kooperatiflerinden (65 işletme) oluşan tüketici kooperatifleri ve finansal hizmet kooperatifleri ise diğer yarısını temsil etmektedir (<https://sosyalekonomi.org/2020-dunya-kooperatif-izleme-raporu/>, 22.03.2021).

1.8. Kalkınma ve Kooperatifler

Kalkınma, bütün iktisatçıların yoğun ilgi gösterdiği bir alandır. Kalkınma kavramı, ekonomi literatüründe 2. Dünya Savaşı’nı izleyen dönemde çok yoğun tartışılmış, 1970’li yıllardan itibaren yoğunluğu giderek azalmış, 2000’li yıllarda da bu kavram yeniden gündeme gelmiştir (Suiçmez, 2015: 6). Kalkınma kavramı ile birlikte anılan bir diğer kavram da büyümedir. Önemli anlam farklılıkları içermesine rağmen 2. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda bu iki kavram eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

Ekonomik büyüme kavramı; bir ülkede üretilmiş olan mal ve hizmetler sonucunda elde edilen geliri ve bu gelirden birey başına düşen miktarın artış düzeyini ifade etmektedir. Kalkınma kavramı ise ekonomik büyüme nihayetinde elde edilen gelir artışının, toplumdaki bireylerin; özgürlüğüne, yaşam kalitesine, karar süreçlerine dahil olmalarına ve ekonomik refahlarına yansımalarını anlatmaktadır. Buradan yola çıkarak, kalkınma kavramının ekonomik büyüme kavramına ek olarak kurumsal değişiklikleri, sosyal gelişimi ve sosyal değişimleri kapsadığı belirtilebilir (Uysal, 2018: 8).

Kalkınma ve ekonomik büyüme, birbirini mümkün kılan ve birbirini izleyen süreçler olarak görülebilmektedir. Genel üretimi arttırıp ekonomik büyümeyi sağlamak için kalkınma gereklidir. Kalkınma, eskiyi aşamalı olarak ortadan kaldırıp, yeniyi getirerek büyümeyi destekler, büyümede; yeni sektörlerin ihtiyaç duyduğu kaynakların çoğunu sağlayarak kalkınmayı destekler. Büyüme ve kalkınma kavramı çoğu zaman aynı anda gerçekleşmektedir, bu nedenle birbirlerini bir dereceye kadar maskeleyen alması süreci şeklinde ifade edilebilir (Flammang, 1979: 50-52).

Bir ülkenin iktisadi, toplumsal ve siyasi yapılarının değişip gelişerek insan hayatının maddi olduğu kadar ve manevi alanlarda da ilerleyerek toplumun refah düzeyinin artmasını ifade eden (Gülçubuk, 2006: 60) kalkınma kavramı, sadece sayılar ile ifade edilebilen ekonomik büyümeyi değil, bunun yanı sıra sosyal, siyasi, kültürel anlamda tüm sosyal değişim ve gelişimleri de kapsamaktadır (Şaşmaz ve Yayla, 2018: 251). Ülke gelirinin adil dağılımı ve kaynaklarının toplum yapısına uygun şekilde kullanılabilmesini sağlayacak sanayi toplumu şekline geçebilme, toplumun bütün kesimlerinde sağlanan üretim ve üretim ilişkilerinin pozitif yapıcı şekilde değişimle verimlilik seviyesinin yükseltilmesi, toplumsal ve sosyal yatırımların, alt yapı yatırımlarının; özellikle ülkenin geri kalmış bölgelerine öncelikli olarak yönlendirilmesi, beslenme şartlarının daha da iyileştirilmesi, teknolojik bilgiyi de kapsayarak eğitim sisteminin çağa ayak uyduran bir seviyeye getirilmesi, ayrıca ülkenin maddi olanaklarını arttırırken ülke halkının da kültür seviyesinin yükselmesi gibi değişimler de kalkınma kavramına dâhil edilmektedir (Örs, 2013: 20).

1.8.1. Kırsal Kalkınma Kavramı

Kırsal kalkınma unsuru; ülke ekonomisinin temeli niteliğini taşımakta ve içerisinde çok boyutlu faaliyetleri, kavramları barındırmaktadır. Kırsal kalkınma kavramı çeşitli şekillerde ifade edilse de üzerinde görüş birliğine varılmış net bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü kalkınma olgusu belli bir sonucu ve keskin sınırları olmayan, içinde bulunan koşullara göre şekillenen ve çözüm üreten dinamik bir süreçtir. Bu duruma ek olarak yapılan

tanımlar, içinde bulunulan koşullara, bölgeye ve ülkeye göre değişebilmektedir (Avşar, 2017: 6).

Uzunpınar (2008) kırsal kalkınmayı, “nüfusun yoğun olarak yaşadığı kentsel alanlara göre ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan geri kalmış olması nedeniyle, kırsal alanda yaşayan bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla gerçekleştirilen ekonomik, kültürel ve sosyal yapı dönüşümü” olarak açıklamaktadır. Kırsal kalkınma unsurunda temel hedef; kırsal olarak kabul edilen alan veya yerleşimlerde yaşam standardını ve kalitesini yükseltmektir (Bakırcı, 2007: 31). Kırsal kalkınma unsurunu açıklarken değinilen kırsal alan kavramı ise “kentsel yerleşmeler dışında kalan yerler” biçiminde kabul edilmektedir (DPT, 2000: 2). Buna ek olarak kırsal alan terimi, metropol bölgelerin dışında kalan; il, ilçe, köy gibi yerlerde yaşayan, iş, sağlık, güvenlik vb. gereksinimlerden yetersiz kalan ve sosyal güvence imkânlarından tam anlamıyla yararlanamayan bireylerin yaşadığı mekânlar şeklinde de tanımlanmaktadır (DPT, 2006: 6).

Kırsal alan kavramı Urry (1995) tarafından, ekonomide üretim şeklinin baskın bir biçimde tarımsal üretime dayalı olduğu ayrıca toplumsal ilişkilerin, tarımsal üretimde kullanılan araç ve gereçlerin mülkiyetine dayalı şekillendiği, nüfus yoğunluğu düşük alanlar olarak açıklanmaktadır (Urry, 1995: 78).

Chambers (1995: 147) ise kırsal kalkınmayı, belirli grupların (yoksul erkek ve kadınlar gibi) kendileri ve aile bireyleri için gereksinim duyduklarından daha fazlasını elde etmelerine imkân sağlayan; diğer bir deyişle kırsal alanlardan geçimlerini sağlayan çalışanlar içinde en yoksul olanların da kalkınmanın nimetlerinden daha fazla yararlanmasına olanak sunan bir strateji olarak tanımlamaktadır.

Yerel literatürde de kırsal kalkınma kavramı hakkında farklı tanımlar mevcuttur. İnsan hayatını olumsuz etkileyen kırsal çevre şartlarının iyileştirilmesi amacına yönelik yapılan çalışmalar (Tolunay ve Akyol, 2006: 121); kırsal bölgeler veya kırsal yerleşim yerleri olarak belirtilen alanların; toplumsal, kültürel, mali bütün şartların, çevrenin korunması ile devamlılığın sağlanması ilkelere kapsamında belirtilen alanlarda yaşamlarını sürdüren insanların yaşam standartlarının ve refah seviyelerinin iyileştirilmesi amacıyla yapılan planlama, politikalar ile uygulamaların tamamı şeklinde açıklanmaktadır (Bakırcı, 2007: 33).

Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından ilk kez tanımı yapılan “toplum kalkınması” kavramı ise kırsal kalkınma kavramıyla özdeşleştirilmektedir. Kırsal kalkınma: “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla giriştikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu

toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması süreci” şeklinde ifade edilmektedir (UKKS, 2004: 8).

2003 yılında hazırlanan 2. Tarım Şurası Kırsal Kalkınma Raporunda, DPT, Dünya Bankası, BM Örgütü ve OECD gibi kuruluşların tanımlamaları yer almaktadır. Buna göre kırsal kalkınma, “kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için önce bu yönde bir gereksinimin yaratılması, sonra da bu yönde çaba harcamaları için ilgili kesimlere maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılarak demokratik yoldan bu toplulukların kalkınmalarının sağlanması”dır (Kırsal Kalkınma Politikaları Sonuç Raporu, 2004: 6). Diğer yandan aynı raporda kırsal kalkınma kavramı Türkiye özelinde daha spesifik hale getirilmiştir. Buna göre kalkınma ile kastedilen “Türkiye kırsal alanında sağlık, adalet, güvenlik ve eğitim, temel hizmet ve olanaklarına kolayca ulaşabildiği, adil piyasa koşullarının işlediği, toplumsal cinsiyet dengeli, demokratik, bilgi kaynaklarına kolayca erişebilen, kültürel dönüşümlere açık, saydam yönetim yapılarına sahip, çocuk işçiliğinin ve tüm dezavantajlı grupların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş örgütlü bir yaşam”dır (2. Tarım Şurası, 8. Komisyon Raporu 2004: 431). Konuyla ilgili olarak farklı kişi, grup ve organizasyonlar tarafından yapılan tüm tanımların ortak özellikleri dikkate alındığında kırsal kalkınma:

- Sosyal, kültürel ve ekonomik ve boyutları bulunan bir süreçtir.
- Eşitlik, adalet ve evrensel ölçütler ile geliştirilerek belirlenmiş kırsal yaşam seviyesine işaret etmektedir.
- Kırsal toplumun yerinde kalkınarak ülke gelişmişliği ve refahından gereken payı almasını hedeflemektedir.
- Kırsal emeğin maksimum düzeyde üretken olduğu ve adaletli bir şekilde haklarını aldığı istihdam şeklini benimsemektedir.
- Milli kaynaklara daha kolay ve iyi ulaşım, gelirin eşit paylaşılarak geliştirilen refah yaşam düzeyini hedeflemektedir.
- Kent/kırsal ayrışmasının minimuma indirilmesi, kırsal alanların çekiciliğinin artırılması, kırsal alanlarda yoksulluğun yok edilmesi ve kötü beslenme şartlarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.
- Kırsal alandaki toplum yaşamının modernize edilmesi ve kırsal alan sayılan ortamların ekonomik biçimde kalkınmasını ifade etmektedir (Soykan ve Karadağ, 2004: 106).

Sonuç olarak kırsal kalkınmanın temelini ve ulaşmak istenen hedefleri her zaman için kırsal topluluklarının yaşam standardının ve kalitesinin yükseltilmesinin oluşturduğu belirtilebilir.

Türkiye’de kırsal kalkınma ile ilgili çalışmalar, faaliyetler ve sonuçları üç döneme ayrılmaktadır: Cumhuriyet Döneminin ilk yılları (1920-1959); Planlı Kalkınma Dönemi (1960-2004); Avrupa Birliği Süreci (2005 sonrası) (Bakırcı, 2007: 55). Türkiye’de, kırsal kalkınma terimi, oldukça uzun bir dönem tarım politikalarının bir parçası olarak, devamı niteliğinde algılanmıştır, bu nedenle de tarımsal kalkınma çerçevesinde değerlendirilip, şekillendirilmiştir. Özellikle AB sürecinde ve son dönemlerde, kırsal kalkınma ile ilgili algılamaların değiştiği ve tarım dışı temaların da ön plana çıktığı gözlemlenmektedir. AB sürecinin etkisindeki kırsal kalkınma politikaları, Ortak Tarım Politikaları’nın bir uzantısı halini alarak mal ve hizmetlerin üretimine ek tarım sisteminin birlik ve beraberliğin üzerindeki çok boyutlu etkisini ve kırsal bölgelerin tüm sorunlarını da dikkate alan bir politika şekline dönüşmüştür (Yücer, 2009: 16).

1.8.2. Kırsal Kalkınma Modelleri

Kırsal alanlar uzun yıllar alan süreçler sonunda; ekonomik, çevresel ve toplumsal yapılarındaki değişimler ile farklı birçok içerik kazanmıştır. Kırsal alandaki kalkınma sorunlarına yönelik çözümler, bu alanların tarımsal üretimin merkezleri olarak görülmesi nedeniyle ekonomik temelli yaklaşımlarla ele alınmaya çalışılmıştır. Kırsal alanlardaki kalkınma sorunlarının giderek artması, bu alanlara sadece ekonomik temelli değil çokyönlü bir kalkınma yaklaşımının gerekliliğini ortaya koymuştur. Türkiye’de kırsal alanların kalkındırılması bu alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, kırdan kente göçün önlenmesi, kırsal alanlar da ulusal pazar yapısıyla bütünleşmeyi sağlamak ve ortaya çıkan problemlerin çözümü için farklı kırsal kalkınma modelleri oluşturulmuştur (Avşar, 2017: 9). Bu modellerden bazıları aşağıda daha detaylı olarak açıklanmıştır.

Örnekköy Modeli: Birbirine benzer sorunları olan köylerin bir araya getirilerek diğer köylere örnek olacak biçimde kalkındırılmasını içerir. Modelde ilk olarak örnek olacak köyler belirlenmiş sonrasında eğitim, tarım, içme suyu, hayvancılık, kültür, sulama, ulaşım, elektrik ve diğer gereksinimleri belirlenerek gerekli etüt çalışmaları yapılmıştır. Asıl amacı köye götürülmüş olan hizmetlerde uyum; bu hizmetlerden civardaki köylerin de yararlanmasıdır. Ancak hazırlanan projelerde halkın katılımının olmaması, yalnızca kamu görevlileri tarafından hazırlanmış olması ve köylerde fiziki değişimlerin ön planda tutulması nedeniyle eleştirilmiştir (Çelik, 2006: 54).

Toplumsal Kalkınma Modeli: Bu modelde temel amaç, kırsal kalkınma da halkın katılımını ön plana çıkarmaktır. Gençlere yönelik çalışmalar, tarım, sağlık, pazarlama, köy sanatları, kooperatifçilik gibi konularla ilgilenmektedir. BM aracılığıyla geliştirilen bir örgütlenme süreci ve eğitim programıdır. BM, toplum kalkınmasını “küçük toplulukların içinde buldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek, ulusal bütünlüğü gerçekleştirmek ve küçük toplumların ulusal gelişmeye katılımlarını tam olarak sağlamak için, halkın kendi çabalarını, devletin çabaları ile birleştirilmesi” şeklinde tanımlamaktadır (Kılıç, 1997: 111).

Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması: Kırsal alanları kentin çekiciliğini azaltacak şekilde, kendine yeterli birimler oluşturarak, refah seviyesi yüksek, rahatça yaşanılabilir hale getirmek amacı ile bu bölgelerin öz kaynaklarını akılcı şekilde kullanarak, yüksek verimlilikte işletilmesini sağlamak hedeflenmiştir. Bu yaklaşım fiziksel, toplumsal ve ekonomik olarak bütün konuları; aile ve sosyal hizmetlerin planlanması, sağlık, eğitim, tarımda yeni yöntemlerin uygulanması, pazarlama, toprağın etkin şekilde kullanılması, kooperatifçilik ve nakdi imkânları vb. kapsamına almıştır (Çelik, 2006: 58).

Merkez-Köy Yaklaşımı: Bu yaklaşımın ana çıkış noktasını kırsal alanların sayıca çokluğu ve dağınık yerleşiminin kamu hizmetlerinin tümünden faydalanmadaki yaşanan güçlükler oluşturmuştur. Buradan hareketle temel amaç; tüm köylere ulaştırılmamış olan bazı sosyo-kültürel hizmetlerin, merkez noktası belirlenmiş bir köyde biraraya getirilmesi, diğer çevre köylerin bu şekilde hizmetlere ulaşması ve yerel toplulukların bu yönde etkilenmesini sağlamaktır. Merkez Köylerin aracılığıyla etrafındaki yerleşim yerlerine taşınacak bazı hizmetler; sağlık ocakları, temel eğitim, ana-çocuk sağlık kurumları, mesleki kurslar ve pazar alanları yer almaktadır (Kılıç, 1997: 118).

Köy Kent Yaklaşımı: Bu modelin merkez-köylerden farkı; ekonomik amaçların yanı sıra kentleşme ve sanayileşme unsurlarını da birleştirerek, sosyal bir kalkınma, toplumsal bir dönüşüm yaratarak kalkınmayı hem ekonomik hem de kültürel açıdan gerçekleştirmektir. Temel amacı köylerden kente göçü önlemektir. Bu amaçla, kırsal alanlardaki dağınık yerleşme yapısını belirli köy kümeleri oluşturarak biçimlendirmek, köyler arasında işbirliği sağlanması, bu köylerde yaşayan halkın ihtiyaçlarını en düşük maliyetle karşılamak, köye götürülen temel hizmetlerin hızlı ve planlı bir biçimde ulaştırılarak köylülerin bulunduğu yerlerden kentlerdeki imkânlara ulaşmalarında yardımcı olunması, sanayileşmeyi köye entegre etmek, atıl durumdaki kaynakların ülke ve bölge ekonomisine kazandırılarak kırsal alanlarda yeni ve alternatif iş imkânlarının sağlanması ve tüm bunlara ek olarak projeye halkın katılımı da sağlanarak işlerlik kazandırılmasıdır (Çolakoğlu, 2007: 188-194).

Tarım Kentleri Yaklaşımı: Bu model, köyün gelişimini tarımın dışında kalan alanlardan soyutlayarak, bu alanlardaki kamu hizmetlerinde düzenleme yaparak kırsal alanlarda yaşayan insanların buldukları köylerde kalmaya devam etmeleridir. Bölgenin demografik özellikleri göz önüne alınarak; 8-10 köyün düzenli yol bağlantısıyla bağlanarak bir birim oluşturmak ve bir araya gelen köylerin merkezinde bulunan köyü de tarım kenti haline getirmek planlanmıştır. Hizmetler ve imkânlar açısından köylerin birleştirilmesini temel almıştır (Torun, 2012: 266).

1.8.3. Kalkınma Planlarında Kırsal Kalkınma Olgusu

Türkiye’de, 1960’larda planlı kalkınma dönemine girilmiş ve yeni bir iktisadi süreç başlamıştır. Buna istinaden beşer yıllık süreçler halinde kalkınma planları hazırlanmıştır. Bu süreçte kurulmuş olan DPT’nin kendi bünyesinde ilk beş yıllık kalkınma planı oluşturulmuş ve 1963’te faaliyete geçirilmiştir. 1963’ten şu ana kadar toplamda 11 adet kalkınma planı mevcuttur. Dokuzuncu kalkınma planı diğerlerinden farklı olarak 7 yıllık bir süreç için hazırlanmıştır. On Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963- 1967)

Türkiye’de artık planlı döneme geçilmiş, toplumsal ve ekonomik kalkınmanın etkili ve akılcı bir biçimde gerçekleştirilmesi amacıyla planlı kalkınma prensibi özümsemiştir. Amaç; *“Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yönetmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek”* şeklinde belirtilmiştir (DPT, 1963: 1). Planlı döneme geçişle birlikte kırsal kalkınmanın ivme kazanması için kırsal alanlara altyapı ve kamu hizmetlerinin götürülmesi bunun yanı sıra çeşitli stratejiler de geliştirilerek uygulamaya konulmuştur. Tarım sektörü sanayileşmede bir araç olarak kabul görmüştür. Ancak işgücü ihtiyacını azaltmayacak bir makineleşme sisteminin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanması için *“Toplum Kalkınması Yöntemi”* benimsenmiştir. Bu yöntem ek; kredilendirme sistemi, pazarlamada kolaylık, tarım reformu ve kooperatifçilik konuları planın konuları arasındadır (DPT, 1963: 102-189). Bu dönemde kooperatiflerde sayıca artış gözlemlense de kooperatifçilik konusu hakkında tecrübeli elemanların oldukça az sayıda olmaları bu dönemde görülen büyük eksikliklerdendir (Haseki, 2007: 17). Kırsal kalkınmada önemli olan bazı idari ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 16.01.1964 tarihli ve 3349 sayılı kararname ile Köy İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Kalkınma planlarında koordinasyon görevi de DPT’den ilgili bakanlığa geçirilmiştir (Sevinç, 2008: 90).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Tarımda teknolojik gelişmenin sağlanması, verimliliğin artırılması, tarım sektöründeki fazla işgücünün tarım dışı sektörlerle aktarılması ve sanayi faaliyetlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (DPT, 1967: 3). Bu dönemde hızlı bir kalkınmanın sağlanması için sanayileşmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Köydeki sorunları çözmeye yönelik bütün çalışmalar köy toplumunun özelliklerine uygun şekilde ele alınmış, ilk plandaki Toplum Kalkınması Modeli; “Küçük Toplum Birimlerinde Teşebbüs Gücünün Geliştirilmesi Programları” ve “Köy ve Köylü Sorunu” başlıkları altında yer bulmuştur. Gerekli yasal düzenlemeler yapılmaya çalışılmış, “Toprak ve Tarım Reformu Ön Tedbirler Kanunu” kabul edilmiştir (Bakırcı, 2007: 124-129). Finansmanı Dünya Bankası ile Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu tarafınca karşılanan kırsal kalkınma projeleri uygulamaya geçirilmiştir. Kırsal alanlardaki kalkınma için ilk planda düşünülen tedbirler uygulanmıştır (DPT, 1967: 255).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1974-1978)

Tarım sektöründe teknolojik gelişme amaçlanmıştır. Köye götürülen hizmetlerin en az maliyetle karşılanması, kent ile diğer yerleşim birimleri arasında köprü kurulması, köyde yaşayan halkın yaşam standartının yükseltilmesi ve diğer köylerinde örnek olarak kalkınması amacıyla ilk kez Merkez köy yaklaşımına yer verilen kalkınma planıdır (DPT,1972: 857). Kırsal alanlar bu plan dahilinde sektörler bölümünde değerlendirilmiştir. Ağırlıklı olarak ekonomik faaliyetlere yer veren bu planda tarım sektörüne yönelik gelişmeler ve tedbirler değerlendirilmiş; kooperatifleşmenin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Kırsal kalkınma kavramına ek yeni bir yaklaşım olan “yöresel kırsal kalkınma” projeleri de başlatılmıştır (Çağlar, 1986: 166). Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın hız kazanmasında, dağılmış haldeki bireysel emeğin bir araya gelerek güç birliğinin sağlanması, eşitlikçi ve adaletli bir yapının olması, tasarruf ve beceri potansiyelinin maksimum verimlilikte kullanımı için kooperatifler araç olarak görülmüş ve desteklenmiştir. Kooperatifçilikten beklenen başarıyı yakalamak ve devlet desteklerinin koordine edilebilmesi amacıyla Kooperatif Merkez Bankası kurulma yönünde adımlar atılacağı belirtilmiştir (DPT, 1972: 910).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında (1979-1983)

Ekonomik büyüme ile gelişmenin daha eşit bir gelir bölüşümüyle birlikte sağlanması amaçlanmıştır. Bu planın 2 temel noktası vardır; sanayileşme ve ekonomi de dış dünya ile bütünleşik bir yapıda olmak (Bakırcı, 2007: 146). Tarımsal gelişme ile köy halkının kalkınması birbirlerine eş değer varsayımından yola çıkılmıştır. Bundan hareketle sanayi toplumuna geçişte köy halkının desteğinin yadsınamayacağı kanısına varılmıştır. Kırsal alanlar için uygulanması planlanan politikalar “köylüye yönelik politikalar” başlığı altında

toplannmıştır (DPT 1979: 286). Kırsal kalkınmanın araçları olarak; tarımda kooperatifleşmenin yaygınlaşması ve devlet desteği, kırsal alanlarda etkili olacak bir toprak reformu ayrıca köy-kentler aracılığıyla köy halkının ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesi vb. belirlenmiştir. 1979'da hazırlanan modelde, kooperatifçilik konusunun üzerinde önceki modellere göre daha çok durulmuş; “halk girişimciliğinin ve kooperatifçiliğin desteklenip yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi, toplumsal güvenliğin kooperatifleşmeyle bağlantılı biçimde köylüyü de kapsayarak yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır” şeklinde ifade edilmiştir (DPT, 1979: 4).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Tarımsal alandaki gelişmenin potansiyelini gözeten bir sistemde sanayinin payının yükseltilmesi ile ekonomik ve toplumsal yapının geliştirilmesi amaçlanmıştır. “Kırsal Kalkınma” kavramı ilk defa plan içerisinde kendine açıkça yer bulmuştur (DPT, 1984: 158-200). Köy halkının refahının yükselmesi için, kırsal alanlara sosyal ve mali hizmetlerin ulaştırılması hedeflenmiştir. Merkez köyler olgusu faaliyete geçirilerek “Entegre Kırsal Kalkınma Projelerinin” uygulanması kararlaştırılmıştır (Çelik, 2006: 74). Bu planın kapsadığı dönemde faaliyete geçen; “Önder Çiftçi Projesi” kırsal ve tarımsal kalkınmaya yönelik yapılmış çalışmalardan biridir (Oruç, 2019: 52). Bu planda vurgulanan nokta tarımda kooperatifleşmeye alternatif bir yöntem olarak şirketleşmenin görülmesidir. Tarım Satış Kooperatiflerinin himayesindeki işletmelerin kamulaştırılması veya halka satılması vb. başlıklar gündeme gelmiştir (Haseki, 2007: 24).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Rekabete dayalı ekonomi sistemi doğrultusunda Türk Milletinin yaşam standardını yükseltmeyi amaçlamıştır (DPT, 1989: 1). “Bölge Planlaması” kavramı yerini “Bölgesel Gelişme” kavramına bırakmıştır (Dinler, 2005: 194). “Kırsal Alan Planlama Modeli” kapsamındaki hizmetler ile tarım kökenli sanayi yatırımlarının kasabalara aktarılması teşvik edilecektir. İstihdam olanaklarının arttırılıp, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi için; tarım dışı ekonomik faaliyet kollarının destekleneceği ayrıca köy halkının geçim kaynağı toprağın akılcı kullanılması için tarımsal araştırma kurumlarıyla iş birliği içinde çalışılacağı da belirtilmiştir (DPT, 1989: 321). Bu planda ilk kez (AB) Avrupa Birliği ile tarım politikaları konusu üzerinde çalışmaların yapılması öngörülmüştür. (AB) Avrupa Birliği ile Türkiye arasında 1 Ocak 1996 tarihinde yapılan “Gümrük Birliği Antlaşması” yürürlüğe girmiştir (DPT, 1989: 347). Kırsal kesimde yaşayan halkın sağlık hizmetlerinin etkili, sürekli ve kolay erişilebilir bir hale gelmesi sağlanarak koruyucu sağlık hizmetleri konusuna önem verilmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir (Çelik, 2006: 75).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

İnsan sermayesinin ön plana çıkarılması, yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve istihdamın artırılması amaçlanmıştır. Küreselleşme olgusunun getirdiği aktörlerin tarımsal ve kırsal alanlarda etkinliklerinin hissedildiği bir dönemdir (Bakırcı, 2007: 183). Planda kırsal kalkınma ile ilgili görüşler ayrı bir başlık açılarak “kırsal altyapı” belirtilmiştir. Kırsal alanlarda altyapı oluşturulması, tarım arazilerinin tarım dışı kullanılmasını engelleme ve merkez köyü bir araç olarak kullanıp arazileri toplulaştırma ve tarım reformu konusunda çalışmalara da devam edilmesi kararlaştırılmıştır (DPT, 1996: 137). “Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi” bu dönemde başlatılmış olup bölge planlama çalışmalarına da (DOKAP, DAP) hız kazandırılmıştır (Bakırcı, 2007: 194). İşletme ile kooperatifin farkı anlaşılmış, ayrı ayrı önemlerine dikkat çekilmiştir. Hali hazırda olan kamu kaynaklarının daha ölçülü ve etkin kullanılması, kooperatifçilik hareketlerinin kendi öz kaynakları ile yapılması ve işlev kazanması yönünde vurgular yapılmıştır. Ayrıca kooperatiflerin kendilerini geliştirerek kendi kendini, oluşturduğu yasalara göre, özgürce yönetme hakkına ve durumuna sahip olması üzerinde durulan temel konulardandır (DPT, 1995: 175).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bundan önceki kalkınma planlarıyla karşılaştırıldığında “kırsal kalkınma” kavramına doğrudan yer verilen ilk plandır. “Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu” adında bir komisyon kurulmuştur. Komisyon; kırsal kalkınmada hedeflenen amaçlar ile bu amaçlara nasıl ulaşılabileceği konusundaki stratejileri belirten bir rapor hazırlamıştır (DPT, 2000: 57-58). Ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ve uyum ile rekabet gücünü arttırmak hedeflenmiştir. Kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanabilmesi için STK’ların kalkınma süreçlerine katılımlarını teşvik edici düzenlemeler yapılmasına değinilmiştir. Kırsal alanlarda yaşayan halkın refah ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi için alt yapı ve sosyal hizmetlerin tamamının verilmesi ve tüm yerleşim birimlerinin yola kavuşturulması amaçlanmıştır. Yöresel ve bölgesel potansiyellerin değerlendirilip harekete geçirilerek kırsal alanlarda ekonomik faaliyetleri çeşitlendirmek ve kredi imkânlarının sunulması da hedeflenenler arasındadır. Kırsal alanda istihdamın artırılması, etkili örgütlenme ve girişimcilikte katılımcılığın desteklenmesi konularına yer verilmiştir (Çelik, 2006: 75). Kooperatifçilik konusu özellikle, “*Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin kooperatifçilik ilkeleri doğrultusunda özleştirilmesi sağlanırken, söz konusu kurumların yeniden yapılandırılması durumunda sürdürülebilirliği sağlayıcı gerekli önlem ve politikalar uygulamaya konacaktır*” şeklinde belirtilmiştir (DPT, 2000: 134). Bu dönem içerisinde kırsal alanlarda yaşayanların kooperatifler aracılığı ile bir

araya gelerek güçlü bir ekonomiye sahip olmaları için gereken teknik ve mali desteğin sağlanacağı vurgulanmıştır (DPT, 2000: 186).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Diğer kalkınma planlarına göre daha farklı olarak; beş değil yedi yıllık bir süre için hazırlanmıştır. Plan, AB'ye üye olma sürecine katkı sağlayabilecek ana strateji belgesi niteliğinde oluşturulmuştur (DPT, 2006: 11). AB ile devam eden müzakere sürecinin etkisinde ve AB Kalkınma Politikaları uygulamaları da dikkate alınarak hazırlanan bu planda “Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi” ortaya çıkmıştır (DPT, 2006: 41). Bu dönemde sosyal, ekonomik ve kültürel alanda bütüncül bir yaklaşım sergilenerek Türkiye'nin bölgesel ve küresel güç haline gelmesi hedeflenmiştir. Kırsal alanlardaki kalkınma çabalarının çok sektörlü boyutuna vurgu yapılarak bölgesel gelişme politikaları ile birlikte tasarlanması gerektiği belirtilmektedir. KÖYDES projesi hayata geçirilmiş ve TKDK kurulmuştur (Avşar, 2017: 17). Kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanması için birtakım amaçlar sıralanmıştır (DPT, 2006: 93):

- “Milli Kalkınma Strateji hareketinden yola çıkılarak, Kırsal Bölge Kalkınması için planlar hazırlanıp, hayata geçirilecektir.
- Kırsal kesimde birliktelik arttırılacak, geliştirilecek ve üretici birlikleri güçlenecektir.
- Sulama altyapısında işletme ve yönetimin katılım yoluyla yapılması sağlanacaktır.
- Kırsal kesimde, e-ticaret kullanımı yaygınlaştırılarak, tarım ürünlerinin üretim faaliyetleri iyileştirilecektir.
- Kırsal kesimde tarım dışı ekonomik olaylara yönelik insanlar eğitilecektir.
- Kırsal alanda kalkınmayı hızlandırmak için kaynaklardan azami verimin alınması sağlanılacak ve uygulama ülkenin genelinde yaygınlaştırılacaktır.
- Kırsal alanlardaki temel altyapı ihtiyaçlarına öncelik verilecektir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin sunumunda bu merkezi birimlere öncelik sağlanacaktır.
- Kırsal alanlarda kaynak ihtiyacı sorununun halledilmesine yönelik olarak uygun finansman araçları geliştirilecektir.
- İl özel idarelerinden başlamak üzere, diğer yerel yönetimler ile birliklerin kırsal kalkınmadaki etkinliklerini sağlamak için; teknik, mali ve kurumsal kapasitelerini güçlendireceklerdir”.

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Bu planda yeniden şekillenen dünya ekonomisinde ülkemizin potansiyeli ve halkımızın yetenekleri harekete geçirilerek kalkınma sürecinin hızlandırılması amaçlanmış, Türkiye'nin konumunun iyileştirilmesi hedeflenmiştir (KB, 2013: 27-28). Kırsal alanların kalkınma politikalarında temel amaç, bu alanlarda yaşayan kesimin yaşam şartlarının buldukları bölgelerde kalarak iyileştirilmesi biçiminde ifade edilmiştir (KB, 2013: 134). Genel çerçevede ele alındığında; kırsal alanlarda ekonominin güçlendirilmesi, yoksulluğun azaltılması, yeni istihdam alanlarının yaratılması, fiziki altyapının iyileştirilmesi ile çevrenin ve doğal kaynakların korunması başlıklarına yer verilmiştir (www.kalkinma.gov.tr, 10.BYKP).

Onbirinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2019-2023)

Onbirinci planda uzun vadeli bir perspektif öngörülmüş, hedeflenen ekonominin yapısında; özellikle sürdürülebilirlik ve istikrar vurgusu yapılmıştır. Eğitim, beşeri sermaye ve milli teknoloji konularında yenilik getirecek bir değişim hedeflenmiştir. Eskisinden de çok üretebilen, eşit paylaşabilen, daha sağlam ve güçlü bir Türkiye vizyonu ile 15 yıllık bir sürecin ilk 5 yıllık bölümü olarak tasarlanmıştır. Temel amaç, Türkiye'nin küresel arena konumunu iyileştirerek kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu ülkeler ile insanı gelişmişlik seviyesi yüksek olan ülkeler arasına girmesidir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 26-28). Planda; farklı bir başlık kapsamında kırsal kalkınma meselesine yer verilmiş, kırsal kalkınmanın “sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına kavuşturularak refah düzeyinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulması” ile sağlanabileceği ifade edilmektedir (T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 180). Bu hedeflere ulaşabilmek için; Büyükşehir olmayan illerde KÖYDES, Büyükşehir belediyesi olan illerde ise Büyükşehirlerin Kırsal Altyapısı Projesi (KIRDES) kapsamında finansal olarak destek sağlanacağı ifade edilmiştir. Kırsal alanlarda kalkınma desteklerinin tek elden yürütülmesine yönelik düzenlemelerin yapılacağı, çiftçi ve çevre odaklı olarak düzenleneceği belirtilmiştir. Planda; Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı Kırsal Kalkınma Destek Programı (IPARD), Kırsal Kalkınma Yatırımları Destekleme Programı (KKYDP), Kalkınma Ajanslarının Kırsal Destekleri ve diğer ilişkili destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanabilmesi için desteklerin uygulanmasına ilişkin genel esasların revize edileceği ve bu desteklerin aktif olarak devamlılığın sağlanacağı vurgulanmıştır (www.kalkinma.gov.tr, 11.BYKP).

1.8.4. Kırsal Kalkınmada Kooperatiflerin Önemi

Kooperatifler, kendi kendine yardım ilkesi ile kurulmuş önemli girişimlerdir. Kurulmalarındaki temel amaç, üyelerin iş birliği içinde bulunarak kendi kendilerine yardım yoluyla ekonomik seviyelerini iyileştirmeleri ve korumalarıdır. Kooperatifler, 21. yüzyılda en etkili kalkınma araçlarından birisi olarak görülmektedir. Kamu ve özel sektörün asıl amacı kâr elde etmek iken bunun aksine üçüncü sektörü oluşturan kooperatiflerdeki öncelik, sosyal amaçlardır. Ekonomik iş birliği modelinin olması yanı sıra ortakların kendi kendilerini yönetmesinin sağlanması amacı ve yerel sanayi kollarının oluşturulması vb. yararları nedeniyle üçüncü sektör olarak nitelendirilmektedir (Çakırca, 2019: 37).

Kooperatifler, atıl haldeki kaynakların harekete geçirilmesine, tarım ve küçük çaplı üretimlerin sanayi sistemine entegrasyonuna, krediye erişim imkânlarının artırılmasına, girişimcilik ve örgütlenme kültürünün gelişmesine büyük oranda katkı sağlamaktadır. Ucuz girdi, düşük maliyet, yüksek verimlilik, yeni kaynak temini ve mevcut kaynakların değerlendirilmesi de kooperatiflerin ekonomik açıdan sağladığı yararlar içerisinde yer almaktadır. Sosyal faydalar açısından bakıldığında kooperatifler; kırsal kalkınmanın sağlanmasına, kırsal alandan kente göçün önlenmesine, yoksulluğun azaltılmasına, yeni istihdam alanlarının oluşturulmasında, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan yaşam standartlarının iyileşmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadırlar. Dolayısıyla kooperatif yapılanmasının, ülkenin sosyal ve ekonomik anlamda bir bütün halinde kalkınmasında önemli ölçüde rol oynadığı söylenebilir.

Kooperatifler, üretici ile tüketici arasında bir köprü vazifesi görerek, tarımsal üretime ve verimliliğe katkıda bulunmakta, pazarlara erişim imkânlarını arttırmakta; fiyat ve diğer piyasa gelişmelerinin daha iyi takip edilmesini sağlayarak kırsal ve yerel kalkınmaya katkı sağlamaktadırlar. Aynı zamanda kooperatifler, ortaklarının ve üyelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişmelerine destek olmakta, yeni iş alanları temin etmekte, bitki, tarım ve hayvancılık gibi konularda eğitim desteği sağlayarak pazar alanlarının çeşitlenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca tüm bunlara ek kooperatif ortaklarının ekonomik güçlerini arttırmak için el ve ev sanatları gibi farkındalık yaratacak alanlarda da gelişmelerini sağlayabilmektedirler (Avşar, 2017: 25).

Kooperatifçilik hareketi, toplum temelli olan, demokratik kökleri bulunan, değişen ve dönüşen şartlara kolay adapte olabilen, katılımcı ilişki ağlarına sahip olma gibi toplum kalkınmasını etkili bir biçimde temsil edebilecek nitelikleri barındırmaktadır. Yerelde ihtiyaç olan program ve hizmetleri sağlayabilmekte, yeni iş imkânları ve istihdam oluşturabilmekte,

para dolaşım ağını yerelleştirebilmekte ve bulunduğu toplumlardaki bireylerin sosyal açıdan birleşmelerinde de yardımcı olabilmektedir (Gibson, 2005: 6).

Kooperatif örgütleri topluma doğrudan veya dolaylı yoldan da destek olmaktadır. Genellikle ortaklarına, çalışanlarına ve üyelerine çeşitli kurslar, programlar, seminerler ve eğitim olanakları sağlayarak kendilerini geliştirmeleri ve yeteneklerini fark etmeleri noktasında önemli bir fonksiyon üstlenmektedirler. Diğer yandan bu tip örgütler, mal ve hizmetlerin ihtiyaçlar çerçevesinde toplumun bünyesi altında korunmasına ve bulunmasına yardımcı olurken; yerel halkın kaynaklarını kullanarak, istihdam olanakları yaratmak suretiyle buldukları yörelerde kalmalarını sağlamakta ve köyden kente göçü önlemede etkin bir rol oynayabilmektedir (Çetin, 2009: 40).

Kooperatifçilik hareketi özetle, bütün özgürlüklerin korunarak ve geliştirilerek adaletli bir topluma duyulan gereksinimin azaltılmasını sağlayan bir örgütlenme biçimidir. Kooperatifçilik hareketinin temel ilkesi kabul edilen toplumsal sorumluluk ilkesi gereğince kooperatif yapılanmasının ortaklarının, buldukları coğrafi alanın sürdürülebilir kalkınması için gayret göstermeleri önemlidir. Bu bağlamda bulunulan bölgenin korunmasında, atıl veya aktif halde olan yerel kaynakların dengeli ve adil kullanılmasında, bu konularla ilgili olarak çevrenin bilgilendirilmesinde, teknik bilgi ve beceri gelişiminde gerek duyulan çabanın gösterilmesinde etkin rol oynaması beklenmektedir. Bu şekilde bölgeler arası dengesizlikler ve eşitsizlikler kooperatifler vasıtası ile daha hızlı ve etkin olarak giderilebilecektir (Çetin, 2009: 41).

1.9. Uluslararası Kooperatif Kuruluşları

Uluslararası platformda kooperatifçilik çalışmaları büyük ölçüde Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Kooperatiflerin Geliştirilmesi ve Teşvik Edilmesi Komitesi (COPAC), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Endüstri ve Hizmet Kooperatifi Örgütü (CICOPA) vb. kuruluşlar ve kurumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yapılan çalışmalar tüm dünyada kooperatif yapılanmasının uygulamalarına ve düzenlemelerine örnek teşkil etmektedir. Ülkemizdeki kooperatifçilik politikalarını geliştirme çalışmalarında da bu yapılan düzenlemeler referans alınmaktadır (Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016; esnafkoop.ticaret.gov.tr).

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), 1895 yılında kurulan, en eski sivil toplum kuruluşlarından biridir ve 112 ülkeden toplam 318 kuruluş International Cooperative Alliance (ICA) üyesidir. ICA'nın üyeleri, tarım, balıkçılık, bankacılık, sağlık, tüketici, sigorta, konut ve sanayi gibi ekonominin tüm sektörlerinden uluslararası ve ulusal kooperatif kuruluşlarıdır.

Türkiye’den, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Türkiye Orman Kooperatifleri Merkez Birliği ve Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) üyedir. ICA'nın ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile bireysel ortaklık anlaşmaları vardır; BM Kurumlar Arası Sosyal ve Dayanışma Ekonomisi Görev Gücü'ne katılmaktadır (<https://www.ica.coop/>).

Birleşmiş Milletler (BM), kooperatifçilik hareketi çalışmalarını; kalkınma düzeyi ve ekonomik gelişmeler boyutlarında yürütmekte, kooperatifçilik alanında birçok çalışma yapmaktadır ve bu çalışmalarının sonucunda 1971’de kendi bünyesinde “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi” açılımlı (COPAC)’ı kurmuştur. COPAC; sürdürülebilir kalkınma aşamasında kooperatif örgütlerinin sosyal ve ekonomik rollerini anlamak ve bunları geliştirmek amacıyla kooperatifçiği destekleyen ve bilinirlik seviyesini yükseltmeyi ilke edinmiş bir kuruluştur. Birleşmiş Milletler bu amaçlar ile kooperatifleri desteklemektedir ve 18 Aralık 2009 tarihli oturumun 64/136 sayılı Kararıyla 2012 yılını “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak ilan etmiştir (Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016: 28).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1919’da kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran Versay Antlaşması'nın bir bileşeni olarak, evrensel ve sürdürülebilir barışın sosyal adalete dayalı olarak sağlanabileceği düşüncesini yansıtmak için oluşturulmuştur. Bu misyonunu sürdüren ILO; sosyal adaleti ve buna ek olarak uluslararası kabul görmüş olan insan ve işçi haklarını da desteklemeye kendini adanmıştır. ILO; kooperatiflerin, yeni iş kolları oluşturması, istihdam yaratması, milli ekonomiye katkısının olması, çalışma şartlarının iyileştirmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi gibi sebeplerden dolayı kooperatifleri desteklemektedir (<https://www.ilo.org/>).

ILO’nun en yüksek yetki birimi “Uluslararası Çalışma Konferansı” 2002’de doksanıncı toplantısını yapmıştır. Bu toplantıda kabul edilmiş olan karar; “Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi” başlığında yer alan 193 sayılı “Tavsiye Kararı”dır. Ayrıca bu karar ile istihdam fırsatları oluşturma, yatırım yapma, kaynakların iyi değerlendirilmesi ve ekonomiye katkı konularda kooperatif örgütlerinin oldukça önemli olduğu ve ek olarak kooperatif örgütlerinin farklı türleri ile bütün insanların ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya destek sağlamalarını ve katılımlarını teşvik ettiği belirtilmiştir (Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016, esnafkoop.ticaret.gov.tr).

1.10. Kooperatif Türleri

Kooperatifçilik ile ilgili ayrımlar rastgele ölçütlere göre değil kooperatiflerin oluşmalarında rol oynayan temel özelliklere göre yapılmaktadır (Çıkın ve Karacan, 1994: 307). Bu özellikler; faaliyet alanı, örgütlenme düzeyi, amaçlar, organizasyon yapısı, temel kooperatifçilik ilkelerinin uygulanması şeklindedir (Rehber, 2011: 81). Ancak günümüzde farklı birçok alanda değişik kooperatif çeşitleri de bulunmaktadır. Kooperatif bilimciler, sosyologlar ve ekonomistler kooperatif yapılanmalarını kendi bilgilerine göre çeşitli birçok türe ayırmış olsalar da bu bağlayıcı bir ayırım değildir (Özmen, 2012: 18). Genel bir ayırım olarak kooperatiflerin sınıflandırılmaları faaliyet alanlarına göre, tek amaçlı ya da çok amaçlı olup olmamalarına göre, ürettikleri mal veya hizmet türlerine göre ve bağlı buldukları teşkilat kapsamına göre yapılabilmektedir (Bkz. Tablo 1.4).

Faaliyet alanlarına göre kooperatifler: Sıklıkla kullanılan bir sınıflandırma biçimidir. Bu biçimde en temel ayırma şekli; tarımsal amaçlı olan ve tarımsal amaçlı olmayan kooperatifler biçiminde olabilir. Ülkemizdeki tarımsal amaçlı olan kooperatifler şu şekildedir:

- Tarım alım kooperatifleri,
- Tarım satış kooperatifleri
- Tarım kredi kooperatifleri,
- Tarım işleme kooperatifleri,
- Tarım sigorta kooperatifleri,
- Tarım hizmet kooperatifleri,
- Arazi kullanma kooperatifleri,
- Tarımsal kalkınma kooperatifleridir (Mülâyim, 2019: 167).

Tarımsal amaçlı olmayan kooperatifler ise, tarım dışı alanlarda ortaklarına ürün ve hizmet sunan kooperatif çeşitleridir. Bunlar:

- Ecza kooperatifleri,
- Konut kooperatifleri,
- Turizm kooperatifleri,
- Tüketim kooperatifleri,
- İşyeri yapı kooperatifleri,
- Küçük sanat kooperatifleri,
- Motorlu taşıyıcılar kooperatifleri,
- Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleridir (Tutar vd., 2014: 506).

Tek amaçlı veya çok amaçlı olup olmamalarına göre kooperatifler: Ortaklarının ve üyelerinin yalnızca bir konudaki ihtiyaçlarına karşılık veren ve bu konuda uzmanlaşan kooperatiflerdir. Kalkınmış ülkelerde ve özellikle Avrupa bölgesinde yaygın olarak kullanılan kooperatif şeklidir. Tek bir alanda uzmanlaştıkları için tek amaçlı kooperatiflerdeki hizmet kalitesi yüksektir. Ülkemizdeki tek amaçlı olan kooperatifler;

- Okul kooperatifleri,
- Satış kooperatifleri,
- Sigorta kooperatifleri,
- Yapı kooperatifleri,
- Nakliyat kooperatifleri,
- Balıkçılık kooperatifleri,
- Tarım kredi kooperatifleri,
- Hayvancılık kooperatifleri,
- Esnaf kefalet kooperatifleri
- Tarımsal donatım kooperatifleridir (Kara, 2003: 87).

Çok amaçlı kooperatifler; yaygın olarak az gelişmiş ülkelerde görülmektedir ve ortaklarının birden fazla konuda ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuşlardır. Bu kooperatiflerin ülkemizdeki örneği ise eski adı Köy Kalkınma Kooperatifleri olan Tarımsal Kalkınma Kooperatifleridir (Çiftçi ve Çukurova, 1988: 80).

Ürettikleri mal ve hizmet türüne göre: Üretim kooperatifleri; aynı tür malı üreten üreticilerin ve imal eden imalatçıların bu mal ve ürünleri en iyi koşullarda pazarlamak, avantajları yakalamak ve ortaklarının ekonomik olarak çıkarlarını korumak amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Bu kooperatiflerin görev ve işlevleri diğer kooperatif çeşitleri tarafından yerine getirildiği için çok fazla gelişme fırsatı bulamamıştır (Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 46). Ülkemizdeki örnekleri:

- Yapı Kooperatifleri,
- Tarım İşleme Kooperatifleri,
- Pazarlama Kooperatifleri,
- Taşıyıcılar Kooperatifleridir (Kara, 2003: 88).

Tüketim Kooperatifleri; tüketicilerin, ihtiyaç duydukları tüketim maddelerini, en iyi ve mümkün olan en ucuz biçimde sağlamak amacıyla iş birliği yaptıkları ve ekonomik güçlerini birleştirdikleri kooperatif türüdür (Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 42). Bugünkü anlamada bilinen

ilk tüketim kooperatifi, 1844 yılında 28 işçinin İngiltere'nin Rochdale Kasabasında kurdukları kooperatiftir (Çıkın ve Karacan, 1994: 355).

Bağlı Buldukları Bakanlıklara Göre Kooperatifler: 1163 sayılı Kooperatifler Kanunununda; ilgili bakanlık olarak nitelendirilen 3 bakanlık bulunmaktadır. Bu bakanlıklar:

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı,
- Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'dır.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler:

- Sulama Kooperatifleri,
- Tarım Kredi Kooperatifleri,
- Su Ürünleri Kooperatifleri,
- Pancar Ekicileri Kooperatifleri,
- Tarımsal Kalkınma Kooperatifleridir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler:

- Konut Yapı Kooperatifleri,
- Toplu İşyeri Yapı Kooperatifleri,
- Küçük Sanayi Siteleri İşyeri Yapı Kooperatifleri'dir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na Bağlı Kooperatifler

- Kadın Kooperatifleri,
- Sigorta Kooperatifleri,
- Tüketim Kooperatifleri,
- Küçük Sanat Kooperatifleri,
- Temin ve Tevzi Kooperatifleri,
- Turizm Geliştirme Kooperatifleri,
- Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri,
- Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri,
- Üretim ve Pazarlama Kooperatifleri,
- Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleridir.

Tablo 1.4 Kooperatif Türleri

Sınıflama	Açıklama	Kooperatifler
Faaliyet alanlarına göre kooperatifler	Tarımsal amaçlı ve tarımsal amaçlı olmayan kooperatifler	Tarımsal amaçlı kooperatifler: Tarım alım, tarım satım, tarım kredi, tarım işleme, tarım sigorta, tarım hizmet, arazi kullanma, tarımsal kalkınma kooperatifleri
		Tarımsal amaçlı olmayan kooperatifler: Ecza kooperatifleri, konut, turizm, tüketim, işyeri yapı, küçük sanat, motorlu taşıyıcılar, esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri
Amaçlarının çeşitlerine göre kooperatifler	Tek amaçlı veya çok amaçlı olup olmamalarına göre kooperatifler	Tek amaçlı olan kooperatifler; Okul, satış, sigorta, yapı, nakliyat, balıkçılık, tarım kredi, hayvancılık, esnaf kefalet ve tarımsal donatım kooperatifleri
		Çok amaçlı kooperatifler; Tarımsal kalkınma kooperatifleri
Ürettikleri mal ve hizmet türüne göre kooperatifler	Üretim ve tüketim kooperatifleri	Üretim kooperatifleri; Yapı, tarım işleme, pazarlama ve taşıyıcılar kooperatifleri
		Tüketim kooperatifleri
Bağlı buldukları bakanlık nezdinde kooperatifler	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı kooperatifler	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na bağlı kooperatifler Konut Yapı, Toplu İşyeri Yapı ve Küçük Sanayi Siteleri İşyeri Yapı Kooperatifleri
		Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı kooperatifler Kadın Kooperatifleri, Sigorta, Tüketim, Küçük Sanat, Temin ve Tevzi, Turizm Geliştirme Motorlu Taşıyıcılar, Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri, Üretim ve Pazarlama, Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri
		Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı kooperatifler; Sulama, Tarım Kredi, Su Ürünleri, Pancar Ekicileri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Kaynak: Mülâyim, 2019:167; Kara, 2003: 87-88; Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 46; Çiftçi ve Çukurova, 1988: 80; Çıkin ve Karacan, 1994: 355'ten uyarlanmıştır.

Tablo 1.5'te ise 2021 yılı itibariyle kooperatif türleri ve ortak sayıları yer almaktadır.

Tablo 1.5 Türkiye'de Türlerine Göre Kooperatifler ve Ortak Sayıları

Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
	Sayısı	Ortak Sayısı	Sayısı	Ortak Kooperatif Sayısı	Sayısı	Ortak Kooperatif Sayısı
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	4.319	138.202	26	395	1	17
Esnaf Sanatkâr Kredi ve Kefalet Kooperatif	965	678.749	32	958	1	32
İşletme Kooperatifi	665	104.207	2	14	-	-
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatif	598	9.994	2	14	-	-
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	594	6.743	-	-	-	-
Tüketim Kooperatifi	352	66.536	3	35	1	9
Üretim ve Pazarlama Kooperatif	317	14.633	2	22	-	-
Tarım Satış Kooperatifi	305	317.284	13	279	-	-
Gayri Menkul İşletme Kooperatif	302	4.974	-	-	-	-
Turizm Geliştirme Kooperatifi	267	13.599	-	-	-	-
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	161	4.574	-	-	-	-
Temin Tevzi Kooperatifi	88	17.638	-	-	-	-
Eğitim Kooperatifi	50	2885	-	-	-	-
Hizmet Kooperatifi	42	409	-	-	-	-
Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifi	40	637	-	-	-	-
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	34	562	1	7	-	-
Küçük Sanat Kooperatifi	29	2.137	-	-	-	-
Kalkınma Kooperatifi	29	216	-	-	-	-
Yaş Sebze ve	18	1.832	-	-	-	-

Meyve Pazarlama Kooperatifi						
Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	14	123	-	-	-	-
Yardımlaşma Kooperatifi	12	9.936	-	-	-	-
Tütün Tarım Satış Kooperatifi	8	2.005	-	-	-	-
Pazarcılar İşletme Kooperatifi	7	251	-	-	-	-
Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi	6	42	-	-	-	-
Hamallar Taşıma Kooperatif	5	302	-	-	-	-
Fikrive Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı	5	41	-	-	-	-
Sigorta kooperatifi	4	657	-	-	-	-
Yayıncılık Kooperatifi	4	121	-	-	-	-
Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	2	53	-	-	-	-
Tedarik ve Kefalet Kooperatifi	2	19	-	-	-	-
Deniz YükTaşıma Kooperatifi	2	17	-	-	-	-
Tedarik ve Dağıtım Kooperatifi	1	7	1	9	-	-
Basın Yayım ve İletişim Kooperatifi	0	0	-	-	-	-
Çocuk Bakım Hizmetleri Kooperatifi	0	0	-	-	-	-
TOPLAM	9.247	1.399.385	82	1.733	3	58

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu, (<https://ticaret.gov.tr>)

İKİNCİ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLİK VE KADIN GİRİŞİMCİ KOOPERATİFLERİ

2.1. Girişimcilik Kavramı

Günümüz bilgi toplumunda, üretimde insan işgücü oranı azalırken, bilgiye dayalı emeğin derecesi her yeni gün artarak ivme kazanmaktadır. Bu aşamada girişimcilik kavramı; yaratıcılık, yenilik, gelişme, özgünlük ve yönetim faaliyetlerinin bir tamamlayıcı unsuru olarak öne çıkmaktadır (Özkul, 2007: 344). Buna ek olarak küresel ekonominin dinamikleri girişimcilik faaliyetlerini de yakından etkilemiştir (Soysal, 2010: 86). Teknolojik gelişmeler girişimciler için yeni fırsatlar, yeni alanlar açmıştır. Günümüzde başlangıç girişimleri olarak nitelendirilen startuplar, hiç denenmemiş fikirlere odaklanan yeni bir girişimcilik modeli olarak yaygınlaşmaya devam etmektedir.

Girişimcilik olgusunun kökeni, Fransız asıllı Richard Cantillon'un kullanmış olduğu ve girişimci anlamına gelen "entreprendre" terimine dayanmaktadır. 1755 yılında iktisadi parametreler kapsamında gelir elde etmek ve belirsizliği tanımlayabilmek amacıyla kullanılmıştır (Onay ve Çavuşoğlu 2010: 48). Coulter (2001: 4), girişimciliği "farklı olan bir şey için gerekli olan zaman ve çabayı ayırmak yoluyla finansal, sosyal ve psikolojik riskleri bir araya getirerek parasal ve kişisel tatmin ödülü alma amacıyla oluşturulan yaratma süreci" olarak tanımlamaktadır. Naktiyok (2004) girişimciliğin çok boyutlu niteliğini vurgulayarak "kavramsal iplik telleri ile örülü bir kumaşı andırmaktadır" benzetmesi yapmaktadır (Naktiyok, 2004: 2).

Girişimcilik tanımlamaları zaman içerisindeki teknolojik ve bilimsel gelişmelere göre değişmiş, 21. yüzyıla gelindiğinde ise risk üstlenme, fırsatları yakalama, yenilik peşinde olma ve tüm bunları uygulama süreci olarak genel bir kabul görmüştür. Günümüzde girişimciliğin en kısa tanımı; girişimcinin gerçekleştirdiği eylemlerin, organizasyonun, hareketin ve bu süreçler sırasında ortaya çıkan yeni sonuçların genel adı şeklinde ifade edilmektedir (Top, 2006: 7). Hulbert vd. (2013: 295) ise girişimciliği; keşfetme, yenilik ve belirsizlik taşıyan birçok sürecin bir araya gelmesi şeklinde tanımlamıştır.

2.2. Kadın Girişimcilik Kavramı ve Önemi

1970’li ve 1980’li yıllarda teknolojinin oldukça hızlı gelişerek ilerlemesi, bu ilerlemenin ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sonuçlar dünya genelinde çalışanların demografik yapılarında da çeşitlilik ortaya çıkarmıştır. Farklı fırsatlar, değişimler ve gelişimlerden özellikle kadınlar büyük oranda etkilenmiş ve girişimcilik hareketinde önemli bir grubu oluşturmuştur (Soysal, 2010a: 72; Top, 2006: 21).

Sanayi Devrimi’ne kadar olan dönemde kadınların görevleri “ev veya el işi” şeklinde kabul edilmişken, küresel düzende bu görevler değişmiş, kadınların toplumsal statüsünde anlamlı gelişmeler ve değişimler olmuş, farklı alanlarda özgürlük kazandırmış, kadınların iş dünyasındaki önemi daha iyi anlaşılmıştır. Özetle kadınlara ekonomide daha fazla yer açılırken girişimci kadın sayısının da artmasına katkıda bulunmuştur (Nayır, 2008: 634; Şahin, 2006: 30). Benzer bir şekilde ülkemizde de son yıllarda kendi işlerini kurmak isteyen kadınları destekleyen kurumlar artarak çeşitlilik göstermiş, politik açıdan da kadın girişimciliğini destekleyen uygulamalar yapılmıştır (TÜSİAD, 2002: 184).

Kadın girişimci kavramının, literatürde yapılmış pek çok tanımı bulunmaktadır. Kadın girişimciler “ev dışı bir mekânda, kendi adına kurduğu bir iş yerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle birlikte çalışan veya işin sahibi olması sıfatı ile ortaklık kuran, herhangi bir mal veya servisin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, bu mal veya servisin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran, işi ile ilgili olarak ilişkiye girilmesi gereken kişi, örgüt, kurum veya kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran, iş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, iş yerinin işletilmesi, kapatılması veya geliştirilmesine kendisi karar veren ve işinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadındır” şeklinde ifade edilmiştir (Öztürk ve Arslan, 2016: 6).

Diğer bir tanıma göre kadın girişimci; “piyasa ekonomisi içinde hesaplanmış riskleri göze alarak, doğrudan doğruya pazara yönelik, nakde dönüşebilen, mal ve hizmet üretilen, kendi işinin sahibi olup, vergi kaydı, TESK’e Esnaf ve Sanatkârlar Birlikleri ve Odalarına veya TOBB’a bağlı odalara (Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları) üye olan ve sosyal güvenlik kurumlarından birinin şemsiyesi altında çalışan ya da yanında başka kişileri istihdam eden kadındır” şeklinde belirtilmiştir (Saray, 1993: 118).

Türkiye Kadın Girişimciler Derneği ise kadın girişimciliği kavramını “fikri ile sermayesini bir araya getirerek yeni bir işletme açan ve kendisi dışında da istihdam sağlayan kadınlar için kullanılan bir kavram olmaktan çıkararak, işsiz ve yoksul kadınların ev ekonomisine katkı sağlayan çalışmalarını ve mikro kredileri de içeren bir şemsiye” şeklinde tanımlamaktadır (www.kagider.org). Yağcı ve Bener (2005: 86), kadın girişimcilerin

girişimciliğin üstlendiği tüm fonksiyonları gerçekleştirdiğini, “piyasa ekonomisi içinde, kendi işinin sahibi olan, tek başına çalışan ya da yanında işçi çalıştıran, mal veya hizmet üretip satan, kredi kaynaklarını araştıran, iş ile ilgili acil problemlerin üstesinden gelebilen, yeni koşullara adapte olabilen ve alanında deneyim sahibi olmaya çalışan kişiler” olarak belirtmektedirler.

Kadın girişimcilikle ilgili yapılan çalışmalardaki tanımlar Ecevit (1993: 19-20) tarafından genel bir çerçevede toplanmıştır. Kadın girişimciler:

- “Ev dışı bir mekânda kendi adına kurduğu bir iş yeri olan,
- Bu iş yerinde tek başına veya istihdam ettiği diğer kişilerle birlikte çalışan ve/veya işin sahibi olması sıfatı ile ortaklık kuran,
- Herhangi bir mal veya servisin üretilmesiyle ilgili faaliyetleri yürüten, bu mal veya servisin dağıtım, pazarlama ve satışını yapan/yaptıran,
- İşi ile ilgili olarak ilişkiye girilmesi gereken kişi, örgüt, kurum veya kuruluşlarla kendi adına ilişki kuran,
- İş sürecinin örgütlenmesi, mal ve hizmet üretiminin planlanması, iş yerinin işletilmesi, kapatılması veya geliştirilmesine kendisi karar veren,
- İşinden elde ettiği kazancın yatırım ve kullanım alanları üzerinde söz sahibi olan kadınlardır.”

Ülkelerin kalkınma düzeylerinin yükselmesinde; nüfuslarının yarısını, belkide yarıdan fazlasını oluşturan kadınların çalışma hayatına katılmaları ve istihdam edilmeleri oldukça önem arz eden bir konudur (Çam, 2015: 26). Kadın girişimcilerin, bütün sektörlerde ve düzeylerde iktisadi hayatın içinde olmaları, sürdürülebilir ekonomik yapının oluşturulmasında ve daha adil toplum yapısına ulaşılmasında önemli bulunan bir olgudur (Özyol, 2015: 20). Herhangi bir ülkede girişimci kadınların sayıca eksik olması yalnızca kadın bireyin iktisadi konumunu değil, ülkenin iktisadi refahını da olumsuz etkilemektedir (İlter, 2008: 82). Yeni ekonomik gelişmeler ışığında geleceğin iş yaşamını şekillendirecek yetkinlikte kadın girişimciler yetiştirmek, gerek bölgesel ekonominin gerekse ülke ekonomisinin iyileşmesine önemli katkılar sağlayacaktır. Kadın girişimciler, kendilerine ve diğer bireylere istihdam olanağı sağlarken, çalışma hayatına katılarak toplumdaki statülerini güçlendirmekte, gelir bölüşümündeki adaleti sağlamaya yardımcı olmaktadır (Can ve Karataş, 2007: 253).

Yapılan çalışmalar, kadınların doğaları gereği erkeklere göre daha farklı bakış açılarına sahip olduğu, yeniliğe ve gelişime açık olduğu, hem toplumsal ilişkilerdeki rolleriyle hem de iş ve özel hayatlarındaki dengeleyici unsurları etkin kullanarak başarıyı yakaladıklarını göstermektedir (Onay, 2013: 32).

Kadınların işgücüne katılmaları ülkenin iktisadi kalkınması ve bu kalkınmanın sürdürülebilir olması için makro ve mikro açıdan önemli noktalardan biri olarak görülmektedir. Makro açıdan; iktisadi kalkınmayı ve istihdamı olumlu yönde etkilerken mikro açıdan da aile ekonomisine katkısı önemlidir. Kadınların işgücüne katılmaları ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklılık göstermektedir (Özyol, 2015: 1).

Özetleyecek olursak, kadın girişimcilerin makro düzeydeki etkileri; vergi ödeme, istihdam oluşturma, gelişmişlik seviyesini yükseltme ve milli kazanca katkıda bulunma, mikro düzeydeki etkileri ise ailenin ekonomisine katkı sağlamak, ailenin refah seviyesini yükseltmek, çocukların eğitim imkânlarını iyileştirme ve çocukların annelerini rol model olarak almaları şeklinde ifade edilebilir (Şekerler, 2006: 123). Ulusal ve evrensel düzeyde kadın girişimcilik hareketi yaygınlaşması, kadın girişimcilerin ekonominin yeni aktörleri olduğunu göstermektedir.

2.3. Türkiye’de Kadın Girişimciliğin Tarihçesi

Kadın girişimciliğinin tarihsel süreciyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde üç evreden bahsedilmektedir. İlk evre Osmanlı İmparatorluğunun son yılları, ikinci evre Cumhuriyetin ilan edilmesiyle başlayan yıllar ve üçüncü evre 1980’li yılları takip eden dönem şeklindedir. Türkiye’de kadın girişimciliğinin başlangıcı olarak Atatürk reformları kabul edilmekteyse de girişimcilik hareketin temelini aslında yüz yıllık bir tarihi geçmişe dayandığı ifade edilebilir (Soysal, 2010: 89). Bu bilginin ışığında kadın girişimcilik hareketinde ilk evre, Osmanlı Devleti’nin son yılları yani II. Meşrutiyetin ilan edildiği döneme denk gelmektedir. II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden hemen sonra yapılan ıslahatların sosyal düzene getirdiği rahatlıkla, iş hayatına dâhil olan kadınlar kamuda ve özel teşebbüslerde daha fazla yer almaya başlamışlardır. Kadınlar tarafından yapılan el işleri, bu dönemde Darü’s-Sınai’de ihraç edilmiştir. Öte yandan Osmanlı’da yapılan nüfus sayımlarında kadınlar birey sayılmazken, 1844 yılında ilk kez kadınlar nüfus sayımlarında sayılmıştır. Bu evrede yapılmış olan değişiklikler küçük çaplı görülse de sonraki evrelerde yapılan uygulamalara bir basamak oluşturması açısından büyük önem arz etmektedir (Gültekin, 2018: 28).

İkinci önemli evre Cumhuriyet’in ilan edilmesi ile yaşanan ve Atatürk reformlarının hayata geçirildiği dönemdir (Soysal, 2010: 89). Bu dönem de Kurtuluş Savaşı ile kazanılan bağımsızlığın, ekonomik alanda da kazanılması hedeflenmiştir. Cumhuriyetin ilanından hemen önce toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde “Türk Müslüman ahaliden tüccar ve iş adamı insanlar oluşturma” kararı alınmıştır. Bu karara istinaden özel teşebbüse dayalı, himayeci ve

milli bir iktisat politikasına geçiş kararı alınmış ve buna göre devletin girişimcileri koruması ve desteklemesi öngörülmüştür. Ancak 1929 buhranı, II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan varlık vergisi gibi nedenlerle yaşanan güvensizlik, girişimciliğin istenen seviyeye ulaşmasını engellemiştir. Daha çok devlet eliyle yürütülen girişimcilik faaliyetleri öne çıkmıştır (Öztürk, 2016: 9).

Kadınların tarihsel süreç içerisinde koşullara bağlı olarak iş hayatında yer aldıkları söylenebilir. Örneğin, Balkan savaşı, I. ve II. Dünya savaşı sırasında erkek bireylerin büyük çoğunluğunun orduda görev alması nedeniyle, ülkede üretimin sağlanmasında kadın bireyler rol almış; hatta azalan işgücü piyasasına katkıda bulunmak amacıyla girişimcilik faaliyetlerine yönelmişlerdir. Savaşların sonrasında erkek bireylerin tekrar üretime katılmalarıyla çalışan kadınlarda tekrar geleneksel işlerine geri dönüşler yaşanmıştır. Bu nedenle Türkiye’de kadının gerçek anlamda ve tarım dışı işgücüne katılmasının, 1950’li yıllardan sonra kırdan kente göçün ve kentleşmenin arttığı dönemde yaşandığı söylenebilir. Bununla birlikte Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Atatürk devrimleri ile kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılım fırsatlarının doğmasıyla kadınlar; eğitim, sağlık, adalet vb. alanlarda görevler alarak, kamu veya özel sektör bünyesindeki kurum ve kuruluşlarda büyük çoğunluk yöneticilik dışı pozisyonlarda maaş karşılığında çalışarak çalışma hayatına katılmışlardır (Tulan, 2017: 32).

Kadın girişimciliğinin üçüncü evresi ise 1980 sonrası olarak belirtilebilir. Batılı ülkelere kıyasla hızlı bir artış yaşanmasa da Türkiye’de de bu yıllardan sonra kadınlar sosyal ve iş hayatında daha aktif bir şekilde yerlerini almışlardır (Soysal, 2010: 90). 1980 sonrası 24 Ocak kararları ile kabul edilen “ihracata yönelik sanayileşme stratejisi”nin etkisiyle kadınların işgücüne katılma girişimleri gözlemlenmiştir. AB, OECD, BM vb. uluslararası kuruluşların da kadın girişimciliğinde yaygınlaştırıcı ve destekleyici politikaları, ülkemizde kadın girişimciliğini destekleme çalışmalarında büyük etki yaratmasına rağmen asıl kadın girişimciliği çalışmaları 1990’lı yıllarda ivme kazanmıştır (Yetim, 2002: 79-80).

Kadın girişimciliği kavramı ülkemizde ilk kez 1992’de kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi, özendirilmesi, örgütlenme ve destek hizmetlerinin sağlanması ayrıca eğitim ve kredi verilmesi konularının üzerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Arıkan, 2016: 139).

Çakıcı (2004: 3) tarihsel açıdan kadın girişimciliğini şu şekilde incelemiştir:

1) 1990 yılında, Türk Medeni Kanun’nda bulunan, evli kadınların çalışabilmesi ve ticari kurum açabilmesi için mecburi olan “koca izni” şartı kaldırılmıştır.

2) 1992-1993 yılları arasında, ülkemizde ilk olan “Türkiye’de Kadın Girişimcilik Semineri” ve “Kadın Girişimciliği Özendirme ve Destekleme Paneli” ile kadın girişimciliği

konusu tartışılmaya başlanmış, Nilgün Çelebi tarafından “Bağımsız İşyeri Sahibi Kadınların Aile ve İş İlişkileri” konularını içeren ilk çalışma yapılmış, Halk Bankası girişimci statüsünde bulunan kadın bireylere kredi vermeye başlamıştır.

3) 1995 yılında, KSSGM (Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü), kadınların faaliyet gösterdiği küçük işletmelerin içinde bulunduğu durumu öğrenmek için büyük çapta “Küçük Girişimcilik Projesi” konulu bir araştırma yaptırmıştır.

4) 2002-2003 yılları arasında, KAGİDER (Kadın Girişimci Derneği) kurulmuştur. Bangladeş Mikro Finans Kuruluşu ve Diyarbakır Valiliği ortaklığıyla yoksul olan kadınları girişimciliğe teşvik etmek için “Mikro Kredi Projesi” uygulamaya konulmuştur. AB ve TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu) ortaklığıyla “Kadın Girişimcilerin Desteklenmesi” projesi başlatılmıştır. GAP-GİDEM (Güneydoğu Anadolu Projesi-Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi) ve KAMER (Kadın Merkezi) işbirliği sonucunda “Kadın Girişimciliği” projesi uygulanmaya geçilmiştir.

Günümüzde, kadın girişimciliği hareketini geliştirmek ve yaygınlaşmasını adına TOBB himayesinde, 29 Ekim 2007 tarihinde 74 ilde kurulmuş olan “TOBB İl Kadın Girişimciler Kurul’u (İKGK)” 81 ilde teşkilatlanarak, Türkiye’nin en geniş iş kadınları teşkilat ağını oluşturmuştur (Öztürk, 2016: 67).

2.4. Kadın Girişimci Türleri

Scase ve Goffee (1992), kadın girişimciler üzerinde yaptıkları çalışmalarda kadın girişimcilerin yaşantılarının şu iki faktörden oldukça etkilendiğini belirtmişlerdir. İlki, “girişimci ideallere bağlılıkları”, ikincisi ise “geleneksel olarak belirlenmiş cinsiyet rollerini benimseme derecesi”dir (Goffee ve Scase, 1992: 78).

Girişimci ideallere bağlılık; bireysel olarak iktisadi ilerlemeye duyulan inanç, bireysel ve toplumsal sorumluluk ve bilince sahip olmak, gereken gayrete, özveriye sahip olanların kavuştuğu refah seviyesinin yüksekliği ve iş etiğine verilen önem konularına dayanmaktadır.

Toplumsal cinsiyet rollerini benimseme ise kadınların erkek bireylere bağlılıklarını benimseme düzeyidir. Erkek bireylere olan bağımlılık seviyesi birçok kadının sosyal statüsünü etkileyebilmektedir. Kadınların toplumsal statülerini, evliliklerini, ikili ilişkilerini ilişkili oldukları erkek bireyler tarafından belirlenmesini ifade etmektedir (İlter, 2008: 79).

Kadın girişimcilik türleri, yüksek ya da düşük düzeyde geleneksel rollere ya da girişimcilik ideallerine bağlılık düzeylerine göre farklı girişimcilik tiplerine yol açmaktadır (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Kadın Girişimci Türleri

Girişimci İdeallerine Bağlı	Geleneksel Cinsiyet Rollerine Bağlı		
		Yüksek	Düşük
	Yüksek	Geleneksel	Yenilikçi
	Düşük	Evcil	Radikal

Kaynak: Goffee ve Scase, 1992: 78.

Geleneksel Kadın Girişimciler: Girişimcilik ideallerine oldukça bağlıyken, geleneksel cinsiyet görevlerine de bir o kadar bağlı olup, çalışma hayatlarında yaşadıkları baskı ile aile içi ilişkilerinde oluşan baskıyı yaşarlar. Bu nedenle kadın girişimciler çoğunlukla geleneksel cinsiyet rol modellerine uygun işleri tercih etmektedirler. Restoran, sekreteryaya, yemek fabrikaları, bireysel destek ajansı, kuaförlük, güzellik merkezleri, otel ve konaklama vb. sektörlerde faaliyet gösterenler, bu tip girişimciliğe örnek olarak gösterilebilir. Kadınların önemli bir kısmı, çalışma yaşamlarına ve aile hayatlarına zarar gelmeyecek biçimde hareket ederek ve kâr etme amacı da güderek istikrarlı biçimde varlıklarını devam ettirebilen işler kurmaya yönelim göstermektedirler (Goffee ve Scase, 1992: 78; Tahtalı, 2018: 63).

Yenilikçi Kadın Girişimciler: Girişimcilik ideallerini toplumsal cinsiyet rollerine göre daha üstün tutan ve sahip olduğu işletmesinin gelişmesini ve büyümesini hedefleri arasında öncelikli gören kadın girişimcilerdir. Genellikle eğitim seviyesi yüksek, mali özgürlüğüne düşkün ve teknolojiyi takip etme, çok iyi kullanma vb. özelliklere sahiptirler. Halkla ilişkiler, basın, reklam ve pazar araştırmaları gibi alanlarda faaliyet göstermeye yönelmektedirler (Kutunis ve Hancı, 2004: 460).

Evcil Kadın Girişimciler: Girişimcilik ideallerini ikinci planda tutan, geleneksel cinsiyet rollerini öne çıkaran kadın girişimcilerdir. Bu grupta yer alan kadın girişimcilerin çoğunluğu evli olmakla birlikte, bu tür kadınları girişimciliğe iten temel motivasyon, aile ekonomisine destek olmak ve kendini geliştirmektir. Genelde ev işlerinin yanı sıra toplumsal cinsiyet görevlerine uygun; terzilik, sağlıklı gıdalar, dekorasyon, güzellik ve sanat gibi alanlarda faaliyette bulunmaktadır (Goffee ve Scase, 1992: 79; İltter, 2008: 81).

Radikal Kadın Girişimciler: Feminist girişimciler olarak da bilinen bu grupta bulunan kadın girişimciler; bütün alanlarda kendilerini erkeklere eşit görmekte ve kadınlık cinsiyetine sahip olmalarını motivasyon sağlayan bir unsur olarak düşünmektedirler. Feminist hareketler sergileyerek, erkeklerin etkin olduğu tüm alanlarda kendilerinin de olmaları gerektiğini savunurlar. Girişimcilik ideallerine ve toplumsal kadın rollerine bağlılık seviyeleri oldukça düşüktür (Top, 2006: 23-24). Radikal girişimciler, kurdukları işletmeleri ekonomik ve sosyal

bir birim olarak görürler, kadınlar için önyargısız, kendi yaşam tarzlarını ve kendi kişisel kimliklerini oluşturabilecekleri bir ortam hazırlamayı hedeflerler. Genelde eğitim, basın, medya, yayın, perakende satış-pazarlama, küçük ölçekli imalathaneler vb. alanlarda faaliyet gösterdikleri söylenebilir (Kutunis, 2006: 63).

Dorothy Moore tarafından yapılan bir araştırmada da (1987) kadın girişimciler; geleneksel ve modern girişimciler olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. Tablo 2.2’de iki ayrı grupta yer alan girişimcilere yönelik bazı önemli ayrımlar bulunmaktadır.

Tablo 2.2 Modern ve Geleneksel Kadın Girişimciler

	Geleneksel Kadın Girişimciler	Modern Kadın Girişimciler
Yönelimleri	Ev ve aile hayatı	Kariyer / iş hayatı
Çalışma Amaçları	Ek gelir elde etme	İdeallerine ve hedeflerine ulaşma
Girdikleri Sektör	Perakende ticaret – hizmet	Yeni girişimler ve erkeklerin egemen olduğu sektörler
Finansman	Kişisel kaynaklar	Dış kaynaklar
Kredi	Ayrımcılık	Eşit şartlar
Eğitim durumu	Sanat ve sosyal bilimler	Kurumsal Tecrübe ile teknik ve yönetsel birikim
İşletme Tipi	Düşük gelir ve mülkiyet sahipliği	Yüksek gelir ve ortaklı işletmeler
Rol Modelleri	Engelleyici	Daha az engelleyici

Kaynak: Moore, D.P. s.277’den akt. Tahtalı, 2018: 66

Yukarıdaki tablodan hareketle, verilen bilgilerin doğrultusunda; Türkiye’de kırsal kesimlerde geleneksel kadın girişimcilerin, kent kesiminde ise modern kadın girişimcilerin yaygın olduğu söylenebilir.

2.5. Kadın Girişimci Özellikleri

Kadın girişimcilerin sahip oldukları ana özellikler, farklı araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır. Yetim (2002), girişimci kadınların özelliklerini üç boyutta ele almış ve değerlendirmiştir. Bu boyutlardan ilki; cinsiyet ayrımından bağımsız olarak ele alınan daha çok girişimcilik kültürüyle ilişkili olan; yenilikçilik, özgüven, yaratıcılık, akılcılık, risk alma, bağımsızlık vb. karakteristik özelliklerdir. İkincisi ise yalnızca salt karakteristik özellikler ile açıklanmayacağı, toplumsal yapı, örf-adetler, kültürel özellik ve değerler ile girişimcilik

özelliklerinin şekillenen boyutudur. Bu doğrultuda, “çevresinde saygın biri, çevresindeki kaynakları ve ilişkileri iyi değerlendirebilen, koruyan-gözetken, işbirliğine yönelik, akrabalarının ve yakın çevresinin desteğini kazanmış” gibi eğilimler incelenmiştir. Son olarak ele alınan boyut ise cinsiyet rollerinden kaynaklanan özellikleri içermektedir. Bu özellikler daha çok kadınlara özgü olarak değerlendirilen rollerin sonucu olarak ortaya çıkmış ve düzgün ve iyi iletişim kurabilme, sorunları çözebilme, uzlaşma eğilimli olma vb. şeklinde belirtilmiştir (Yetim, 2002: 84-85).

Diğer bir sınıflandırmaya göre kadın girişimciler, “zeki, özverili, özgür ve toplumda öne çıkan, hedefleri ve amaçları olan, karşılaştığı zorluklar karşısında cesaretle ve sabırla mücadele edip riskleri alabilen, iş planlamalarını ve çıktılarını devamlı gözden geçiren ve sosyal algısı yüksek olan bireyler” şeklinde tanımlanmıştır (Moore, 2000: 2).

Jalbert (1999) yaptığı çalışmanın sonucunda; kadın girişimcilerin sahip olduğu özellikleri; yüksek enerjili, cesur, risk alabilen, iç güdüleri yüksek, evli, babası iş sahibi, sosyal hayatını ve iş hayatını yönetme becerisi olan, sosyal ilişkilerinde uyum sağlayan, mali yeterliliğe sahip şeklinde belirlemiştir (Akt. Yavuz, 2019: 11).

Kutanis ve Alpaslan (2006) girişimci kadınların profilleri üzerine yapmış oldukları çalışmanın neticesinde, girişimci kadınların sahip olduğu özellikleri; “güçlü önsezilere sahip, özgüvenli, risk alabilen, ikna kabiliyeti yüksek, sabırlı, dayanıklı ve inisiyatif alabilen” olarak belirtmişlerdir. Kadınların girişimci olmalarının diğer çalışma şekillerine göre kendilerine daha fazla özerklik ve bağımsızlık imkânı tanıdığından, kısa dönemli planlamalarının yanı sıra uzun dönemli planlar yapabilme, öz kaynak ve varlıkları en verimli biçimde kullanabilme, insan ilişkileri kuma ve sürdürme ayrıca tecrübelerini diğer verimli kanallara aktarabilme vb. üzerinde durulmuştur (Kutanis & Alpaslan, 2006: 149).

Tablo 2.3 Kadın Girişimcilerin Sahip Oldukları Özellikler

ÖZELLİKLER	İÇERİKLERİ
Girişimci Olmaktan Kaynaklı Kişisel Özellikler	Kendine güvenme, risk alabilme, yaratıcı olma, bağımsızlık, yenilikçi olma, akılcı olma ve rekabetçilik
Sosyo-Kültürel Değerlerden Kaynaklı Özellikler	Çevrelerindeki bireylerin saygınlığını ve desteğini kazanmış, elindeki kaynakları ve kurduğu ilişkileri iyi değerlendirebilen, iş birliğine yatkın ve koruyan-gözetken kişiler
Cinsiyet Rollerinden Kaynaklı Özellikler	İyi ve güçlü iletişim kurabilmek, problemleri rahatlıkla çözebilme, hoşgörülü ve özverili olmak, duygusal bakış açısına sahip olmak

Kaynak: (Soysal, 2010: 77)

2.6. Kadınları Girişimciliğe Yönlendiren Faktörler

Kadınları girişimciliğe yönlendiren nedenler ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekte ve girişimcilik ruhunun oluşmasında bireyin bulunduğu toplum ve kültür yapısı da önemli ölçüde etki etmektedir. Buradan hareketle; gelişmiş ülkelerde erkek ve kadınlar arasında denge sağlayabilmek amacıyla kadınları girişimciliğe yönelten güdüleme faktörleri “çeken faktörler”, gelişmekte olan ülkelerdeki kadınları girişimciliğe ya da mecburi girişimci olmaya yönelten nedenler ise çoğunlukla “iten faktörler” olarak sınıflandırılmaktadır (Yavuz, 2019: 17; Akyüz ve Kılınç 2016: 174) (tablo 2.4).

Girişimciliğe çeken ve iten unsurların girişimciliğin başarısındaki etkisi önemli bir sorudur. Kadın girişimciliğinin başarısına odaklanan çalışmalarda, kendi işlerini kurarken, çeken faktörlere bağlı olan kadın girişimcilerin iten faktörlere bağlı olan kadın girişimcilere göre daha fazla başarı elde ettiklerinin ortaya konduğu görülmektedir (Yetim, 2002: 80-81; Bedük, 2013: 202).

Tablo 2.4 Kadınları Girişimciliğe Yönlendiren Faktörler

İTEN FAKTÖRLER	ÇEKEN FAKTÖRLER
-İşsiz Kalma Endişesi	-Kendini Gerçekleştirme İsteği
-İşteki Memnuniyetsizlikler	-Başarma ve Bağımsızlık İsteği
-Cam Tavan Sendromu	-Kendi Hayatını Yönetme İsteği
-Çalışma Saatlerinde Esneklik Talebi	-Deneyimlerini Uygulama Arzusu
-Belli Bir Gelire Sahip Olma İsteği	-Yaşam Kalitesini Yükseltme İsteği
-Eğitim ve Tecrübeyi Değerlendirme İsteği	-İlgilendiği Alanda Çalışma Arzusu
-Devletlerin Pozitif Ayrımcılık Politikaları	-Sosyal Statü Edinme İsteği
-Aile Durumundaki Değişiklikler	-Güç Elde Etme İsteği
-Mali Açıdan Erkeklere Göre Dezavantajlı Olma	-Ekonomik Özgürlüğe Erişme
	-Kendi İşinin Patronu Olma Arzusu
	-Esnek Çalışma Saatlerine Sahip Olma Arzusu

Kaynak: Keskin, 2014: 74; Yetim, 2002: 90

Türkiye’de kadınları girişimciliğe yönlendiren faktörleri belirlemeye yönelik Çakıcı (2006) tarafından Mersin ilinde 160 kadın birey üzerinde yapılmış olan bir araştırmada; “gelir elde etmek, bağımsız çalışma istekleri ve sosyal yaşam sürme arzuları” vb. faktörler öne çıkmıştır.

Çelik ve Özdevecioğlu (2001) tarafından Nevşehir ilinde yapılmış olan başka bir araştırmada ise kadınları girişimciliğe yönlendiren faktörler; “ilk olarak aileye ek maddiyat sağlamak, eşin vefat etmesi, kendini kanıtlama ve önceki iş deneyimlerinin ticari hayata aktarılması” şeklindedir.

Tekin (2005: 332) tarafından yapılan diğer bir çalışmada, kadınların girişimci olmasını etkileyen temel faktörler: “Kadınların kendi kendine yetebilme isteği, bir iş fikrini veya hayallerini gerçekleştirme amacı, kadınların başarıma ihtiyacı ve güdüsü, kadınların bağımsız çalışma arzuları, kadınların aileden miras veya bir başka şekilde intikal eden bir iş yeri veya işletmesinin olması, kadınların bir meslek bilgisi veya diplomaya sahip olarak kendilerine ait iş yerinde veya işletmede bağımsız çalışmak istemeleri, ailede sadece bir kişinin çalışması nedeniyle tek gelire geçinmenin zorluğu, kadınlar için ücretli istihdam imkânlarının az olması veya çalışma için başka seçenek yokluğu, kişisel önyargı, yanlış tutum ve davranışlar nedeniyle bazı iş kollarında erkeklere istihdam önceliğinin verilmesi, geleneksel ev içi sorumluluklar nedeniyle evde üretimi yapılabilen işlerin tercihi (tekstil, el sanatları, halı vb.)” olarak öne çıkmıştır.

Zeynalova (2019) tarafından yapılan bir yüksek lisans tez çalışmasında, Türkiye’de yapılan lisansüstü tezler incelenmiş ve kadınları girişimciliğe iten faktörler ile yaşadıkları zorluklar ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçları ele alınmıştır. Buna göre kadın girişimcilerin temel motivasyonu, ekonomik ve kişisel özgürlük kazanmak, kendini kanıtlamak, statü elde etmek, fırsatları değerlendirme, ekonomik gereklilikler, aile bütçesine katkı olarak belirlemiştir. Bu durum incelenen tezler kapsamında, Türkiye’deki kadın girişimcilerin faaliyetlerinde itici ve çekici faktörlerin birlikte etkili olduğunu göstermektedir (s.44). Diğer yandan aynı tez araştırmasında Antalya’da faaliyet gösteren küçük işletme kurucusu 50 kadın girişimcisi ile yapılan anketin sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre sırasıyla ailenin ihtiyaçlarını karşılamak, ekonomik özgürlük kazanmak, önceki işinden memnun olmamak, iş bulamamak, sosyal statü kazanmak, ideallerini gerçekleştirmek şeklindedir (Zeynalova, 2019: 50).

2.7. Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Zorluklar

Kadınların girişimcilik konusunda birtakım engeller ve zorluklarla karşılaştıkları bilinen bir olgudur. Bu zorluklar; kadınların hem toplumsal cinsiyet ve sorumluluklarından hem de bilgi-beceri yetersizliği, yasal düzenlemeler, tecrübe eksikliği veya kurumsallaşmış uygulama biçimlerinden kaynaklanabilmektedir (Ertürk, 1993: 43). Günümüzde her ne kadar kadınların çalışma hayatı ve sosyal ilişkilerdeki statüsü ve rolüne ilişkin yapılan gelenekçi

tutum, inanç ve görüşlerin geçerliliği hissedilebilir ölçüde aşılmış olsa da bu konuda istenilen noktaya henüz gelinmediği belirtilmektedir (Gürol ve Marşap, 2007: 102).

Minniti ve Arenius'un 37 ülkede kadınların girişimcilerinin karşılaştıkları engeller hakkında yapmış oldukları araştırmada sırasıyla; “demografik çevre ve aile yapısı, okuryazarlık ve eğitim, sosyo- ekonomik çevre, işgücü ve istihdam, cinsiyet ve örgütsel biçimler ve sektörel istihdam ve ekonomik gelişme” olarak belirlemişlerdir (Soysal, 2010: 97).

Literatürde, kadın girişimcilerinin karşılaştıkları zorlukları konu edinen birçok araştırma, inceleme ve çalışma yapılmıştır. Yapılan tüm çalışmaların sonucunda kadın girişimcilerin, kadın olmalarından dolayı erkeklere nazaran daha farklı sorunlar yaşadıkları yönünde ortak bir sonuç öne çıkmaktadır (Narin vd., 2006: 71). Özellikle geleneksel cinsiyet rolleri nedeniyle kadınlar; sosyal ve toplumsal ilişkiler açısından, kaynak temini sağlama açısından, aynı anda hem ev işleri hem de aile sorumluluğunu üstlendiklerinden, sosyo-kültürel ve gelenekçi rollerin oluşturduğu dirençler vd. sebeplerle erkek girişimcilere göre farklı bazı sorunlar yaşamaktadırlar (Öztürk, 2016: 54).

Weiler ve Bernasek (2001: 87) yaptıkları çalışmada kadın girişimciliğinin önünde engel teşkil eden en önemli sorunları şöyle sıralamıştır: “Kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığın eskiye oranla azalmış olmasına rağmen halen işe almalarda erkekler arası işbirliğinin güçlü bir şekilde hissedilmesi” ve “kadınların sahip olduğu işletmelerin erkek girişimcilere oranla daha küçük ölçekli olmasından dolayı gelişmemesi; girişimcilik ekosisteminde var olan erkek egemen yapı nedeniyle, kredi verenlerin, kaynak sağlayanların ve müşterilerin erkek olması ve bu durumun kadınların finansman bulma zorluğu yaşamalarına sebep olmasıdır” .

Toplumsal ve gelenekçi cinsiyet rolleri etkisiyle kadın girişimcilerin karşılaştığı bazı engeller literatürde şu şekilde yer almaktadır:

- Ataerkil toplumlarda bulunan kadının ait olduğu yerin evi olması gerektiği ve erkekten bağımsız olarak kadının girişimde bulunamayacağı inancı (Güldal, 2006: 70).
- Toplumsal cinsiyet rolündeki ayrımcılığının neticesinde meslek türlerinin erkek işi-kadın işi şeklinde görülmesi (Örücü vd, 2007: 120; Narin vd., 2006: 71).
- Cinsel ve duygusal taciz (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 212; Çelik ve Özdevecioğlu, 2001: 494)
- Cinsiyet faktörü nedeniyle kadınların işletme içi terfi etmesine ve yönetimdeki pozisyonlarına gelmesine engel oluşturan cam tavan sendromu (Anafarta vd., 2008:114; Narin vd., 2006: 71-72).

- Devlet politikalarının ve yasal düzenlemelerin sonucunda yaşanan engeller (Ecevit, 2007).
- Çalışma hayatında kadınlara karşı tecrübe yetersizliği nedeniyle duyulan güvensizlik ve başaramayacaklarına dair beklenti (Toksöz, 2007: 58)
- Çalışma hayatı ve aile hayatı arasında denge kurmaya çalışan kadın girişimcilerin yaşadığı rol çatışması (Narin vd., 2006: 71).
- Kadın girişimcilerin eğitim düzeylerinin bazı girişimlerde yetersiz kalması (Kansız ve Acuner, 2008: 14).
- Kadınların girişimci olabilmeleri için yeterli sermayeye sahip olmamaları (Öztürk, 2016: 55).

Bazı çalışmalarda ise kadın girişimcilerin yaşadıkları sorunlar iş kurarken, iş kurduktan sonra, sosyal çevre ile ilgili olarak kategorize edilmektedir (Tablo 2.5).

Tablo 2.5 Kadın Girişimcilerin Karşılaştığı Temel Sorunlar

İş Kurarken Yaşanan Sorunlar	İş Kurduktan Sonra Yaşanan Sorunlar	Sosyal Çevre ile İlgili Sorunlar
-İş yeri bulma -Mal temini -Kiralama -Donanım -Yalnızlık -Acemilik -Araç gereç temini -Toplumun iş kadını yadırgaması -Organize edememe -Resmi kuruluşlarla ilişkiler	-Müşteri ile ilişki kuramama -Tecrübesizlik -İş yürütmede bilgisizlik -Kendini kabul ettirmek -Kadın olmak -Ödeme yetersizliği -Personel temini -Mevcut sorunlar -Resmi kuruluşlarla yaşanan sorunlar -Kalifiye eleman bulamama sorunu -Müşteri azlığı -Ucuz hammadde temin edilememesi	-Ataerkil toplum yapısı -Kadına yüklenen roller -Kadının kendine güven eksikliği -Aile ve çocuk sorumluluğu -Bakım sorumluluğu -Muhafazakâr yapı

Kaynak: Güney, 2006: 39

Zeynalova (2019: 53), Türkiye’de 2003-2018 yılları arasında yapılan tez çalışmalarında kadın girişimcilerin karşılaştıkları sorunların benzer olduğunu belirtmektedir. Buna göre sorunlar işe yönelik (iş çevresine ve yönetimine yönelik sorunlar) ve sosyo-kültürel sorunlar (ailevi sorumluluklar ve kısıtlayıcı toplumsal anlayışlar) olarak gruplandırılmıştır.

2.7.1. Cinsiyete Dayalı Rol Ayrımcılığı

Kadın bireylerin çalışma hayatlarını önemli ölçüde etkileyen unsurlardan biri de erkek bireylerden farklı şekilde toplum içerisinde kabul ettikleri geleneksel cinsiyet rolüdür. Bu rol; hangi iş, meslek veya görevin kadına ait hangisinin erkeğe ait görüldüğünü belirlemektedir (Örücü vd., 2007: 120). Bu durum, kadın bireylerin toplumdaki geleneksel cinsiyet rollerinden dolayı; ev hayatı ve çalışma hayatı arasındaki dengeyi sağlamasından ötürü, “anne ve eş” rolünün devamı niteliğinde değerlendirilen öğretmen, hemşire, büro işleri vb. kadınların çalıştığı mesleklere yönelmelerine neden olmuştur (Narin vd., 2006: 71). Bu tarz aynı nitelikte olan meslek dalları günümüzde “pembe yakalı” olarak belirtilmektedir. Pembe yakalı meslekler, kadın bireylerin teorikte aldıkları eğitimleri pratiğe dökmelerine imkân tanıyan ve diğer işlere göre beden gücüne çok dayanmayan ve daha iyi sosyal statü sağlayabilen mesleklerdir (Öğüt, 2006: 59).

Yönetmel pozisyonlara bakıldığında ise kadın bireylerin erkek bireylere nazaran daha düşük kademelerdeki pozisyonlarda yer aldıkları ayrıca erkek bireylerin üst kademelerde profesyonel çalışanlar manasında çoğunlukta oldukları belirtilmektedir. Kadın bireylerin egemen olduğu ve kadın yöneticilerin daha çok yer aldığı sektörlerde bile, kadınlara kıyasla oldukça orantısız şekilde erkek bireyler daha üst pozisyonlara gelmektedirler (Wirth, 2001: 13).

Özellikle sanayi sektöründe kadın bireylerin sayıları erkeklere oranla oldukça düşüktür, emek yoğunluğunun düşük olduğu sanayi kollarında oldukça kıt bir alanda faaliyette bulunmaktadır (Gökakın, 2000: 114). Sheppard (1992) erkek egemenliğinin olduğu sektörlerde, başarı düzeyleri oldukça yüksek olsa dahi kadınların kendilerine yer bulmalarının çok güç olduğunu belirtmektedir. Bu bilgilerin doğrultusunda toplumda “erkeksi” ve “kadınsı” meslek ayrımları oluşmuştur. Böylelikle toplumsal cinsiyet rollerine dayalı önyargılar iyice pekişmektedir (akt Soysal 2010: 99).

Bu sorun; ücret eşitsizliği, yükselme olanağının sağlanmaması, görev ayrımcılığı veya bazı faaliyetlerde dışarıda tutulma olarak kendini göstermektedir (Gürol, 2000: 217). Bedük (2005) bu durumu; cinsiyet faktörüne dayalı ayrımcılık nedeniyle kadın bireyler, kendi cinsiyet kimliklerini gözardı ederek, erkeklerin değer yargılarını kabul ederek buldukları iş ve görevlerde başarılı olabilmektedirler şeklinde ifade etmiştir (Bedük, 2005:114). Güzel (2014) ise cinsiyete dayalı rol ayrımcılığını “kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkların temelini biyolojik özelliklerin olduğu görüşlerin aksine, cinsiyet ayrımcılığının temelinde; kültürel, ideolojik, ekonomik ve politik gibi yapılara dayanmaktadır” ifadesiyle açıklamıştır (Güzel, 2014: 187).

Cinsiyet ayrımı düşüncesi, yazılı kanunlardan çok, içinde bulunulan toplumun gelenek, görenek, kültürel yapısı, dini inançları ve ön yargılarının toplamından kaynaklanmaktadır. Kadın bireylerin iş hayatında yetkin ve etkin olabilmeleri, yönetici, lider gibi üst kademelerde yer alabilmeleri öncelikle geleneksel toplumun cinsiyet ayrımcı düşünce yapısının değişmesiyle mümkün olabilecektir (İlter, 2008: 93).

2.7.2. Cam Tavan Engeli

Kadınların çalışma hayatlarında karşılaştıkları engellerden bir diğeri ise cam tavan engelidir. Cam tavan kavramı; 1970’li yıllarda, ABD’de kadın bireylerin üst kademelerde bulunan konum ve pozisyonlara ulaşmalarını engelleyici, örgütsel ve davranışsal kanılardan doğan görünmeyen yapay engelleri tanımlayabilmek amacıyla kullanıma başlandığı belirtilmektedir (Wirth, 2001: 1). Çalışan kadınlara, aynı mesleğe mensup, eşit birikim ve tecrübe ile kıdeme sahip erkeklere nazaran daha az ücret ödenmekle birlikte maruz kaldığı “cam tavan engeli” yüzünden terfi etmesi gereken pozisyona ulaşamamaktadır (Çelik ve Özdevecioğlu, 2001: 494). Bu engellerin bazıları: alışılmış düşünceler, önyargılar, rol çatışmaları, örgüt uygulamaları, işe almadaki şartlar, terfilerde ve ücretlendirme aşamasında yapılan ayrımcılıklar, yol gösteren birinin veya rol modelin olmaması, iletişim ağında yaşanan eksikliklerdir (Anafarta vd., 2008: 114).

Genel çerçeve de ele alındığında kadın bireylerin çalışma hayatında yükselememelerine yol açan üç ana engel vardır (Örücü vd., 2007: 119): İlki karşı cinsleri tarafından oluşturulmuş engeller (erkek bireylerin, kadın bireylere verilen işlerin yapılamayacağına dair olumsuz düşünceleri, devamlılık ve azim bakımından eksik görülmeleri, diyalog kurmada zorluk yaşama ve erkek bireylerin gücü elde tutma arzuları), ikincisi kendi hemcinsleri olan yöneticiler aracılığıyla oluşturulmuş engeller (kadın bireylere karşı pozitif ayrımcılığa gerek olmadığı anlayışı, kadın bireylerin birbirlerini çekememeleri) ve sonuncusu ise bireyin kendi kendine oluşturduğu engeller (“kadının yeri neresi?” sorusunun cevabını bulamamak, kendilerine karşı olan olumsuz kanıları kabul etme, iş-aile çatışması, suçluluk duygusu ile baş edememe, özgüven yoksunluğu, kararsızlık, sisteme duyulan negatif inanç, terfinin mümkün olamayacağına yönelik inançlar).

2.7.3. Eğitim Düzeyinin Yetersiz Olması

Eğitim düzeyinin yetersiz olması ve beceri eksikliği kadın girişimciliğini engelleyen nedenlerin başında gelmektedir. Kadınların refah seviyelerini yükseltip, sosyal statülerini güçlendirerek onları ikinci planda kalmaktan kurtaran ayrıca bireysel özgürlüklerini ve

kendilerini geliştirmelerinde büyük önem arz eden etken eğitimidir (Sipahi, 1997: 67). Kadın girişimciler yüksek eğitim düzeyi ile iş hayatına dahil olurlarsa; meslek seçimlerinde kolaylıklar sağlayabilir, kariyer hayatlarında daha hızlı ilerleyerek daha ileriye gidebilir, sosyal hayatında ve aile hayatında saygınlığı artabilir ayrıca daha verimli bir iş ortaya koyarak iş yaşamında erkek bireyler kadar söz hakkına da sahip olabilirler (Soysal, 2010: 102).

Kadın bireylerin çalışma hayatına katılma oranları eğitim düzeyleri ile doğru orantılı biçimde yükselmektedir. Eğitim seviyesinin yüksek olması demek; kadınların iş yaşamına katılmalarında kolaylık, iş tatmininin de artış ve çalışma hayatında kadın bireylerin devamlılığının sağlanması demektir. Kadın girişimcilerin işlerini kurabilmeleri için biçimsel olarak eğitim görmelerine gerek olmaksızın, özellikle girişimcilik, pazarlama ve yönetim bilimleri gibi alanlarda eğitim görmüş olmaları oldukça önemli bir avantaj oluşturmaktadır (Onay, 2013: 47). Yeterli eğitim ve öğretimi alamayan kadın bireyler, iş deneyimine sahip olmalarına rağmen deneyimsiz görülebilmekte; bunun yanı sıra, lisans ve lisansüstü eğitime sahip bireyler kısmen deneyimli olarak algılanabilmektedir (Şahin, 2006: 67).

Kadın bireyleri girişimciliğe doğru çeken etkenler daha çok yüksek okuldaki mezun olan kadınlar için geçerli olurken, iten etkenler ise eğitim düzeyi daha düşük olan kadınlar için geçerli olmaktadır (Yaşar, 2017: 62).

2.7.4. Basmakalıp Yargılar

Çalışma hayatında cinsiyet faktörüne bağlı basmakalıp yargılar kadın bireylerin kariyerlerindeki en büyük engeli teşkil etmektedirler. Çoğunluğu olumsuz yöndeki bu yargılar, kadınların üst düzeydeki görevleri yapamayacaklarına yönelik beklentileri içermektedir. Kadınlar, karakteristik özellikleri açısından, oldukça duygusal, bağımlı olma ve öznel biçimde davranış sergiledikleri için rekabetçi, hırslı, lider ruhlu, risk alabilme vb. konular bakımından “yetersiz” görülmektedirler (Anafarta vd., 2008: 115). Aşağıda temel basmakalıp yargılarının gerekçeleri özetlenmektedir.

Güvensizlik: Bono (1989), kendi kendine güvenmenin ve üstünlük duygusunun başarılı olmada en önemli iki unsur olduğunu ifade etmiştir (Bono, 1989: 51). Toplumsal hayatın temel taşı olan ve insan ilişkileri kurulurken oldukça önem arz eden güven unsuru; sosyal hayatta iletişim kurma, meslek sahibi olabilme ve yaşam süresince karşılaşılan sorunları çözebilme vb. konularda bireyi etkilemektedir (Uslaner, 2001: 1).

Kadınların kendilerine güvenmemeleri, kendi işlerini kurabilecek beceri, bilgi ve yeteneğe sahipken çekimser olmalarına ve potansiyel kadın girişimcilerin ortaya çıkmalarına engel olacaktır (Öztürk, 2016: 57). Sahip oldukları özgüven duygusu; karar alma aşamasında

girişimciliğin önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmekte, yaşanan engelleri aşmada kendine güveni yüksek olan kadın girişimcilerin daha az sıkıntı yaşadıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda kadınların yakın ya da uzak çevreden destek beklemeden önce kendilerine tam olarak güven duymaları, kendilerine inanmaları gerekmektedir (Saray, 1993: 118).

Yeni yatırım yapacak olan kadın girişimcilerin algılayabilme ve kavrayabilme yetenekleri özgüven faktöründen büyük ölçüde etkilenmektedir. Eğer kadın bireylerin kendilerine güvenleri tam ise; aldıkları kararı daha az riskli görürken, kendine güveni düşük ise; aldıkları kararın daha riskli olduğuna inanmakta ve karar vermekte zorlanmaktadır (Brindley, 2005: 148).

Tecrübe Eksikliği: Kadın girişimcilerin çalışma hayatlarında karşılaştıkları zorluklardan bir diğeri de deneyim eksikliği olarak kendini göstermektedir. Nedeni şu ki; girişimcilik aşamasında, iş fırsatlarının tanımlanmasından, değerlendirilmesinden ve işin performansına kadar geçen tüm süreçler deneyimle ilintilidir (Soysal, 2010: 102). Tecrübe; bir süre boyunca bireylerin yaşadıkları olaylar ve durumlar neticesinde elde ettikleri kazanımları ve bilgi birikimlerini ifade etmektedir. Tecrübe sahibi bir girişimci, karşılaştığı sorun ve engelleri kolaylıkla aşarken, işletmesini de yeni durumlara hızla adapte edebilecektir (Küçük, 2005: 45).

Toplumun geleneksel cinsiyet rolü yargısıyla kadın bireylerin iş yaşamında yeteri kadar tecrübeye sahip olamamaları, temelden alınan çıraklık, mesleki eğitim vb. eğitimlerden yoksun olmaları, kadın girişimcilerin gereken tecrübe ve mesleki beceri kazanmalarına engel olmakta ayrıca geciktirmektedir (Kutunis, 2006: 68). Oysaki kadın girişimciler çalışma hayatında tecrübe kazandıkça, mesleki deneyimleri arttıkça işlerini büyütecek, yeni atılımlar yapacak ve yeni başlayan girişimcilere yol gösterebileceklerdir (Saray, 1993: 119).

2.7.5. Rol Çatışması

Kadın girişimcilerin, aile hayatları ile çalışma hayatları arasında yaşanan ikilem durumu “rol çatışması” şeklinde adlandırılmaktadır. Rol çatışması kavramı; girişimci kadınların rol aldıkları alanlardan birine diğerdinden daha çok vakit harcadığında öteki alanın ihmal edilmesi ile neticelenen bir durum olarak tanımlanmaktadır (Narin vd., 2006: 71).

Rol çatışmaları sonucunda; kararsız kalma, stres, endişe duyma, zorlanma, bunalma vb. istenmeyen durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda ise iş ve çalışma hayatı arasındaki denge sağlanamamakta, rol aldığı alanlardan biri mutlaka ihmal edilebilmektedir (Kansız ve Acuner, 2008: 14).

“İş-aile çatışması” rol çatışmasının önem arz eden sebepleri arasındadır; uzun ve düzensiz mesai saatleri, ekstra mesai, katı iş programları vb. sayılabilmektedir (Özdevecioğlu ve Aktaş, 2007: 6). Yine rol çatışmasının yaşandığı durumlardan biri olarak; rollerden birinin diğer rol veya rollerin baskısı altına girmesi gösterilmektedir. Kadınların erkeklere nazaran ailelerinden daha fazla sorumluluk yüklenirler, bu durumda yaşadığı rol çatışması durumunu düzeltemeyen kadın, duygusal bakımdan yıpranmakta, yaşam tatmini düşmekte ayrıca sosyal çevresi tarafından eleştirilere maruz kalmaktadır (Soysal, 2010:102). Örücü vd. (2007)’nin yapmış oldukları araştırma sonucunda; kadın bireyin ev hayatındaki rollerini gerçekleştirmede ve çalışma hayatının yoğun temposuna ayak uydurmada yaşadığı zorluğun, kadın girişimciliğine engel olduğu bulgulanmıştır.

2.7.6. Sermaye Eksikliği ve Finansal Kaynaklar

Kadın girişimcilerin karşılaştıkları en önemli zorluklardan birini de sermaye yetersizliği ve finansal kaynaklara erişememe oluşturmaktadır. Toplumda kadın girişimcilerin statüleri; yeni bir girişim için gerekli olan finansal varlık ve gerekli bilgi potansiyeli açısından eksik görülmektedir (OECD, 2004: 45).

Girişimin başlangıcı için ön şartı oluşturan finansman temini için başvuru yapılan kaynaklar bile erkek bireyler ve kadın bireyler için daha farklı olmaktadır (İlter, 2008: 98). Bu bağlamda finansal sermayenin hazır olması, girişimcilik süreci açısından büyük önem teşkil etmektedir. Mali imkânların yetersiz olması kadın girişimcilerin önündeki en büyük engeldir (Soysal, 2010: 98). Hisrich ve Peters’in (2002) yaptıkları çalışma sonucunda; “erkek girişimciler girişimlerinin ilk başlangıç aşamasında çekirdek sermayeleri yanında finansman kaynağı olarak yatırımcı ve bankalardan da kredi temin edebilirken, kadınlar genelde sadece kişisel varlık ya da birikimlerinden yararlanmayı tercih etmektedirler” sonucunu elde etmişlerdir (Hisrich ve Peters, 2002: 76).

Ayrıca kadın bireylerin girişimcilik düzeylerinin yüksek olması, yapmaları planlanan girişimin tasarısı hatta pazarı belirli bile olmuş olsa da banka kredisi başvuru süreçlerinde teminat olarak kendi üzerlerinde kayıtlı herhangi bir taşınmaz ibraz edememeleri, kadın girişimcilerin önünde ki sermaye engellerinden biridir (Soysal, 2010: 98).

Müftüoğlu ve Durukan’a göre; girişimcilik potansiyeline sahip kadınların bir çoğu, finansal kaynak ve sermaye yetersizliği nedeniyle yeni bir girişime atılamamakta, sahaya çıkamamaktadırlar. Bu engelleri aşip kendi işlerini kurabilmiş bireyler için de sermaye yetersizliği sorunu sınırlayıcı engel olarak rol oynamaktadır. Devletten herhangi bir iş istemeden, beklemeden istihdam sorunlarına kendileri çözüm olan, vergilerini ödeyebilen

kadın girişimcilerin karşılaştıkları zorluklardan en büyüğü, sermaye temini hususunda desteklenmeleri oldukça önem teşkil etmektedir (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 43).

Literatürde yapılan araştırmalar; kadınların girişimlerini erkeklere oranla daha az kapital kullanarak işlerliğe geçirdikleri sonucunu vermektedir. Hizmet alanındaki işletmeleri kadınların evlerinde kurması durumunda ihtiyaç duyulan sermaye miktarı daha da azalabilmektedir (Gürol, 2000: 232). Nakdi temin amacıyla banka kredilerine başvuru yapan kadın girişimciler banka yöneticileri tarafından genellikle ön yargılı bir tepki ile karşılaştıklarını, projelerinin mali uygulanabilirliğini rasyonel olarak dikkate almadıklarını belirtmektedirler (Goffee ve Scase, 1992: 63).

Banka uygulamaları kadın girişimcilere zorluk çıkartmakta; eşlerinden veya başka bir erkek garantörden kendi adlarına kredi teminatı için gayrimenkullarını ipotek göstermelerini istemektedir. Ayrıca bazı bankaların teminat gösterme ve kefil isteme şartları, teminat göstereceği taşınmazı olmayan ve kabul edilen kefil bulmakta sıkıntı yaşayan kadın girişimciler için oldukça kısıtlayıcı olmaktadır (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000: 148).

Özar (2005)'e göre finans kurumlarındaki kredi taleplerinin geç sonuçlanması, kredilerin geri ödeme vadelerinin kısa olması ve kredilerin faiz oranlarının yüksek olması vb. nedenlerden dolayı kadın girişimciler erkeklere oranla kredi temini için başvuru yapmaktan kaçınmaktadırlar.

Banka çalışanlarının, kadın girişimcilerin gelecekte başarılı olmaları hakkındaki ön yargıları da finansal destek konusundaki sorunların diğer bir nedenini oluşturmaktadır. Yapılmış olan araştırmalar ve çalışmalar sonucunda finansal destek konusunda kadın girişimcilerin erkeklere oranla eşit şartlarda olmadıkları kanısına ulaştırmaktadır (İlter, 2008: 100).

2.7.7. Bürokratik Engeller

Kadın girişimcilerin yeni bir iş kurarken karşılaştıklarına çıkan ilk engel ekonomik nedenler olarak biliniyor olsa da bağlı oldukları devlet yasaları ve uygulamaları da birtakım engeller oluşturabilmektedir. 2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanunu, kapsamında kadın bireylerin iş yaşamına girmesi ya da işe başladıktan sonraki süreçlerde cinsiyet faktörüne dayalı ayrımcılık söz konusu olmamaktadır. Ancak bu durumun yanı sıra belli iş ve meslek gruplarının kadın bireylere uygun olarak görülmemesi, statü ve görev dağılımında eşit davranılmaması, ekonomik kriz zamanlarında ilk olarak kadın bireylerin işten çıkarılması,

kayıt dışı istihdam sağlanan yerlerde ücretlerin oldukça düşük tutulması vb. ayrımcılık örnekleri görülebilmektedir (Soysal, 2010: 101).

Ecevit'e göre (2007), kadın girişimcilerin bürokratik açıdan karşılaştıkları sorunlar şu şekilde özetlenebilir: Girişimciliği destekleyen programlar oluşturulurken belirlenen hedef kitlede yer alan kadın bireyler arasındaki eğitim, yaş, meslek vb. farklılıkların gözardı edilmesi, programların tasarım ve faaliyete geçirilme aşamalarına kadın bireylerin dahil edilmemesi, girişimciliği geliştirme yönündeki proje fonlamasının tecrübeye dayanmaması, programların tasarımlarının verimsiz olması ve sürdürülebilir bir program modelinin eksikliği, halihazırda var olan kadın girişimcilerin ihmal edilmesi, yeni başlayan kadın girişimcilere daha fazla ağırlık verilmesi ve gözlemlene ile analiz etme yoksunluğu (akt; Soysal, 2010: 102).

Kadın girişimcilerin iş kurma sürecinde karşılaştıkları bürokratik engeller, kadınların girişimcilik etkinliklerinden uzaklaşmasına sebep olan önemli bir unsurdur. Girişimcilik etkinliklerine başlamak isteyen kadınlar için bürokratik işlemlerin kolaylaşması adına yapılan düzenlemeler olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir (Öztürk, 2016: 62).

Doğramacı (2006), herhangi bir ülkede geçerliliği olan iktisadi ve toplumsal politikaların kadın girişimciliğinin desteklenmesinde, artmasında, gelişmesinde ve devamlılık sağlamasındaki öneme değinmiş; hükümetlerin bu konuda yapacakları yasal düzenlemeler ve uygulamaların üzerinde durmuştur. Özellikle kadın bireylerin eğitim düzeyleri arttırılarak çalışma hayatına katılımlarının çoğalmasına, kadın iş gücünün ekonomiye kazandırılmasına ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesinde büyük oranda katkıları olacaktır (Yalman ve Gündoğdu, 2014: 54).

Ülkemizin günümüz koşullarında iş yeri açabilme ve tescil işlemleri uzun zaman alan ve oldukça yorucu bir süreçtir. Söz konusu bu işlemler de girişimci kadınlar bilgi ve deneyim eksikliği sebebiyle birçok sorunla karşılaşmakta, sürecin daha da yorucu hale gelmesine ve zorluklar yaşamalarına sebep olmaktadır. Devlet ve ilgili kurum ve kuruluşlar tarafınca yapılacak olan idari, yönetsel ve yasal düzenlemeler sonucunda zaman alan işleyiş engellerinin revize edilerek hafifletilmesi yeni girişimciler için daha da kolaylaşacaktır. Bunun yanı sıra yol gösterici danışmanlık hizmetlerinin de verilmesi kadın girişimciler açısından oldukça fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Öztürk, 2016: 63).

2.8. Kadın Girişimcileri Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar

Genel kapsamıyla kadın girişimciliğinin sosyoekonomik roller doğrultusunda teşvik edilmesi ve desteklenmesi literatürde üç farklı yaklaşım ile ele alınmaktadır.

Birinci yaklaşım “büyüme yaklaşımı”dır ve kadın girişimciliği iktisadi büyüme ve kalkınmanın bir kaynağı olarak belirtilmektedir. İkincisi ise “iş yaratma yaklaşımı”dır; temelinde işsizlikle mücadele etme ve istihdam yaratmada kadın girişimciliğinin teşviki düşüncesi yatmaktadır. Üçüncü yaklaşım, “yoksulluğu azaltma yaklaşımı”dır; yoksul durumda olan kadınların ve ailelerin yaşamlarını rahatça devam ettirebilmeleri için kendi işlerinin olmaları gerektiğine öncelik tanımaktadır. Bu yaklaşımlar kalkınmanın ve iktisadi büyümenin hedeflendiği bir ülke için büyük önem taşımaktadır (Soyak, 2006: 169).

Dünyada ve ülkemizde yaşanan işgücü piyasasında bulunan arz fazlasının giderilmesi hedefiyle başta hükümet olmak üzere bütün iktisadi aktörlerin, kadın girişimciliğinin geliştirilmesi için küresel seviyede çalışmalar yaptığı, kadın girişimciliğini öğrenilebilir, bilinebilir bir faaliyet ve bir disiplin şeklinde ele aldıkları ifade edilebilir (Özkara vd., 2006: 226).

Bu bölümde ülkemizde de mevcut ve potansiyel görülen kadın girişimcileri desteklemek, teşvik etmek ve onlara yol göstermek amacı ile kurulan kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları sırasıyla ele alınmaktadır.

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB):

20.04.1990 tarih ve 3624 sayılı kanun ile 1993 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde ilgili alt birim olarak kurulmuştur. Sanayi alanında faaliyetlerini devam ettiren KOBİ'lere destek vermek için kurulan KOSGEB, imalat-sanayi sektörü dışında kalan sektörlerin katma değer sağlama ve istihdam yaratma potansiyelinin artırılması ile diğer sektörlerdeki KOBİ'lerden de gelen talepler sonucunda hedef kitlesini tüm KOBİ'leri kapsayacak biçimde genişletmiştir. Asıl amacı “küçük ve orta ölçekli” mevcutta olan sanayi kuruluşlarını gelişen teknolojileri kullanabilir seviyeye getirerek, zorlu rekabet koşullarında devamlılıklarını sağlamak ve ekonomiye sağladıkları katkıları arttırmak şeklinde ifade edilebilir.

Şu andaki faaliyetlerini T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde yürütmekte olan ve kamu tüzel kişiliğine sahip KOSGEB aracılığıyla yapılan bütün işlemler, özel hukuka bağlı olarak yürütülür. Kadınlar için Hazine Müsteşarlığı tarafından oluşturulmuş “ev kadınlarına yönelik kredi fonları” kapsamındaki ödemelerin Halk Bankası tarafından verilmesinde KOSGEB aracı kuruluş seçilmiştir. Ayrıca KOSGEB, kadın girişimcilere eğitim konferansları düzenleyerek, küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri için de destek birimi sağlamış bunun yanı sıra uluslararası pazar portföyünün araştırılması ve fuar tanıtma

çalışmaları da bulunmaktadır. “Kadın Girişimciliği Destekleme” projesi de KOSGEB tarafından yürütülmektedir. (www.kosgeb.gov.tr; İlter, 2008:122-124).

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSSGM):

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde bulunan KSSGM 1990 tarihli ve 3670 sayılı kanun kapsamında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı kapsamında kurulmuş, 1991 yılında ise Başbakanlık bünyesine katılmıştır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM)’nün sahip olduğu misyon; “ülkemizde kadın erkek eşitliğinin sağlanması, toplumsal yaşamın tüm alanlarında kadınların bulunmasını sağlamak ve kadınlara karşı yapılan her türlü ayrımcılığın engellenmesi amacıyla politikalar üretmek, strateji geliştirmek, tüm paydaşlarla iş birliği yapmak ve koordinasyonu sağlamaktır” (www.kadininstatusu.gov.tr, 2020).

KSSGM; Milli Eğitim, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Kültür, Sağlık, Tarım, Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları başta olmak üzere ilgili tüm kurum ve kuruluşları kadınlar için olan politikaların uygulanması ve faaliyete geçirilmesinde ayrıca hem yerel hem de uluslararası olarak fonlanan program ve projelerin de koordinasyonunun sağlanmasından sorumludur (www.kadininstatusu.gov.tr, 2020).

KSSGM, kadınların çalışma hayatına dahil edilmeleri ayrıca girişimci kadınların özel bir fon veya kredi imkânlarına ek vergi indirimleriyle de desteklenmeleri konusunda katkılar sağlamaktadır. Kadınların girişimlerini başlatma aşamasında karşılaştıkları bürokratik süreçlerin hafifletilmesi, pazarlama, reklam, iletişim, tanıtım ve yönetim konularında gerekli olan eğitim programlarından faydalanmaları konularındaki çalışmalara da dahil olmaktadır (İlter, 2008: 124). Müdürlük, iş hayatındaki kadınlara yönelik önemli verilerin toplanmasını, elde edilmesini kolaylaştırırken ayrıca teşvik edilmeleri ve desteklenmeleri noktasında da önemli görevler üstlenmektedir (Kutunis, 2006: 68).

KSSGM’nin ev eksenli çalışmakta olan mikro kadın girişimcilere sunduğu hizmetlerden biri de halk arasında “3B” olarak bilinen “Bilgi Başvuru Bankası”dır (İlter, 2008: 124). Projeleri arasında; “Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Annemin İşi Benim Geleceğim Projesi, Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Arttırılması Projesi, Yükseköğretim de Kadın Liderliğini Geliştirme ve Güçlendirme Eğitim ve Mentörlük Programı” gibi projeler yer almaktadır (www.kadininstatusu.gov.tr, 2020).

Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER):

Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), tecrübe sahibi 37 kadın girişimci tarafından 12 Eylül 2002 tarihinde, Türk kadın girişimcilere; ekonomik, idari, yönetim ve hukuk alanlarında destek sağlamak amacıyla ülke genelinde faaliyette bulunan ve kâr amacı

gütmeyen bir sivil toplum örgütü olarak İstanbul'da kurulmuştur. Vizyonu; “geleceğin iş dünyasını yapılandırmada etkin kadın girişimciler yaratmak” şeklinde, misyonu ise; “ekonomik değer yaratan kadın girişimci sayısını arttırmak, var olan kadın girişimcileri güçlendirerek Türk kadın girişimcilerin dünya ile bütünleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin sosyal ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunmak” şeklindedir.

KAGİDER, kadın girişimcilere danışmanlık hizmetleri sunarak; finansman, tanıtım, pazarlama, idari ve bürokratik her türlü konuda destek sağlamaktadır. Ayrıca, girişimcilik eğitimleri vermekte, liderlik çalışmaları yürütmekte, yurt içinde çeşitli konferanslar, toplantılar ve seminerler organize ederek mevcuttaki kadın girişimcilerin sorunlarına çözüm üretmek ve yeni başlayacak olan kadın girişimcilerin sayılarını arttırmak için de çaba sergilemektedir (www.kagider.org, 2020).

Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV):

Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV), dar gelir sahibi kadınları toplumsal ve iktisadi açıdan güçlendirmek ve yerel kalkınmaya katılmalarını desteklemek gayesiyle 1986'da kurulmuş ve kâramacı taşımayan, sivil toplum kuruluşudur. Aynı zamanda kadınların mali açıdan güçlendirilmesi, yeni istihdam alanlarının oluşturulması ve kadın girişimcilerin sayısının artması amacıyla birçok program faaliyete geçirmektedir. KEDV'in kadınların ekonomik hayata katılması için gerekli olan; çocuk bakımı ve eğitimi hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bu kuruluşların kalitelerinin artırılmasına yönelik hazırladığı proje bu programlardan bir tanesidir. Çocuk bakımı ve eğitimi hizmetleri hususunda özellikle dar gelirli kadınlar açısından önemli bir istihdam ve girişimcilik alanı oluşturmaktadır (http://www.kedv.org.tr.)

Ayrıca KEDV, bütün dünyada yoksulluğa karşı mücadelede ve özellikle kadınların güçlendirilmesi için önemli bir strateji olduğu düşünülen ve Bangladeş'te 1976'da Muhammed Yunus tarafından kurulup, Grameen Bank aracılığıyla uygulamaya geçirilen “mikro kredi sistemi”nin, ülkemizdeki ilk uygulayıcısı olmuş ve bir çok kadın girişimciyi çalışma hayatına dahil etmiştir (Soyak, 2006: 173).

KEDV; Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, gibi uluslararası kuruluşlarca organize edilen bölgesel ve küresel toplantılara katılmakta, toplantılarda alınmış olan kararların uygulanması aşamasını global çapta iletişim ağları olan “Groots International, Women's Learning Partnership ve Huariou Commission” yoluyla izlemektedir. Ayrıca, Amerika, Hindistan, Hollanda, Kenya ve Almanya gibi ülkelerde bulunan kadın kuruluşları ile deneyim alışverişinde bulunmaktadır (KEDV, 2019). Vakıf, kadın girişimcilerin ekonomik rollerini

arttırmak amacıyla eğitim, kredi desteği, pazarlama ve danışmanlık desteği gibi destekler sunmaktadır (<http://www.kedv.org.tr>).

İş Geliştirme Desteği: Kadınların kendi yeteneklerini ve bölgesindeki iş olanaklarını araştırarak onlar için iş fikirleri geliştirip konuyla ilgili eğitim desteği vermektedir. Kadınların bir araya gelerek kendi aralarında el emeklerini ortaya koyabildikleri bir kooperatif kurmaları teşvik edilmektedir. Ev yapımı gıda üretimi, sabun üretimi, hediyeelik eşya yemek yapımı gibi konularda kurulan kooperatifler sayesinde kadınlar kendi ayakları üzerinde durma imkânı elde etmektedir. Şu ana kadar yaklaşık 3000 kadın bu destekten faydalanmıştır.

Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi: MAYA 2002 yılında Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı tarafından bir iktisadi işletme türünde kurulmuştur. İşletme, düşük gelirli ve iş yapma amacı taşıyan kadınlara işlerini geliştirmeleri ve piyasa içerisinde ayakta kalıp iş yapabilmeleri için düşük miktarlarda borç vermektedir. MAYA Türkiye'nin ilk mikro kredi kurumudur.

Yeni Ürün Geliştirme: Kadınların becerileri ile yeni ürünler ortaya çıkarmak için kurslar, eğitimler düzenlenmektedir. Piyasadaki talep doğrultusunda yeni ürünlerin ortaya çıkarılması için çalışılmaktadır. Bez bebekler, çocuk eşyaları, yuva eğitim materyalleri, ahşaptan yapılmış oyuncaklar, kutular, mutfak önlükleri, mutfak eldivenleri, çeşitli hediyeelik eşyalar ve sabun üretimi için destek olmuştur. KEDV tarafından oluşturulan tasarruf grupları sayesinde kadınlar toplamda 10'ar kişilik gruplar şeklinde kendi küçük tasarruflarını biriktirip fon havuzu oluşturmaktadırlar. Bu şekilde kadınlar; birikim nasıl yapılır, nasıl borç ödenir, nasıl borç verilir gibi durumları da öğrenmiş olurlar. Vakıf kadınların bu konuda kendilerini geliştirmeleri için eğitim, kılavuz ve örnek kayıtlar hazırlamıştır.

Nahıl: Nahıl Dükkân Kadının Emeğini Değerlendirme Vakfı tarafından kurulan bir iktisadi işletme olarak 2003 yılından bu yana faaliyetini sürdürmektedir. Bu dükkânda Türkiye'nin her yerine kadınların kendi yaptıkları el emeği ürünler internet üzerinden satışa sunulmaktadır. Ayrıca düzenli olarak gerçekleştirilen Nahıl Şenlikleri ile hem isimlerini duyurma fırsatı bulmakta hem de daha çok satış yapma imkânı elde etmektedirler (<http://www.kedv.org.tr>).

Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Tesisi Vakfı (MEKSA):

MEKSA, "Türk- Alman Dostluk Konseyi, TESK ve Fuarçılık ve Kalkınma İşbirliği Şirketi (FORUM)"ni kapsayan bir organizasyon grubu aracılığıyla 1985 yılında kurulmuş, kamu yararı gözetilen bir vakıftır. MEKSA, özellikle kadınlara hitap eden çıraklık programlarının düzenlenmesinin üzerine çalışmalar yürütmektedir. Kadın emeği yoğun meslek gruplarının çıraklık yasalarına dahil edilmelerini ve bu meslek gruplarının meşhur

sanatkârlık olarak kabul görmeyen mecburi olduğunu savunmaktadır. Ayrıca MEKSA, 50.000' in üzerinde çocuğa, gence, yetişkinlere ve özel gruplara (kadınlar, sokak çocukları, engelliler, eski hükümlüler) 13 ilde 20'den fazla meslek dalında mesleki eğitim hizmeti vermektedir. Eğitim alan kişilerin istihdam edilme oranları %80 – 90 civarındadır (www.meksa.org.tr).

Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV):

17 Ağustos 1999 depremi sonrası, deprem bölgesinde toplumsal ve iktisadi açıdan destekten yoksun kalmış kadınlara yardım etmek nedeniyle kurulan bir sivil toplum kuruluşudur. Kuruluşundan iki sene sonra Temmuz 2001'de tüzel kişilik kazanmıştır. Kadınlarla Dayanışma Vakfı (KADAV) Türkiye'de faal olarak kadınlar için çalışan platformlar arasında bulunmaktadır. Ayrıca KADAV bulunduğu bölge de kadın istihdamı için çalışmakta olan kurum ve kuruluşlarla beraber çalışmaktadır.

Kadınların iş hayatına atılmaları ve devam etmeleri için gerekli eğitimlerin verilmesini sağlamaktadır. KADAV ayrıca 2007 yılında kurulan Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi (KEİG) platformunun kurulmasında liderlik etmiştir. Halen de KEİG' in sekretarya işlerini sürdürmeye devam etmektedir (<http://www.kadav.org.tr>).

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG):

Kadın İstihdamı ve Girişimi, kadınlara yönelik yapılan ayrımcılıkların en belirgin hissedildiği alanlardan olan kadın emeği ve istihdamına dikkat çekilmesine öncülük ederek bu konu hakkında araştırma ve çalışmalar yapılmasını desteklemiştir. Kadın İstihdamı ve Girişimi Platformu; “emek, kadın istihdamı, kadına yönelik erkek şiddeti, kadınların politik katılımı” vb. cinsiyet eşitliğinin farklı alanlarında faaliyette bulunan 36 ilden 32 kadın örgütünün bir araya gelerek oluşturduğu bir platformdur. Platformun çalışma esasında kadın emeği ve istihdamının yanı sıra bu alanlar üzerine bilgi üretmek, stratejiler belirlemek ve mevcut politikalara öneriler sunmak vardır.

KEİG' in amacı; kadınların iş yaşamında belli bir yer edinebilmeleri ve kendilerini gerçekleştirmeleri, çalışma hayatında fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi, çalışma şartlarının iyileştirilmesi, ücretlendirmede cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilebilmesi amacıyla politikalar oluşturulmasıdır (<http://www.keig.org>).

GAP Bölgesi Girişimci Destekleme Merkezleri (GİDEM):

1997'de Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP BKİ) aracılığıyla yürütülmekte olan “Güneydoğu Anadolu Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Programı”nın alt projesidir. BMKP ve GAP BKİ tarafından finansmanı sağlanan projeye 5 yılın sonunda Avrupa Komisyonu fon vermeye başlamıştır. “Sürdürülebilir İnsani Kalkınma”nın prensiplerinden hareketle, “GAP Bölge Kalkınma

İdaresi, KOSGEB, Türkiye Kalkınma Bankası ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği” ortaklığında son şeklini almıştır. Proje 2 aşamadan oluşmaktadır; araştırma safhası ve uygulama safhası.

GİDEM tarafından Şanlıurfa, Diyarbakır, Adıyaman ve Mardin’de GAP-GİDEM ofisleri kurulmuş, girişimcilere ve girişimci adaylarına danışmanlık ve eğitim imkânı verilmiştir. GAP Bölgesinde kadın girişimciliğinin mevcut durumu incelenmiş ve kadın girişimciliğini geliştirmek için gerekli bilgi birikiminin oluşması amaçlanmıştır. Kadınları girişimciliğe özendirmek, yeni bir girişim oluşturmak veya var olan işlerini geliştirmek amacıyla desteklemek ve bu yolla başarılı kadın girişimci sayısını artırmak için program ve öneriler sunulmaktadır. Diyarbakır’da bulunan kadınlar STK’ları için Leonardo Programı kapsamında proje geliştirmiştir. Bu kapsamda finansmanı 14.000 Euro olan proje, AB tarafınca kabul görmüştür. GİDEM öncülüğünde ABD’den Kadın İçin Küresel Fon (GFW) kuruluşu Diyarbakır’a davet edilerek, 29.04.2005 tarihinde çevre bölgelerden 24 kadın kuruluşunun katılımı ile büyük bir toplantı organize edilmiştir (<http://www.tr.undp.org>, GİDEM, www.gap.gov.tr).

Girişimci İş Kadınları Derneği (ANGİKAD):

ANGİKAD Girişimci İş Kadınları Derneği, 2007 yılında kadınların ekonomi içindeki varlığını arttırarak devam ettirmesi amacıyla Ankara’da yaşayan iş kadınları tarafından kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. ANGİKAD üyesi girişimci kadınlar tarım, turizm, hizmet, sağlık, sigortacılık, teknoloji gibi çeşitli iş kollarında faaliyet göstermektedir. ANGİKAD’ın vizyonu; “Ulusal ve uluslararası platformlarda kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla fırsat eşitliği ve kadın girişimciliğini desteklemek, kadının ekonomik ve sosyal alanda gelişimine katkı sağlamaktadır”. ANGİKAD kurulduğundan beri ulusal ya da uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde çok çeşitli proje ve çalışmalar yürütmektedir. “Girişimcilik Kampı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Farkındalık Haftası, Girişimciler Buluşması, Gençlik Zirvesi” en bilinen projelerdir (<https://www.angikad.org.tr>).

Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezleri (ABİGEM)

Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezleri (ABİGEM), Avrupa Birliği bünyesinde, “TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)” ile “EBSO (Ege Bölgesi Sanayi Odası)” yerel katkılarıyla 2002’de Kocaeli, Gaziantep ve İzmir’de kurulmuştur. ABİGEM’ler A.Ş. statüsünde bulunan iş merkezleridir.

ABİGEM’in hedefleri arasında; bölgede bulunan KOBİ’lerin rekabet düzeylerinin artmasına olanak tanımak, kendi potansiyellerini geliştirme ve verimliliklerini yükseltmelerine destek olabilmek için profesyonel anlamda yönetim danışmanlığı vermek,

eğitim programları dzenlemek ayrıca buldukları bđlgenin iktisadi kalkınmasını desteklemek vb. yer almaktadır. “*Kendi İşimi Kurmak İstiyorum*” adlı projeye, bđlgede yaşamlarını sürdüren kadınların daha güçlü adımlarla iş kurabilmeleri konusunda desteklenmeleri ayrıca finansal konular, yönetim, iş planlaması, pazar araştırması vb. konularda eğitim verilmesi faaliyetler arasında yer almaktadır.

2004-2005 döneminde “*Kadın Girişimcilik Programı*” kapsamında ABİGEM sayesinde, toplam da 1643 tane kadın girişimci adayı birçok eğitim programlarında yer almış; adayların 27’si, verilen eğitimler sonrasında kendi işyerlerini kurmuşlardır (<https://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Sayfalar/ABIGEM.html>).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB):

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, ticari işletmelerin de yer aldığı bir kuruluştur. TOBB sermayenin yoğun olduğu, birinci sınıf bilanço tutan ve azami 5 çalışanı bulunan şirketleri bünyesine dahil etmektedir.

TOBB aracılığıyla 2007 senesinde, kadın girişimci potansiyelinin artırılması ve geliştirilerek oldukça donanımlı hale gelebilmesi için gerekli politikaları hazırlamak ve girişimcilik kültürünün ilerlemesine liderlik etmek üzere “TOBB Kadın Girişimciler Kurulu” kurulmuştur ve amaçları da şu şekilde sıralanmıştır:

- Girişimci ruhuna sahip kişilere yol göstermek, bu özelliklerini daha etkin kullanmalarını sağlayabilmek için eğitim organizasyonları düzenlemek ve yeni iş kurmayı düşünenler için kuruluş aşaması ve devamındaki süreçler boyunca ihtiyaç duyacakları temel bilgileri öğretmek,
- Girişimcilere çalışma hayatındaki son yenilikler ve gelişmeler hakkında bilgilendirmek amacıyla konferans, eğitim ve seminer faaliyetleri düzenlemek,
- Girişimcilerin tecrübe, bilgi ve donanımlarını birbirleri ile paylaşmalarını sağlarken mevcuttaki sorunlarına da çözüm üretmek,
- Girişimcilere iş kurma aşamasında destek sunarak, devamlılıkları için katkı sağlamak,
- Girişimcilerde sosyal sorumluluk bilincinin oluşması için çeşitli eğitimler ve sosyal etkinlikler organize etmek,
- Ülke ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak sektörlere kadın girişimcileri yönlendirerek destek sağlamak,
- Girişimcileri, yerel yönetimlerde ve STK’larda rol almaları adına teşvik etmektir (<http://www.kadingirisimciler.org.tr>).

Türkiye Genç İş Adamları Derneği (TÜGIAD):

1986 senesinde kurulmuştur. Kuruluş amaçları içerisinde; girişimcilerin liderlik ve yaratıcılık yönlerine katkıda bulunulması, sosyal sorumluluklarının geliştirilmesinin sağlanması, yeni istihdam alanlarının oluşturulması, toplumun yalnızca ekonomik platformda değil aynı zamanda kültürel ve sosyal yönden de ilerlemesine katkıda bulunulması sayılabilir. Ayrıca; büyük ve orta ölçek seviyesindeki işletmelere ve kadın girişimcilere, finansman ve pazarlama alanlarında destek sağlamaktadır (www.tugiad.org.tr).

2.9. Kadın Girişimci Kooperatifçiliğinin Gelişimi

Kadın kooperatifleri, bireysel ve sosyal ihtiyaçların örgütlenmiş kadınların kendi emekleriyle piyasaya sunulduğu tüzel kuruluşlardır. Bu kooperatiflerde kadınlar; kolektif bir çalışma içerisinde geleneksel ve yöresel olarak sınırlı kaynaklardan elde ettikleri mal ve ürünleri iktisadi ve sosyal sermayeye dönüştürmektedirler.

Kadın kooperatifleri konusu; devlet, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşlarının giderek daha da yakından ilgilenildiği bir olgudur. Dünya'daki yoksulluğa karşı çözüm olması, yeni istihdam olanaklarını artırması bakımından kooperatifler önemli ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma araçlarıdır. Dünya genelinde FAO ve ILO gibi kuruluşlar Hindistan, İran, Tayland, Yugoslavya, Nijerya gibi ülkelerde çeşitli projeleri aracılığıyla Kadın Kooperatifleri çalışmalar yapmakta ve yürütmektedir. Son yıllarda kadın girişimciliğini artırmak amacıyla gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çeşitli projelerle kadınların kooperatif kurmaları veya kooperatiflere aktif üye olmaları teşvik edilmiştir. Her şeyden önce, kooperatifleşme ve kadın kooperatifleri bir “kalkınma çözümü” olarak hızla önem kazanmakta, popülerleşmekte ve öne çıkmaktadır (Aksoy ve Günay, 2018: 84).

Ülkemizde kadın kooperatifçiliği yapılanması 2000’li senelerin başlarında kadınların işgücünün ekonomiye kazandırılarak, kadınların toplumsal, sosyal, kültürel ek olarak iktisadi faaliyetlerinin çeşitlendirilip geliştirilmesi, bu faaliyetlerin desteklenerek korunması, kadınların refah düzeyi daha yüksek, sağlıklı bir çevrede yaşamlarını sürdürebilmek için girişimci kadınların artış gösteren taleplerinin doğrultusunda kurulmaya başlamıştır (Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 11). 2011 yılında “Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi” ana sözleşmesi uygulamaya geçirilmiştir. Değişimler ve ihtiyaçlar doğrultusunda 2013’de “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” ismiyle birçok yeni kooperatif kurularak, faaliyete geçirilmiştir (www.ticaret.gov.tr).

Kadın girişimci kooperatifleri; kadınların ev içi emeklerinin değerini görünür kılmakta, ev içi edindikleri bireysel yetenekleri ev dışında örgütlenerek değerlendirmelerine olanak sağlamaktadır. Özellikle kırsal alanlarda bulunan kadın girişimci kooperatifleri; bölgesel kaynakları işlemek ve pazarda sermayeye çevirerek kadınlara iktisadi bir özgürlük ve farkındalık kazandırmakta ayrıca tüm bunlara ek kadınların sosyal yaşamlarındaki statülerinin güçlenmesine yadsınamayacak derece de imkân tanımaktadır.

Kadın girişimci kooperatifleri; kadınların devamlılık gösteren gelişme ve ilerleme potansiyellerine ulaşabilmeleri için mali, kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlayan aynı zamanda da kadınların refah düzeyi yüksek bir çevrede yaşam sürmeleri doğrultusundaki faaliyetlerin tümünü içeren aracı kurumlardır.

1163 sayılı Kanun, kooperatif yapılanmalarını; “tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkılarıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklar” biçiminde ifade ederken (10/5/1969 tarih ve 13195 sayılı Resmi Gazete) Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ise kooperatifi; “müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin özerk birliği” şeklinde ifade etmektedir (GTB, 2016). Belirtilen tanımlamayı Gümrük ve Ticaret Bakanlığı direk olarak ICA’nin kooperatif tanımından almıştır (Duguid vd., 2015: 23).

Kadın kooperatiflerinin ayrı olarak ele alınmış resmi olarak yapılmış tanımlaması henüz yoktur. Kadın Kooperatifleri Birliği (Simurg), kadın kooperatiflerini; “ihtiyaçları ve öncelikleri temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır” biçiminde tanımlamıştır (Simurg, 2015; Duguid vd., 2015: 23).

Kadın girişimci kooperatifleri, kadınlar tarafından kurulmuş, onlar tarafından işletilmekte olan kooperatifleri temsil ederken, belli kadın topluluklarının iş arayışları ve istihdam oluşturma çabaları, sosyal yaşama katılma şekilleri ve gelir getirici faaliyetleriyle de özdeşleştirilmiştir (Yeşil vd., 2016: 503). Kadınların, geleneksel örgütlenme şekilleriyle değil, kendi olanaklarıyla kurdukları örgütlerde, yalnızca kadınların emekleri pazara çekilmemekte bununla birlikte kadınların sosyal olarak güçlenmesi de sağlanmaktadır (Gümüsoğlu, 2012: 44). Kadın kooperatifçilik hareketi şu an ki haliyle “kadın odaklı kalkınma vizyonu” olarak da değerlendirilmektedir (KEİG, 2015: 15).

Birden fazla alanda faaliyet sergiledikleri için genellikle “çok amaçlı kadın kooperatifleri” şeklinde tanımlanmaktadırlar. Kadınların sahip oldukları, kadınlar tarafından

kurulmakta ve yönetilmekte olan kooperatiflerinin çoğu oldukça geniş faaliyet yelpazesine sahiplerdir; bu kooperatifler kadınlara iş imkânı yaratırken aynı zamanda yine kadınlar için sosyal yönden bir çıkış noktası da görüldüklerinden “çok amaçlı kadın kooperatifleri” şeklinde nitelendirilmektedirler (Duguid vd., 2015: 37).

Kadın Girişimci Kooperatifleri toplumsal ve iktisadi getirileri, daha da önemlisi birlik içinde dayanışma ekonomisi potansiyeli taşıması açısından büyük önem arz eden bir örgütlenme şekli olarak düşünülmektedir (Keig, 2018: 5). Bugünün dünyasında yoksulluğun artması ve bu yoksulluk faktörünün en çok etkilediği kesimler arasında kadınların bulunması, bir örgütlenme sistemine ihtiyacı ön plana çıkarmıştır. Kadın emeğinin objektif değerlendirilmesinde örgütlülük büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda kadın kooperatiflerinin de yoksullukla edilen mücadeledeki önemi göz ardı edilemeyecek ölçüdedir ve kadınlar bu durumu kadın kooperatifleri ile aşmaya çalışmaktadır (Özdemir ve Yılmaz, 2010: 73).

2.9.1. Kadın Girişimci Kooperatiflerini Diğer Kooperatiflerden Ayıran Özellikler

Genel olarak kadın kooperatifleri, kadın bireylerin kurdukları ve işlettikleri bir kooperatif çeşiti olarak ifade edilmektedir; yasal statüleri ve yükümlülükleri açısından diğer kooperatif türlerinden herhangi bir farkları bulunmamakla birlikte diğer kooperatifler gibi “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu”na tabidirler. (KEİG, 2018:7). “TTK (6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu)” nun 124’üncü maddesi gereğince “kooperatif şirketler” ticaret şirketi sayılmakta, “5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK)” bakımından kooperatiflerin gelirleri “kurum kazancı” şeklinde görülmektedirler, bu nedenle de kurumlar vergisine tabi olmaktadır.

Ticaret Bakanlığı “2012-2016 Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planında” “kadınların girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması” kapsamında kadınların kooperatif yapısında bir araya gelerek örgütlü duruma gelmeleri hedeflenmiştir. Bu hedeflerin tümü “stratejik hedef ve faaliyetler” başlığı çerçevesinde ele alınmıştır (<http://www.turkey.coop>). İlgili bakanlık tarafından 1163 sayılı “Kooperatifler Kanunu” 88. maddesi gereğince “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Anasözleşmesi” düzenlenmiştir (KEİG, 2018: 5). Toplumsal ve iktisadi yaşamın getirmiş olduğu gelişmeler sonucunda 2013 senesinde, “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” adıyla daha özel bir kadın kooperatifçiliği tipi oluşturulmuştur (Yıldırım, 2020: 162).

Kadın girişimci kooperatifleri sadece ekonomik amaçlı olan kurum ve kuruluşlar ile sadece sosyal amaçlı olan örgütler arasında bulunan, sınırları aşan ve burada konumlanabilen örgütlenmelerdir (Duguid vd., 2015: 15). Devlet aracılığıyla “kadın girişimciliği” ya da “ekonomide kadın aktörlüğü” vurgulamalarıyla gündem yaratılarak, uluslararası kalkınma kamu kurumlarından ve sivil toplum kuruluşlarından özel sektöre varana kadar birçok yapının ilgi odağı halinde olması, desteklenmesi ve teşvik edilmesi kadın girişimci kooperatiflerini ayrı ve özel bir kategori haline getirmiştir. Bunun nedeni; yoksulluğun azaltılması, yeni istihdam olanaklarının sağlanması ve kalkınmayı güçlendirme konularında özellikle son yıllarda kadın bireylere ve kadın girişimci kooperatifleri şeklindeki örgütlenmelere önemli rollerin yüklenmesidir. Ayrıca altını çizmek gereken önemli bir konu da kadın girişimci kooperatiflerinin, özellikle dar gelirli kadınlar için oldukça önem arz eden bir kalkınma mekanizması olduğudur (KEİG, 2018: 8).

Aslında kadın girişimci kooperatiflerini, diğer kooperatif türlerinden farklı kılmakta olan noktalar da tam burada ortaya çıkmaktadır. Kadın kooperatif yapılanmaları alışlagelmişin dışında “yerelden, öz-örgütlenme” şeklinde ve bir küme kadın bireyin biraraya gelerek kurdukları yapılanmalar olmayabiliyor. Bazı kadın kooperatifleri; kalkınma projelerine ek bölgesel yönetimlerin ve diğer kadın örgütlerinin isteklendirmeleriyle de kurulmuş olabilmektedir. Böylelikle kadın girişimci kooperatif yapılarını diğer kooperatiflerden ayrı kılan hususlar, bu yapıların, kurum ve kuruluşların umdukları sonuçlara ve fikri yapılarına göre de şekilleniyor olmalarıdır. Buradan hareketle konunun en önemli göstergelerinden biri; ülkemizde kadın kooperatifçilik hareketinin belli başlı ayrıca oldukça sınırlı alanlarda; el sanatları, ev temelli üretme, hizmet, el işleri vb. kadınların geleneksel cinsiyet rolleriyle ilintili alanlarda faaliyette bulunmalarıdır (KEİG, 2015: 15).

Kadın kooperatifçiliği aynı anda kadınların sosyal ihtiyaçları doğrultusunda çözümler üretmek ve bunlara yönelik hizmetler sunmaktadır. Kreş hizmetleri, kadına yönelik şiddetle mücadele etme, hasta, yaşlı, engelli bakımı, meslek ve çıraklık eğitim faaliyetleri vb. ülkemizde diğer kooperatif türlerinde az rastlanan faaliyetler de kadın kooperatifleri faaliyet kapsamındadır (KEİG, 2018: 8).

2.9.2. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Amaçları ve Çalışma Alanları

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP) kooperatif yapılanmalarını diğer ticari işletmelerden farklı yapan ana unsurları; “eşitlik, dayanışma, yardımlaşma, sorumluluk bilinci, adalet ve demokratik yönetim” vb. değerler şeklinde ifade etmektedir.

Kadın kooperatif yapılanmaları mevzuatları gereğince ticari bir işletme statüsünde olsa da tam anlamıyla ticari bir işletme gibi değildir. Kadın kooperatif örgütlerinin genel amaçlarına dikkat edildiğinde bu fark açıkça görülmektedir. “Kırsaldaki kadınların statü ve rollerinin kuvvetlendirilmesi, bölgesel, yerel gelişime önem verme, kadın işsizliğine çözüm arayışı, işsiz kadın rakamlarının eksiltilmesi, kadınları sosyal ve ekonomik yönden güçlendirme, yeni iş alanları, yeni gelir sağlayıcı kaynakların temini, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlama, aileye giren gelirin artırılması, karar verme süreçlerine kadınların tam katılımının sağlanması ve kadınların yereldeki geleneksel ve kültürel gelişimlerinin devam etmesi” temel amaçlardır (Rurwomback, 2011: 14).

Kadınlar kurmuş oldukları kooperatifler ile bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra sosyal ve kültürel ihtiyaçlarında karşılanmasına katkıda bulunmaktadır. Kadın kooperatifleri kadınların ve ortaklarının sağlıklı, gelişmiş ve refah seviyesi yüksek bir çevrede yaşamalarını sağlamak için çaba gösteren aşağıdaki hedeflere sahiptirler (www.koop.gtb.gov.tr, 15.01.2019):

1. Ortaklarına el becerilerinin geliştirilmesi için mesleki eğitimlerin verilmesi,
2. Ortaklarına malların üretilebilmesi ve hizmetlerin sunulabilmesi için gereken ekipman ve girdilerin tedariği,
3. Ortaklarının toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayarak, gelişmiş, refah seviyesi yüksek ve sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sürdürmelerine zemin hazırlamak.

Kadın kooperatiflerinin çalışma alanları, Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana sözleşmesinde şu şekilde belirtilmektedir:

- “El becerileri için eğitici kurslar düzenlemek,
- Geleneksel gıda ürünlerinin üretim ve pazarlanması,
- Lokantacılık,
- Engelli eğitimi ve bakımı,
- Okul öncesi eğitim,
- Kadınların el emeği ile ürettikleri giyim, hediyelik eşya vb. ürünlerin pazarlanması” (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012: 29).

Yukarıda belirtilen alanlar, Türkiye’de kırsal kalkınma ve tarımsal alanlar haricinde faaliyette bulunan kadın kooperatifleri yapılanmalarının şu anki durumunda çoğunluklu olarak faaliyette oldukları sahalardır. Ana sözleşmede belirlenmiş olan etkinlikler çeşitlilik arz etsede genel olarak kadınların gelenekçi cinsiyet rollerine bağlı üretim ve hizmet alanlarını

öne çıkarmaktadır (KEİG, 2018: 12). Bu örgütlenmelerin gelir kaynakları da çeşitli faaliyetlerden sağlanmaktadır: Üretim faaliyetleri (el yapımı ürünler, dokumalar, tekstil, gıda ürünleri, tarımsal ürünler, hayvansal ürünler, sabun benzeri kozmetik ürünler ve hediyelik eşyalar); hizmet temelli faaliyetler (eğitim, organizasyonlar, tanıtım etkinlikleri, çocuk bakımı ve eğitimi merkezleri, kreşler, engelli bakımı, hasta ve yaşlı bakımı, lokantacılık, turizm ve pansiyon işletmeciliği); hibeler; bağışlar; proje fonları (KEİG, 2018: 22-23).

Kadın Girişimci Kooperatiflerinde üretilen ürünler genellikle; internet üzerinden, yakın ilişkiler aracılığıyla, bulunduğu çevreye, yerel yönetimlerin sunduğu pazar yerleri, stantlar yoluyla, özel sektör bağlantılarıyla, mağazada, sergi, fuar, kermeste, satış ofisi ve tüketim kooperatifleri kanalları yoluyla piyasaya girmekte ve satılmaktadır (KEİG, 2018: 23).

Kadın kooperatif yapılanmaları hakkında yapılmış araştırma ve yayınlanmış bilimsel kaynaklar oldukça sınırlı olduğu için, uluslararası düzeyde elde edilen iyi örnekler ile ilişkili bilimsel sonuçlar da oldukça dar kapsamlıdır. Genellikle kadınların kooperatif kurmasındaki amaçları; uygun fiyatlı ürünlere ulaşabilmek, ücretli istihdama katılmak, daha güvenli ve iyileştirilmiş çalışma koşullarında bulunmak ve cinsiyete dayalı maruz kalınan şiddete çözüm bulmaktır (Majurin, 2012: 6).

Kadın kooperatiflerinin daha çok ekonomik amaçlar nedeniyle kuruldukları belirlenmiş ve bu neden kadın kooperatifleriyle özdeşleşmiştir. Aslında kooperatifçilik hareketi kadınlar ve geleneksel cinsiyet rolleriyle yorumlandığında şu amaçlar öne çıkmaktadır: “Kadın yoksulluğunu azaltmak, kadın istihdamını artırmak, çeşitli sebeplerle kamu veya sivil toplum politikası ile ulaşılması güç kadınları sosyoekonomik hayata dâhil etmek, kadının aktörlüğüne dayalı alternatif kalkınma modeli geliştirmek” (KEİG, 2015: 7).

2015 senesinde yapılmış olan kapsamlı bir araştırmanın sonucuna göre kadın kooperatifçiliği yapılarının kurulma sebepleri şu şekilde ifade edilmektedir:

- Kadınlara istihdam yaratmak,
- Kadınların sosyal olarak güçlenmesini sağlamak,
- Kadınların ortak ve bireysel sorunlarına çözüm üretmek,
- Çocuk bakım ve eğitim hizmetlerini sunmak (kreş),
- Ortak bireylerin örgütlenebilmelerini ve güçlenmelerini sağlamak,
- Bulunduğu topluma fayda, ürün ve hizmet sağlamak,
- Enformel topluluğun/örgütün kurumsallaşması (Duguid, Durutaş ve Wodzicki, 2015: 45).

Kadın kooperatifleri kadınların içinde buldukları toplumsal ve ekonomik güçlüklerle mücadele edebilmek amacıyla ortaya çıkmış örgütlenmelerdir. Kadınlar, işletmelerinin hem tasarımcıları hem yaratıcıları, aynı zamanda çalışanları ve yöneticileri olarak direkt bir şekilde işin tüm süreçlerinde bulunmaktalar ve bütün bunları yapabilmelerine imkân buldukları için tercihlerini kooperatifçilik modelinden yana kullanmaktadırlar (Duguid, Durutaş ve Wodzicki, 2015: 48).

Kadın kooperatifçilik hareketinin başarılı olabilmesi için sağlanması gerekli görülen bazı faktörler bulunmaktadır. Başarıyı yakalayan kadın girişimci kooperatiflerinin; liderlik özelliğine sahip çekirdek bir kadın kadronun yer alması, kadınların girişimlerini ve faaliyetlerini destekleyici, teşvik edici bir otoritenin bulunması ile kurum ve kuruluşların dikey bir yaklaşım temeline dayanması vb. özellikler öne çıkmaktadır (Iakovidou, 2002: 13).

Ülkemizde kadın girişimci kooperatiflerinin başarılı olabilmeleri adına Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından 2012 yılında hazırlanmış olan rapora göre sahip olmaları gerekli özellikler belirtilmiştir. Bunların en başında; “kooperatiflerde cinsiyet dengeli bir yaklaşımın benimsenmesi” modeli yer almaktadır. Diğer yandan; kadınlar aktif örgütlenmeye katılmalı ve kadın kimliği ön planda tutulmalıdır. Eşitlik, adalet vb. değerlere uyum gösterilmeli ve ortak olduğu kooperatife sahiplik duygusu hissetmeli, dezavantajlı grupları içeren stratejiler hazırlanmalı ve sosyal sorumluluk bilinciyle hareket edilmelidir. İşleyiş kısmında ise demokratik yönetim esasları ile şeffaf ve açık yönetim düşüncesinin benimsenerek ilerlemesi, eğitim faaliyetlerine önem gösterilmesi, toplumsal ve iktisadi şartlara uyumlu olarak gerçekçi amaçların belirlenmesi, başta kooperatifler olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlarla da iş birliği geliştirilip ortaklık imkânlarının araştırılıp bu tarz iş birliklerine açık olunması kadın kooperatiflerinin başarılarını pozitif yönde etkileyen öğelerdir. Tüm bunlara ilaveten, kuruldukları ve buldukları bölgelerin yerel değerlerini ve özelliklerini ön plana çıkarması, bu yönde faaliyetler geliştirilmesi de kooperatifçiliğin gelişim göstermesi ve yerel kalkınmanın desteklenmesi bakımından önem taşımaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2012: 27-28).

Türkiye de Kadın Kooperatifleri öncelikli olarak deprem bölgesi olan; Kocaeli, İzmit illeri başta olmak üzere İstanbul’da örgütlenmeye başlamış, daha sonraları Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile bütün ülkede örgütlenmeye devam etmişlerdir (Özdemir, 2008). 2012 yılında kadın kooperatiflerinin sayısı 93 iken, 2013 yılında Ticaret Bakanlığı “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi”ni yayınlanmasının ardından Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi sayılarında büyük ölçüde artışlar görülmeye başlanmıştır. 2021 yılı verilerine göre kadın kooperatiflerinin sayısı 564’e ulaşmıştır (Tablo 2.6).

Tablo 2.6 Türkiye 2021 Yılı İller Bazında Kadın Kooperatifleri Türü ve Sayısı

Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Kooperatiflerinin Bulunduğu İller
Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	478	Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Aksaray, Amasya, Ankara, Antalya, Ardahan, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bayburt, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Düzce, Edirne, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hatay, Hakkari, Iğdır, Isparta, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kastamonu, Kayseri, Kırıkkale, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Osmaniye, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Şırnak, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yalova, Yozgat, Zonguldak
İşletme Kooperatifi	62	Adana, Adıyaman, Ağrı, Ankara, Aydın, Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Diyarbakır, Düzce, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Karabük, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Mardin, Muğla, Nevşehir, Sakarya, Şanlıurfa, Van
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	6	Çanakkale, Diyarbakır, Eskişehir, Manisa, Samsun
Küçük Sanat Kooperatifi	5	Ankara, Balıkesir, İstanbul, Malatya
Kalkınma Kooperatifi	9	Afyonkarahisar, Antalya, Çorum, Gaziantep, Kırşehir, Muğla, Ankara
Tüketim Kooperatifi	2	Adana, Çorum
Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	1	Diyarbakır
Yardımlaşma Kooperatifi	1	Sakarya
Toplam:	564	

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>. Erişim Tarihi: 31.11.2021

2.9.3. Kadın Girişimci Kooperatiflerine Yönelik Destekler

Kadın girişimci kooperatiflerinin desteklenmesine ilişkin olarak kamu ve özel kurum ve kuruluşlarının da birarada olduğu projeler uygulamaya konulmaktadır. Bu projelerden ilki “İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı”nın (SIDA) ekonomik fonlamasıyla, Dünya Bankası tarafınca müşterek şekilde Ticaret Bakanlığı ile Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler

Bakanlığı taraflarınca yürütülmekte olan “*Kadınların Ekonomik Fırsatlara Erişiminin Artırılması*” isimli projedir. Bu bağlamda, “kadın kooperatiflerinin etkinliğinin artırılması” üç temel unsurdan birisi olarak belirlenmiştir. Kadın kooperatiflerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik hazırlanan projelerden biri de “Ticaret Bakanlığı”, “Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı” ve “Tarım ve Orman Bakanlığı” ile imzalanmış olan “*Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü*”dür (Ültanır 2019: 117).

Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (KADIN-KOOP)

Bu proje ile; kadınların çalışma hayatında söz sahibi olabilmelerine, yönetime katılabilmelerine ve çalışma koşullarını kendilerinin belirleyeceği konulara odaklanılmaktadır. Bakanlık, Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesini (KADIN-KOOP) süresiz bir faaliyet olarak çalışma takvimine eklemiştir. Projenin hedefleri: “Kooperatif işletmelerle ilgili farkındalık yaratılması, kooperatifler aracılığıyla kadın istihdamının artırılması ve gizli kadın emeğinin değerlendirilerek ekonomiye katılımının sağlanması, kadınların kooperatifler aracılığı ile ekonomik özgürlüğüne kavuşmasının sağlanması, kooperatifçilik hareketinin yayılması sağlanarak demokratik yönetim anlayışının kadınlar arasında da yerleşmesine aracılık edilmesi, kooperatif örgütlenmeler aracılığıyla kadın iş gücü istihdamının artırılması, kadın kooperatifleri arasındaki iletişim ağının güçlendirilerek güçlü bir üst birlik altında faaliyet göstermelerinin sağlanması, mevcut girişimci kadınların kurduğu kooperatiflerin kapasitelerinin güçlendirilerek profesyonel işletmeler haline getirilmesi, cinsiyete dayalı ayrımcılıktan kaynaklanan toplumsal engellerin azaltılarak iş hayatında kadınların lehine fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır” (<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop>) (Erişim tarihi 25.05.2021).

Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOP-BİS)

Kooperatiflerin denetim, gözetim ve uygulama faaliyetlerinin aktifleştirilmesi için veri tabanı kurulup, istatistiki bilgilerin sağlıklı elde edilmesine yönelik kooperatif bilgi sistemi oluşturulmuştur. Bu bağlamda Ticaret Bakanlığı görev, yetki ve sorumluluğuna ait kooperatif ve bunların üst kuruluşlarına dair iş ve işlerin; elektronik ortama aktarılması, online biçimde sürdürülebilir forma getirilmesi, kooperatifçilik sektörüne dair gerçekçi verilerin bulgulanması, kooperatiflere yönelik politikalar oluşturulmasında kullanılacak raporların hazırlanması, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile bilgi paylaşımının sağlanması amaçlanmaktadır (<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop>) (Erişim tarihi 25.05.2021).

Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi Belgesi ve Eylem Planı'nda bulunan, "Kooperatif Girişimciliği Eğitim Projesi (KGEP) çalışması yapılarak uygulamaya konması", "kooperatif denetim ve yönetim kurulu üyelerine eğitim ve sertifikasyon zorunluluğu getirilmesi" ve "kadınlarımızın girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması" için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulması" etkinlikleri çerçevesinde; Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile birarada hazırlanmış olan "Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı" Milli Eğitim Bakanlığı tarafınca onay verilerek uygulamaya geçirilmiştir.

Bu program kapsamında; kooperatif yapılarının kuruluşlarına ve işleyişlerine dair iş ve işlemleri gerçekleştirebilme yeterlik düzeyine sahip meslek elemanları yetiştirebilmek hedeflenmektedir. Kooperatif yapılanmalarında ki yönetim kurulu ve denetim üyelerine, personele, kooperatif kurmak isteyenlere, kooperatif ortakları dâhil kooperatife hizmet sunanlara eğitim vermektedir (<https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop>) (Erişim tarihi 25.05.2021).

Kooperatifçilik Girişimciliği Eğitim Projesi (KOOP-GİR)

"TB Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü" ve "Alman Kooperatifleri Raiffeisen Konfederasyonu (DGRV) Türkiye Temsilciliği" ile iletişim içinde iller bazında öğretmenler, muhtarlar, Belediye Meclis Üyeleri, din görevlileri ve girişimcileri kapsayan bir dizi eğitim projesidir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planının 2.2 No'lu eylemi kapsamında; yalnızca kooperatifleri kuracak olan girişimciler için değil, kooperatiflerin kuruluşunda liderlik edebilecek toplumda yer alan düşünce önderlerinin bilgilendirilerek, bilinçli hale getirilmesi ayrıca kooperatifçilik potansiyeline sahip bölgelerde yaşayan halkın kooperatif yapılanması altında biraraya getirerek refah düzeylerinin yükselmesi sağlanacaktır.

Projenin amaçları; kooperatifler hakkında farkındalık oluşturulması, kooperatiflerin aracılığıyla düşük sermaye ve atıl halde ki işgücü emeğinin ekonomiye katılması, kooperatifçiliğin yayılarak demokratik yönetim anlayışının toplumda benimsenmesinin sağlanması, kooperatifler aracılığıyla iş olanaklarının artırılması olarak

belirtilmiştir <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop> (Erişim tarihi 25.05.2021).

Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)

Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)'in; “kooperatifçilik konusunda eğitim, araştırma ve yayın faaliyetinde bulunan gönüllü kuruluşların projelerinin desteklenmesi yönünde çalışmalarda bulunulacaktır” faaliyetine istinaden akademik alanda yeterli çalışmaların olmadığı tespit edilmiştir. Akademik araştırmaların artırılması kooperatifçilik hareketinin desteklenmesi, teşvik edilmesi, verimli ve oldukça etkin bir sistem ile bu alanın geleceğe hazır hale getirilmesi ayrıca ülke kooperatifçilik yapılanmasının gelişmesine katkıda bulunması hedefleriyle kooperatifçiliğin daha sağlıklı bilgi kaynaklarına erişimi açısından yüksek lisans ve doktora tez araştırmaları desteklenmiştir (Türkiye Kooperatifçilik Raporu, 2016: 54-57).

Kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesini sağlamak amacıyla “*Yüz Günlük Cumhurbaşkanlığı İcraat Programı*”nda alınan tedbir ve destekler; “üretici birliklerinin ticari faaliyetlerinin kolaylaştırılması, tarımsal ürünlerin piyasaya hızlı ve uygun fiyatla girişini sağlamak için güçlü bir dağıtım modeli kurmak, üretici örgütlülüğünü artırmak üzere finansmana erişim, profesyonel yönetim, denetim ve organizasyon altyapısının geliştirilmesidir” (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019: 91). “*Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü*”, 2018 yılında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ve Tarım Orman Bakanlığı işbirliğinde imzalanmıştır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019: 43).

Kooperatiflerin Destek Programı (KOOP-DES)

KOOP-DES, 2020 yılında hibe programı kapsamında kadınların çoğunlukta olduğu ve amacı kadın emeğinin değerlendirilmesini içeren kooperatiflere (TB, 2020); en az %90 ortağını kadınların oluşturması şartıyla çocuk kulüpleri, kreşler ve gündüz bakımevleri ile yaşlı, hasta ve engelli bakımı merkezlerinin demirbaş eşya özelliğinde yatırım malı alımlarına, projeleri kapsamında nitelikli eleman istihdamlarına, ekipman ve/veya makine vb. mal alımlarına, kooperatiflerin ürettikleri ürünlerin pazarlanması, tanıtımı ile ilgili fuar katılımları, sergi ihtiyaçlarına ilişkin hizmet alımlarına destekler verilmesini uygulamaya dahil etmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelere proje tutarının belirlenen üst sınırı %75, diğer bölgelerde %50, en az %90 ortağını kadınların oluşturduğu kooperatiflerde ise kalkınmada öncelikli yöre şartı olmaksızın %75 hibe tutarı Ticaret Bakanlığı tarafından karşılanacaktır. 15 Temmuz 2020 tarihi itibarıyla hibe programına kadın kooperatiflerinin başvuruları alınmaya başlanmıştır (<https://ticaret.gov.tr>).

2.9.4. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Başarısız Olma ve Kapanma Nedenleri

Kadın kooperatifçilik yapılanmaları devletten özel sektöre gelene kadar birçok örgüt, kurum ve kuruluş tarafından desteklenirken, bu bağlamda kendini gösteren kadın işgücü, emek ve istihdam edilmesine dair bazı konular ve problemler gözardı edilmekte, gereken önem verilmemektedir (KEİG, 2018: 8).

Çoğu zaman sağlanan teşvikler dolayısıyla kadınlar gerekli altyapı hazırlanmadan, birtakım kuruluş çalışmaları tamamlanmadan, yasal yükümlülükler öğrenilmeden hızlı bir şekilde kooperatif yapısını kurmaktalar ve bu acele davranışın sonucunda da hayal kırıklığına uğramaktadırlar. Kadınların kooperatifçilik yapılanmaları, sivil toplum örgütleri olarak görülse de yasal statüleri, hukuki yükümlülükleri ve sorumlulukları açısından aslında ticari işletmelere benzemektedir. Belirtilen yasal yükümlülüklere uyulmadığı takdirde kadın kooperatifleri oldukça ciddi yasal ve mali yaptırımlarla karşılaşabilmektedir. Çoğunlukla yasal mevzuatın tam olarak bilinmemesi ve vergi yükümlülüklerinin anlaşılmasından dolayı birçok kadın kooperatifi kapanmak durumunda kalmaktadır (KEİG, 2018: 9).

Yapılan araştırmalar sonucunda kadın kooperatiflerinin kapanmasına neden olan çeşitli sebepler bulgulanmıştır. Bu sebeplerden ilki, kadın kooperatiflerinin “bir sefere mahsus bir hata nedeniyle” kapanmalarıdır. Örneğin, kadın kooperatifi kendi muhasebecisi tarafınca dolandırılmakta ve kooperatifin ortakları da çalışma hayatlarına kendi başlarına devam etmeye karar vermekte, böylece kooperatif kapanmaktadır. İkinci neden tükenmişlik sorunudur. Her işi yapan lider ya da çekirdek grup, bir yandan ortaklarda, çalışanlarda, yönetimde, toplumda ve kurumlarda farkındalık yaratmaya çalışırken, yüklendikleri iş yükü nedeniyle kadınlarda tükenme sorunu yaşanmaktadır. Üçüncüsü ise bazı kadın kooperatiflerinin hızlarını ve enerjilerini kaybetmeleri, tekrar kendilerini harekete geçirecek bir güç bulamamalarıdır (Duguid vd., 2015: 71).

Diğer yandan mali sorunlar oldukça sık yaşanmakta ve kooperatifler fon, bağış ve gelirlerin azlığı sebebiyle de kapanmaktadır. Kadın kooperatifleri için hazırlanmış özel fon imkânları yetersiz kalmakta, bu fonlara nasıl erişileceği hakkında bilgileri ve tecrübeleri de keza yetmemektedir. Bazı kooperatifler ise seçtikleri ürün, mal veya hizmet konularında başarıyı yakalayamamaktadır (Duguid vd., 2015: 71).

Bazı kadın kooperatifleri oldukça hızlı bir şekilde faaliyete geçmekte, kooperatifi bir arada tutan örgüt kültürü oluşmamaktadır. Örgüt kültürü; kooperatifin ortakları arasında güven oluşturmayı, kooperatifin değerlerini ve amaçlarını tam olarak ifade eden politikaları belirlemeyi ve ana sözleşmeyi oluşturmayı, kooperatife aidiyet duymayı ayrıca bir kadın kooperatifinin ne yaptığını, ne yapacağını, nasıl çalıştığını anlayabilen ortaklardan oluşan bir

yönetim kuruluna sahip olmayı kapsamaktadır. Bütün bunlar eksik olduğunda kadın girişimci kooperatifleri, örgütlenmedeki bilgisizlik ve tecrübesizlik, iş yapma becerilerinin eksikliği sebebiyle de kapanma sorunu yaşamaktadırlar (Duguid vd., 2015: 72).

Kadın girişimci kooperatifleri yerel ve bölgesel örgütler oldukları için, daha büyük pazarlara ulaşma güçlükleri yaşamaktadırlar. Pazar darlığı, gelir ve kâr azalmasına ve kooperatiflerin borçlanmalarına neden olmakta, bu borçlarının üstesinden gelemeyen kooperatifler de kapanabilmektedirler. Bununla birlikte ekonomik temelli zorluklar yalnızca mal veya hizmetlerin satışı konusunda geniş pazar yelpazesi ile ilgili değildir. Kooperatiflerin yaşadıkları ekonomik güçlükler, yasal kısıtlamalar ile ödenmesi gereken mecburi giderleri de kapsamaktadır. Bir diğer neden de bazı kurum, kuruluş, merkezi hükümet, yerel yönetimler, STK'lar ve kişilerin kadın kooperatifleri hakkındaki bilgileri oldukça sınırlı olması; kadın kooperatiflerinin yeterince bilinmemesidir (Duguid vd., 2015: 73).

Yukarıda belirtilen bu zorluklar dış güçlükler olarak öne çıkarken, kadın kooperatiflerinin kendi içinde ortaya çıkan iç güçlükler de mevcuttur. Kadın kooperatifleri, ortakları ve üyeleri tarafından kontrol edilebilen, değiştirilebilen ve giderilebilen niteliğe sahiptir. Bu zorluklar, “kadın kooperatifi anlayışında ve örgütlenme becerilerindeki eksiklikler, işletme becerilerinde eksiklikler, operasyonel kapasite eksikliği ve kişiler arası sorunlar” şeklinde ifade edilebilir (Duguid vd., 2015: 75-77).

2.9.5. Dünya’da Başarılı Kadın Girişimci Kooperatif Örnekleri

Weiberwirtschaft eG. - Berlin Kadın Girişimi Kooperatifi

WeiberWirtschaft eG, Avrupa’daki en büyük kadın girişimi kooperatifi statüsünde bulunmakta ve Berlin merkezde yer almaktadır. Bunun yanı sıra kooperatif ortağı olan 2.000’den fazla kadın ile “kadınları ekonomik olarak güçlendirin!” sloganının etrafında bir araya gelerek “kadından-kadına dayanışma” modelini yansıtan güçlü bir kadın girişimcilik merkezi konumundadır. 1985 senesinde yalnızca bir fikirle yola çıkan WeiberWirtschaft, 1987 senesine gelindiğinde dernekleşmiştir. 1989 yılında işsiz olan 17 kadın akademisyen tarafından bu fikir geliştirilerek, resmen kadın kooperatifi olarak tescil edilmiş ve faaliyete geçilmiştir.

Kadın girişimcilerin erkek girişimcilere nazaran daha fazla fırsat eşitsizliğine maruz kalmaları, iş kurarken yine erkeklere nazaran daha çok zorlanmaları, erkek girişimcilerin genel olarak teknik ve bilimsel alanlarda kendi işlerini kurmayı tercih ederken, kadınların daha çok sosyo-kültürel alanlarda iş kurmayı tercih etmeleri ve kadınların kredilere ve teşviklere ulaşmada yaşadıkları zorluklar, Berlin kooperatifinin kuruluş amaçlarına esin

kaynağı olmuştur. WeiberWirtschaft eG öncüleri, bu olumsuzlukları aşabilmek ve kadın girişimcilerin mali açıdan güçlenmeleri için yenilikçi bakış açısı çerçevesinde günümüze kadar başarı ile uygulanmış olan bir projeye imza atmışlardır.

WeiberWirtschaft eG, kuruluş aşamasındaki finans kaynağını kitle fonlaması yoluyla elde etmiştir. Almanya'nın her yerinden proje ile dayanışma içinde olduklarını gösteren kadınların küçük miktarlardan oluşan katkıları hızla birikerek önemli bir finansman sağlanmış ve bu sayede Berlin'in merkezinde bulunan eski bir sanayi sitesi 18,6 milyon Euro'ya satın alınabilmiştir.

WeiberWirtschaft eG, Avrupa'daki kadınlar ve girişimciler için başarılı bir iş merkezi olmasının yanısıra bir rol modeli de olmaktadır. Kooperatif, kuruluşundan bu yana 1.700 start-up'ı yola çıkarmıştır. Sadece kadın üyelerine yönelik uygun fiyatlı iş ve yaşam imkânı sağlamanın yanı sıra, yeni kurulan işletmeler için de bütün yönleriyle kıymetli bilgi birikimlerini sunarak destek olmaktadır. 2013 yılından bu yana üyelerine Goldrausch (Altın Madenine Hücum) derneği ile iş birliği içinde mikro kredi sağlamaktadır. WeiberWirtschaft, 1990'lü yılların başında mülk yenilenmesinde belirlediği standartları ile "Berlin'deki ilk ekolojik ticaret merkezi yenilemesine" imzasını atmıştır. Ayrıca devam eden iş operasyonlarında sürdürülebilir standartlara yer verilmektedir. Uygulanan yapısal önlemler enerji, su, kentsel iklim, yapı malzemeleri, geri dönüşüm gibi alanları içermektedir.

WeiberWirtschaft eG, 2021 yılında başlayan, "Melek Yatırımcılarla" isimli, amacı kadın girişimcilere daha fazla girişim sermayesi sağlamak olan kampanyaya Nisan 2021 tarihinde katıldığını duyurmuştur (<https://sosyalekonomi.org>).

Self- Employed Women's Association (SEWA) Kadın Kooperatifi

Hindistan nüfusunun yaklaşık olarak beşte biri kooperatif ortağıdır. Bu kooperatiflerin de pek çoğu oldukça başarılı kooperatiflerdir. SEWA, 1972'de Gujarat'ın Ahmedabad şehrinde, yerel meseleleri konu alan yoksul serbest çalışan kadınların sendikası olarak doğdu. Toplumsal cinsiyetin ve işgücü emeğinin bu harekete dahil edilmesi, cinsiyet ayrımına dayalı eşitsizliği, yoksulluğu, okuma yazma bilmemenin, taciz ve kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesine neden olmuştur. Hindistan'ın 14 eyaletinde kayıt dışı ekonomilerde bulunan 1,5 milyon kadından oluşan yerel bir sendikadır. 1972 senesinde avukat ve aynı zamanda işçi organizatörü olan Elaben Bhatt tarafından kurulmuştur. Kayıt dışı ekonomi, Aralık 1971'de SEWA sayesinde kavramsallaştırılmıştır.

SEWA üyelerini, kayıt dışı istihdamı birçok farklı mesleklerde çalışan kadın işçiler oluşturmaktadır. Bunlar arasında tarım işçileri, çiftçiler, inşaat işçileri gibi kol işçileri, temizlikçiler ve ev işçileri gibi hizmet sağlayıcılar, hazır giyim işçileri, tütsü ve uçurtma

yapımcıları dahil ev eksenli işçiler, sokak satıcıları ve zanaatkarlar gibi küçük üreticiler bulunmaktadır. SEWA ülkede bulunan binlerce kadına öncülük yaparak, onların yoksul durumda olmalarına, düşük ücret ile olumsuz çalışma koşullarında çaişmalarına, sosyal hizmetlerin yetersizliğine karşı hak ve çıkarlarını korumakta ve savunmaktadır (<http://www.sewa.org/>).

Üyeleri için ana mesele geçimlerini sağlamak olduğundan, birlik onları kendi kooperatiflerini oluşturma konusunda da teşvik etmekte ve desteklemektedir. SEWA'nın kooperatifleri aşağıdaki gibi altı gruba ayrılabilir:

- Tasarruf ve kredi kooperatifleri
- Süt kooperatifleri
- Zanaat kooperatifleri (ör. blok yazıcılar, nakışçılar, kuklacılar, vb.)
- Kadın çiftçilerin arazi bazlı kooperatifleri
- Sağlık, çocuk bakımı ve sigorta hizmetleri kooperatifleri
- İş kooperatifleri (örneğin yemek, ev işleri, temizlik ve inşaat) (Esim, 2018: 13).

Kooperatif yolculuğunun başlangıçlarında SEWA, 1972'de kendi hesabına çalışan kadınları bir işçi sendikasında örgütlemeye başladıktan kısa bir süre sonra, üyeler günlük işlerini yürütmek için finansal hizmetlere ihtiyaç duymuşlardır. Bankalar, küçük miktarlarda tasarruf ve kredilerle uğraşan, okuma yazma bilmeyen kadınlarla iş yapmak istememişlerdir. Bazı SEWA üyeleri ihtiyaç duydukları finansal hizmetleri alamayınca kendi bankalarını kurma kararı vermiş ve 1974'te 4.000 üye, her biri kendi payı olarak 0.15 ABD Doları katkıda bulunarak, SEWA'nın desteğiyle Ahmedabad şehrinde kendi kadın kooperatif bankası SEWA Bank'ı kurmuşlardır. Bu adım, SEWA üyeleri tarafından yapılan çalışmaları resmileştirmek ve güçlendirmek için SEWA'nın hem hizmete hem de ticarete özgü kooperatifler kurmasının başlangıcı olmuştur (Esim, 2018: 17).

SEWA Bankasının kurulmasından sonra, konut sorununa çözüm olarak Mahila Housing SEWA Trust (MHT) ve SEWA Sigorta da kurulmuştur. SEWA'nın bir diğer önemli faaliyeti ise eğitim alanında ise SEWA Academy kurulmuştur. Kayıt dışı ekonomide yer alan kadınların ekonomik ve sosyal kalkınmalarını sağlamak amacıyla; SEWA Manager School kurulmuş, kendi işlerini yürütmeleri sağlayan ve çalışma hayatında ve toplumda statü elde edebilmeleri için eğitimler vermektedir. Ayrıca SEWA sağlık hizmeti de sunmaktadır. Shri Gujarat Mahalia Lok Swasthya Sewa Sahakari Mandali Ltd. ismiyle bir sağlık kuruluşu vardır (<http://www.sewa.org/>).

Al Amal Women Cooperative

Al Amal, yerel Berberi kadınların ekonomik durumunu iyileştirmek amacıyla 1991 yılında kurulmuş, kendi kendini yöneten, demokratik bir kadın kooperatifidir. Al Amal'ın kooperatif toplantı ve üretim tesisi, Güneybatı Fas'ın Tiznit eyaletindeki Anti-Atlas dağlarının eteğinde küçük bir kırsal köy olan Ighrem'de bulunmaktadır. Argan ve Kaktüs tohumu yağları kooperatifin kadınları tarafından manuel olarak üretilmektedir. Köyün nüfusu çoğunlukla Kuzey Afrika'nın Mağrip bölgesinin yerli halkı olan Berberi'dir. Ighrem, Argan ormanlarıyla çevrilidir; Fas'ın Argan “ormanı” UNESCO tarafından korunan bir biyosferdir. Argan ağaçları izinsiz kesilemez. Arganın toprağın sağlığını korumada, ekosistemin ritmik yaşamını ve verimliliğini desteklemede ve böylece çölleşmeyi önlemede önemli bir rol oynamaktadır (www.evanhealy.com).

Al Amal kooperatifi kurulmadan önce köyde çok az ekonomik faaliyet bulunmakta; kadınlar geleneksel aile rollerini sürdürmektedir. Eğitim ve kişisel gelişim herhangi bir fırsatları bulunmamaktadır. Al Amal'ın başarısı köydeki dinamikleri önemli ölçüde değiştirmiş; Argan yağının üretimi ve satışı sayesinde, köy kadınları sadece ailelerinin ekonomik durumunu iyileştirmekle kalmamış; aynı zamanda topluluk içindeki sosyal konumlarını da güçlendirmiştir. Köyün doğal kaynaklarını kuruyarak, modern üretim sistemlerini uygulayan aynı zamanda da üretiminin kalitesini koruyan kadın kooperatifi kazançların sürdürülebilir olmasını başarmışlardır (www.worldartisanguild.com). Kooperatiflerinde çalışan kadınlar bu faaliyetlere katılarak, evden yalnız çıkma özgürlüğü kazanma, hayatının anlam kazanması, düzene girmesi, ekonomik olarak özgürlük kazandıklarını açıklamışlardır (<https://argancare.org>).

Nsanama Kadın Üreticileri ve Pazarlama Kooperatifi

Nsanama Kadın Kooperatifi, Alman Uluslararası İşbirliği'nin desteğiyle ve Sanayi, Ticaret ve Turizm Bakanlığı aracılığıyla toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kalan kadınları ve diğer kadın çiftçileri teşvik etmeye adanmış 410 kadın çiftçiden oluşan bir koalisyon olarak 2008'de faaliyete başlamıştır. 2015 yılına kadar çeşitli nedenlerle ayrılmalar olmuş ve 57 kadın üye ile kooperatif kaydı yaptırmışlardır. Misyonlarını, yüksek Kaliteli Manyok Unu satarak üyelerin geçimini iyileştirmektir. Kooperatif kurulduğu günden bugüne kadar, mısır kepeği satışından manyok üretimine ve işlenmesine kadar çeşitli işleri gerçekleştirmiştir. Grup, 2016 yılından bu yana CAVA aracılığıyla manyok tohum çoğaltma ve Yüksek Kaliteli Manyok Unu üretiminde GIZ ile çalışmaktadır. 2017 ve 2019 yıllarında kooperatif, işletme yönetimi konusunda eğitim ve koçluk desteği için danışmanlık almıştır.

Yalnızca kadın çiftçiler tarafından işletilen ve yönetilen Nsanama Kadın Kooperatifi, Dünya Bankası tarafından ticari çiftçiliği teşvik etmek için finanse edilen 95 milyon dolarlık bir proje olan Tarımsal Ticarileştirme Projesi'nden (AGCOM) uygun bir hibe almıştır. Kooperatifin zorlukları olarak, sertifikasyon sorunları, personel ve techizat eksikliği gösterilmektedir (www.worldbank.org).

Sri Lanka Women Cooperative

15 kadın ile başlayan bir oluşumdur. Kurucu üye Sivasubramaniam Nandini, savaştan sonra Sri Lanka'nın kuzeyinde Mullaitivu'da bulunan köyüne (Puthukkudiyiruppu) geri dönmüş ve evinin savaş nedeniyle yaşanılmaz halde ve terk edilmiş olduğunu görmüştür. Vahşi filler, ailesinin bir zamanlar yetiştirdiği hindistan cevizi tarlalarını mahvetmiştir. Tüm köy sakinleri için durum benzerdir. Mala bu durumu, “bizim durumumuzu diğerlerinden farklı kılan, hepimizin tek başına kalmış kadınlar olmasıydı” şeklinde açıklamaktadır. Çatışmadan kurtulan kadınlar yeni hayatlar inşa etmek için mücadele etmiştir. Parasal kaynaklara ihtiyaçları olmasına rağmen, hiçbir kurum ya da kişi kredi vermeye istekli olmamıştır. 15 kadından oluşan bu grup için çözüm kendi ağlarını oluşturmaktır.

Puthukkudiyiruppu Kadın Girişimciler Kooperatifi Ortaklığı'nın (PTK kooperatifi) kuruluşu Lanka'nın kuzeyinde Mullaitivu köyünde birbirine çeşitli sorunların çözülmesinde yardımcı olan 15 kadının ağlarıyla oluşmuştur. Uluslararası Çalışma Örgütü ile yakın temasta olan kooperatif üyesi önce 80 kişiye ulaşmış, sonra da başka bir sosyal girişimle ilişki kurularak genişlemiştir. 2016 yılında ILO'nun 'Ekonomik Kalkınma Yoluyla Yerel Güçlendirme' (LEED) programı altında kooperatif olarak kaydedilmiştir. Kooperatifin yönetimi ve kapasite geliştirme için İstihdam Üretimi ve Sri Lanka'da Uzlaşmaya Doğru Geçim Kaynakları (EGLR) projesi ile fon sağlanmıştır. Bölgedeki tek kadın kooperatifi olarak başlayan bu hareket, daha fazla kadına ulaşmalarını sağlamıştır. Güncel olarak 500'e yakın üyeye ulaşmıştır. Kooperatif üyeleri, katılımcı karar alma ve birçok konuda daha fazla liderlik rolü üstlenmişlerdir (www.ilo.org).

Sedikong sa Lerato Women Cooperative

Güney Afrika'nın Limpopo eyaletinde bulunan Tooseng köyünde 10 kadın biraraya gelerek, köylerindeki fakirliği, yoksulluğu ve açlığı önlemek amacıyla Sedikong sa Lerato kooperatifini kurmuşlardır. Sedikong sa Lerato aşk çemberi anlamına gelmektedir. Kadın kooperatifi, yetim ve savunmasız çocuklar için bir merkezde çalışırken aynı zamanda organik bir bahçe de işletmektedir. Bu bahçede bölgede yetişmekte olan ve besleyicilik oranı yüksek bir çay türü, yaban turpu çayı olarak da nitelendirilen “horseradish” çayı üretilmektedir. Şifalı ve besleyici değerleri ile tanınan bu çay sayesinde kooperatif hareketi etrafında toplanan

kadınlar, Güney Afrika'daki erkek ve kadın arasındaki eşitsizlik durumunu, yoksulluğu yönetmede inisiyatif almışlardır. Kooperatifin yaptığı işi tanıtmak ve 11.000'den fazla ziyaretçiyi çayın sahip olduğu değerler hakkında eğitmek için Manchester, Birleşik Krallık'a gidilmiştir. 10 ortaklı olan bu kooperatif ayrıca öksüz ve ihtiyaç sahibi olan çocuklara da istihdam kaynağı olmaktadır (<https://stories-coop>).

Wawoto Kacel Women Cooperative

Sloganı, sanat ve zanaat yoluyla savunmasız kadınları güçlendiren ve “birlikte hareket edelim” Wawoto Kacel Kadın Kooperatifi olarak da bilinen bu kooperatif; Uganda'nın Gulu Şehrindeki toprağa erişimi olmayan yüzlerce savunmasız kadına sanat ve zanaat yoluyla ulaşmaktadır. Kooperatif 1997 yılında bir grup kadın tarafından HIV ile yaşayan insanlara, engellilere, yetimlere, daha önce kaçırılmışlara ve bekâannelere destek olmak amacıyla kurulmuştur. Kadınların çoğu toprağa erişimleri olmadığı için tarımla uğraşamamaktadır. Kooperatif kapsamında alternatif bir gelir kaynağı bulmak amacıyla sanat ve el sanatları ürünlerini üretilip satmaya başlamışlardır. Günümüzde daha çok tebrik kartı, boncuk, örgü ve nakış, giyim gibi parçalar dokumakta, kravat ve boya yapan kadınlar çalışarak para kazanmakta, kendilerini idame ettirebilmekte ve özgüvenleri güçlenmektedir. Wawoto Kacel, üyelerine ve çocuklarına ücretsiz sağlık hizmeti sunmakta olup, ayrıca % 5 faiz oranıyla mikro krediden de yararlandırmaktadır

Başlangıçta yerel pazara hitap ederken, daha iyi organize olmak ve İtalya'da daha geniş bir pazarı hedeflemek için bir kooperatif olarak kaydolmaya karar verilmiştir. Özellikle de önlük, eldiven, masa örtüsü gibi mutfak örtüleri ile küpe, kolye ve şal gibi şık aksesuarlar yerli halk tarafından pek beğenilmediğinden, kooperatif satışlarının önemli bir bölümü ülke dışına gerçekleşmektedir. Kuruluş şu anda 50 kadın istihdam etmekle birlikte, kuruluşundan bu yana 1.000'den fazla kadının kooperatiften faydalandığı belirtilmektedir (<https://thecooperator-news>.)

Trama Textiles Women Cooperative

Trama Textiles Kadın Kooperatifi; Guatemala iç savaşının en yıkıcı yıllarından ardından 1988'de kurulmuştur. Bu dönemde birçok Mayalı erkeğin kaybı nedeniyle kadınlar birleşmiş, kendilerini ve ailelerini desteklemek için dokumacılık becerilerini kullanmaya karar vermişlerdir. Bu atılım, Trama Tekstil'in doğuşuna yol açmıştır. Kooperatif, Western Highlands'deki 5 bölgede 17 dokuma topluluğundan 100 kadınla doğrudan çalışmakta, ayrıca ülke genelinde Trama Kadın Kooperatifinin başarısında çok önemli bir rol oynayan çeşitli bireysel dokumacılar ve zanaatkarlarla iş birliği yapmaktadırlar.

Dokumacılık, Maya kimliğinin temel bir parçasıdır ve asırlık bir Maya sanatıdır. Her Maya kasabasının, onu diğerinden ayıran kendine özgü bir trajesi (geleneksel kıyafeti) vardır. Kadınların giydiği bazı parçaların yapımı aylar sürebilmektedir. Dokumacı kadınların çoğunun İspanyolca bilmemesi, ürünlerini araçlara çok düşük fiyatlara satmak zorunda kalmalarına neden olmakta ve bu noktada kooperatif devreye girmektedir. Dokumacı kadınlar kooperatif desteğiyle kendi Maya lehçelerinde iletişim kurabilmekte ve her ürünün fiyatına karar vererek peşin ödeme alabilmektedir. Dolayısıyla dokumacılık, kadınlar için hem adil bir ücret hem de güvenilir bir gelir kaynağı sağlamaktadır. Misyonu; “Guatemalalı kadınlara adil ücret karşılığında iş yaratmak, aileleri ve toplulukları desteklemek; tekstil sanatlarını ve tarihlerini dolayısıyla kültürel gelenekleri korumak ve geliştirmek” şeklindedir.

Trama Tekstil ile çalışan her köyün ayrıca kendi seçilmiş temsilcisi bulunmakta, bu temsilcinin görevi, dokumanın teslimatını koordine etmek ve her dokumacının işi için iyi bir fiyat almasını sağlamak için Trama ile iletişim kurmaktır. Her üç ayda bir kadınlar, Trama Textiles'ın başarısını gözden geçirmek ve potansiyel iyileştirmeleri tartışmak için Quetzaltenango'da bir araya gelmekte; her üç yılda bir, tüm kadınların yeni başkanlar için oy kullandığı ve anayasalarını güncellediği bir meclise ev sahipliği yapmaktadır (<https://tramatextiles.org>).

Heiveld Women Cooperative

Güney Afrika'da Nieuwoudtville şehrinde 2001 yılında 56 ortaklı olarak kurulan bu kooperatif, 17 çalışana sahiptir; küçük ölçekli üretim yapan çiftçilere de eşit şartlarda ticaret imkânı sağlamaktadır. Şu anda 14 kurucu üye ile birlikte toplamda 74 üyeye sahiptir.

Bu kooperatif; kadınların hayatlarında büyük bir fark yaratarak, insanların yüzyıllardır süren baskı ve yoksulluktan kurtulmalarını sağlamıştır. Misyonu, “üyeleri adına en iyi organik rooibos çayını uygun fiyatlarla üretilip pazarlamak ve böylece küçük ölçekli çiftçiler ve topluluğunun diğer üyeleri için daha iyi bir yaşam yaratmaktır”. Bunu, adil ticaret organizasyonlarıyla uzun vadeli ticari ilişkiler kurarak; organik ve yabani rooibos çayının sürdürülebilir üretimini ve hasatını teşvik ederek başarmayı hedeflemektedir. Kooperatifin kârının %30'u, cinsiyeti veya ırkı nedeniyle dezavantajlı durumdaki kişilerin yararına kullanılmaktadır. Kârın geri kalanı ise Heiveld'e getirdikleri iş oranına göre üyeler arasında bölünmektedir. Rooibos çayının üyeler tarafından yerel olarak paketlenmesinin, iş fırsatları yaratacağı ve ürünlere değer katması beklenmektedir. 2009'da Heiveld'in ışık sistemine, pompalarına ve elektrikli aletlerine güç sağlamak için çay sahasına bir foto-voltaik güneş enerji sistemi kurulmuş, 2015 yılında iyileştirmiş ve şu anda 10.000 litre daha yağmur suyu depolama kapasitesi ilave edilmiştir (www-heiveld-co).

2.9.6. Türkiye’de Başarılı Kadın Kooperatifleri

SADA Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi

Gaziantep’te bulunan “SADA Kadın Gelişim ve Dayanışma Merkezi”nden faydalanmakta olan Türk, Suriyeli ve Afgan uyruklu 50 kadının öncülüğünde oluşturulmuş olan “SADA Kadın Kooperatifi” Mart 2019’da kurulmuştur. Sayacılıktan tekstile birçok alanda çalışan kooperatif, ilk siparişlerini almaya başlamıştır. SADA Kadın Kooperatifi ve SADA Kadın Gelişim ve Dayanışma Merkezi; Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) öncülüğünde, Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği iş birliği ile yürütülen, Avrupa Birliği, Japonya ve İzlanda Hükümetleri tarafından fonlanan “*Suriyeli Kadınların, Kız Çocuklarının ve Ev Sahibi Toplumun Dayanıklılığının Artırılması Projesi*” kapsamında desteklenmektedir.

SADA Merkezinin sunduğu hizmet ve eğitimlerden faydalanan kadınlar, kooperatif sayesinde edindikleri becerileri geçim kaynağına dönüştürmektedirler. Kadınlara bez çantalar, mutfak servisleri, önlükler, deri çanta ve ayakkabılar üretip satışını gerçekleştirebildikleri bir alan sağlayan kooperatif, kadınların güçlenmesine destek olmaktadır. Gaziantep’in en ünlü aşçılarından Hanifi Elçi önderliğinde mutfak atölyeleri gerçekleştiren SADA Kadın Kooperatifi, göçmen ve ev sahibi toplumdaki kadınları bir araya getirerek sosyal uyumu desteklemektedir. Yönetişim projeleri için küresel bir platform olan Paris Barış Forumunda dünyadaki en başarılı 100 girişiminden biri olarak seçilen SADA Kadın Kooperatifi aynı zamanda önemli bir sosyal uyum çalışması örneği oluşturmaktadır (<https://sgdd.org.tr>).

SADA’nın yürütmek olduğu bazı projeler şu şekildedir: “*Ankara’da Mültecileri Güçlendirme ve Sosyal Uyum Destekleme Projesi*”, Avrupa Birliği ve Alman Hükümeti tarafından finanse edilmekte ve Alman Uluslararası İş birliği Kurumu (GİZ) iş birliğiyle yürütülmektedir. Olimpik İltica Vakfı (ORF) tarafından finanse edilen “*Geçici ve Uluslararası Koruma Altındaki Bireyler ve Ev Sahibi Toplum için Spor ile Sosyal Uyum Güçlendirme Projesi*”, T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü (UNHCR) ve Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) ortaklığında yürütülmektedir. “*Özel İhtiyaçları Olan Kişiler İçin Adli Yardım Mekanizmalarının Güçlendirilmesi Projesi*” Hollanda Büyükelçiliği MATRA fonunun finansal desteğiyle gerçekleştirilmektedir. GAP P.A.C.E. (Personal Advancement & Career Enhancement) programı ile hayata geçirilen “*Güçlü Kadınlar Güçlü Yarınlar Projesi*”, mülteci kadınların kariyer gelişimini ve sosyal becerilerini arttırarak kadınların güçlendirmeyi hedeflemektedir. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ve T.C. Sağlık Bakanlığı’nın yürüttüğü SIHHAT Projesi ortaklığı ile kurulan

Kadın Sağlığı Danışma Merkezleri'nde uygulanan “Kadın ve Kız Çocukları için Güvenli Alan Projesi” ile sığınmacı ve yerel halktan yararlanıcılara danışmanlık hizmeti verilmekte ve vaka takibi yapılmaktadır (<https://sgdd.org.tr>).

Bacıyan-ı Meram Kadın Girişim Üretim ve İşletme Kooperatifi

Türkiye’de birçok kadın girişimci kooperatifi bulunmaktadır. Faaliyetlerine devam eden kooperatiflerden biri Bacıyan-ı Meram Kadın Girişimci Kooperatiftir ve Meram Belediyesi’nin desteğiyle 2015 yılında kurulmuş, Konya’nın ilk kadın kooperatiftir. Bu kooperatif adını XIII. yüzyılda, Anadolu’da Ahilik teşkilatının kadınlar kolu olarak Türkmenler tarafından kurulan ve dünya tarihinde ilk kadın örgütlenmesi olarak gösterilen Bacıyân-ı Rûm’dan almıştır. Bacıyan-ı Meram Kadın Girişimci Kooperatifinde tamamı kadınların oluşturduğu ve 600’den fazla üyesi olan faaliyetlerine aktif olarak devam eden bir kooperatiftir. Bu kooperatifin amacı, kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kalkınmasına destek olmanın yanı sıra farklı yerel yönetimlerinde destekleriyle, tüm Türkiye’ye yayılmasının sağlanmasıdır. Kooperatif üyesi olan kadınların bir kısmı belediye tarafından tahsis edilen merkezde çalışırken bir kısmı da evde üretim yapmaktadır. Bu kooperatifin çalışma alanlarını mefruşat, gıda ve el sanatları oluşturmaktadır. Kooperatif Başkanı Fatma Çandır Köseoğlu; gelecekteki en büyük hedeflerinin üretim alanı ve hizmet alanlarını ayırmak, büyük bir üretim tesisi kurmak ve kooperatife ait restoranlarda ürünlerini sunmak olduğunu açıklamaktadır. Meram Belediye Başkanı Fatma Toru kooperatifin kuruluşunu, “geçmişimizle bağ kurmak üzere Ahilik Teşkilatı’nı model alarak Bacıyan-ı Meram Kadın Girişimci Kooperatifi’ni kurduk” şeklinde açıklarken, gelecekteki hedefleri ise “temennim kadınlarımızın ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkı sağlayacak bu yapının; Bacıyan-ı İnegöl, Bacıyan-ı Bursa, Bacıyan-ı İstanbul gibi farklı isimlerle yerel yönetimlerin desteğiyle tüm Türkiye’ye yayılmasıdır” şeklinde özetlemektedir (Topaloğlu ve Topaloğlu, 2017: 214-215).

Biga Kadın, Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi

2005 yılında Biga Panayırında açmış oldukları stand ile “mantıcı kadınlar” olarak tanınan Biga’lı kadınları hikayesidir. Biga Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kadın Kooperatifi (BİKAD), Çanakkale Biga ilçesinde yaşayan, dar gelirli kadın bireyler ve onların çocuklarının gereksinimleri sonucunda 9 Mart 2005 tarihinde yedi kurucu ortak ile kurulmuştur. Bugün otuz üç ortaklı BİKAD’ın bünyesinde unlu mamüller atölyesi, pazar yeri satış alanı, işlettikleri bir lokanta ve kafeterya bulunmaktadır. Ayrıca kadınlara ihtiyaç duydukları konularda eğitim çalışmaları düzenlenen ve 0-6 yaş çocukları için hizmet verilen bir çocuk ve kadın merkezi bulunmaktadır (<http://www.kadinkooperatifleri.org>). Kooperatif, ilçede

bulunan ihtiyaç sahibi kadınlara iş ve istihdam olanağı yaratmak amacıyla kurulmuştur ve üye kadınların çoğu ilkokul mezunudur, yaşları 30-50 arasındadır ve iş deneyimleri mevcut değildir. Hepsi evde iyi yaptıkları ama kimsenin görmediği işleri yaparak değer yaratmışlardır (Erciyas, 2009).

BİKAD birçok projeye imza atmıştır: Trans Anadolu Doğal Gaz Hattı (TANAP PROJESİ), Mobil Karavan Projesi, SRAP- Sosyal Riski Azaltma Projesi, Ece Köy projesi sonucunda, “ECEKÖY” markası adı altında köy peyniri üretilmesi ve pazarlanması ayrıca BİG CHEFS restoranlarının yöresel lezzetler kısmında Biga Tarhanası’na yer verilmesi (<https://bigacarsambapostasi.com>)

Ödemiş Yöresi Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi

Ödemiş Kadın Kooperatifi, Ödemiş belediyesinin desteği ile 26 girişimci kadının bir araya gelerek oluşturduğu bir kooperatiftir. Ayrıca Bademli Fidancılık Kalkınma Kooperatifine de ortak olmuşlardır. İlk aşamada girişimci kadınlar, belediyenin kendilerine tahsis etmiş olduğu mağazayı kullanarak ekonomiye atılmışlardır. Burada kooperatife üye kadınlar tarafından üretilen hediyelik eşyalar, iğne oyları, el işleri, kına gecesi sepetleri, nişan sepetleri, kadına yönelik süs eşyaları, nikah şekerleri ve yapılan her türlü yiyecek ve giyecek bu mağazada satışa sunulmuştur (www.hurriyet.com.tr).

Bu kooperatif, geleneksel yöntemlerle elde edilen bitkisel boyamayı canlandırarak, kimyasal boyaların yerine doğal elde edilen boyaların Ödemiş ipeğinin boyanmasında kullanılması amacıyla kurulmuştur. Ödemiş ipeğinin en önemli özelliği de buradan gelmektedir. Ödemiş ipeğinin doğal renklerle boyanmış olması onun güzelliğini ve önemini arttırmaktadır. Kullanılan yöntemlerle 60 farklı renk elde edilmiştir. Bu renklerin elde edilmesinde nane, gelincik, çilek, sardunya, ebegümece, papatya, adaçayı, göktaş, erguvan gibi bitkilerden yararlanılmaktadır. Geleneksel ve doğal yöntemlerle boyanan ipekler Kadın Kooperatifi Arasta Satış Mağazası'nda satışa sunulmuştur. Bu ürünlerin satışıyla hem ekonomiye hem de turizme katkıda bulunulmaya çalışılmaktadır. Başkan Ülkü Zerdalı, “takı ve el işlerinden sonra ev yemekleri sattığımız Sini'yi açtık. Burada hafta bir de mantı günümüz var. Artık resmi kurumlara, okullara ve belediyeye de yemek veriyoruz” ve “kökboyası kullanılarak yapılmış ipek takılarımız, fularlarımız büyük ilgi görüyor. İngiltere'den sipariş aldık. İlk yurt dışı siparişi bizi çok sevindirdi. Fuarlara da katılarak kooperatifimizi ve ürünlerimizi tanıtmaya çalışıyoruz” diyerek kooperatif bünyesinde yapılanları özetlemektedir (www.haberler.com).

Leap Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi

Kadın üretici ve girişimciler tarafından 2015 yılında kadınların sosyo-ekonomik olarak güçlenmesi sağlamak amacıyla “Sürdürülebilir kalkınma ve kadınların güçlenmesi için, kadın üreticilerden doğaya ve insana saygılı el yapımı ürünler” mottosuyla “Leap Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” kurulmuştur. Mardin’de üç aylık bir projeye katılan kadınların gösterdikleri azim ve istikrar sonucunda öğrenmiş oldukları mesleki ve profesyonel becerileri iş modeline dönüştürerek 3 aylık olarak planlanan bu projeyi hem bir markaya hem de bir kooperatife dönüştürmüşlerdir. Mardin’de “Doğal Sabun Atölyesi” ve “Ahşap Baskı ve Doğal Boyama Atölyesi”, Kilis’te “Doğal Oyuncak Bebek Atölyesi” ve Şanlıurfa’da “Doğal ve Yerel Gıda Atölyesi” olmak üzere Leap bünyesinde 4 farklı atölye mevcuttur ve bu atölyelerde üretici ve girişimci kadınlardan oluşan toplam 91 kişi çalışmaktadır. Bu atölyelerdeki girişimci kadınlar işin sadece üretim boyutunda görev almamakta; işlerini geliştirmek için hammadde tedariki, depo yönetimi, kalite kontrol, pazarlama, müşteri ilişkileri, dijital pazarlama, sipariş ve stok yönetimi gibi konular üzerine eğitimler alıp üretim ve pazarlama akışının tümüne dahil olmaktadırlar. Üretilen ürünlerin ortak noktasını; sürdürülebilir olmaları ve insan sağlığına zararlı hiçbir kimyasal maddenin kullanılmaması oluşturmaktadır. Ürünlerin ambalajlarında geri dönüştürülebilir kâğıt ve cam malzemeler kullanılırken, el emeğine dayalı bu ürünlerden elde edilen gelirden atölyedeki üretici kadınlara aktarılmaktadır (<https://girisimsavascisi.org>).

Gökova Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi

Kısaca “Gökboncuk” ismiyle bilinen Gökova Kadın Çevre ve İşletme Kooperatifi, büyük şehirlerden Muğla’ya taşınan 7 arkadaşın 2012 yılında kurmuş olduğu bir kooperatiftir. Kuruluşu, “Anadolu topraklarında kadim bilginin peşine düştüğümüzde hikayemiz başladı” şeklinde ifade edilen GÖKBONCUK’u diğer kooperatiflerden ayıran en önemli fark; üretim yapan bir kooperatif modeline sahip olmaması, farklı ihtiyaçlar üzerine yoğunlaşarak değerli bilgileri araştırması, kayıt altına alınması ve kısa filmler çekmeleridir. Ayrıca ekonomik değer sağlamayan ya da katma değeri düşük ürünlere değer kazandırabilmek için projeler oluşturulmakta, fikirler üretilmekte ve ürünlerin pazarlama yöntemleri geliştirilmektedir.

Gökboncuk, bölgede bulunan üretim alanlarının zenginliklerini geçmişten günümüze gelen bilgi ve tecrübelerle harmanlayarak hem üreticiye hem de kooperatife katkı sağlamaktadır. Gökboncuk’un çalışma şeklini kooperatif başkanı “Biz üretici değil üretenin yanında olmayı, pazarlamayı değil, anlatmayı tercih ettik.” şeklinde ifade etmektedir. Kooperatifin amacı, geçmişten gelen tecrübeli ve değerli bilgileri; kadınlar, çobanlar, balıkçılar, tahtacılar ve aracılar aracılığıyla öğrenerek, onlarla diyalog içinde kalıp, ne

bildiklerini sorguluyarak çok değerli olan bu bilgiler hakkında farkındalık yaratmaktır. Bu amaç doğrultusunda kooperatifte yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir: Bölgede bulunan arıcular, propolisin ekonomik değer kazandırmadığını düşünerek bu ürünü daha önce atarken, yapılan araştırmalardan ve ürün geliştirme çalışmalarından sonra kaliteli propolis üretimi teşvik edilmiş; ODTÜ Teknokent'te bünyesindeki ürün geliştirme birimi ile birlikte boğaz spreyi üretimi gerçekleştirilmiştir.

Yine başka bir çalışmada; “*Ula Herkes İçin Yelken*” projesi geliştirilmiştir. Ula Kaymakamlığı'nın ortaklığı ve “Güney Ege Kalkınma Ajansı” (GEKA)'nın Doğrudan Faaliyet Desteği kapsamındaki bu proje ile amaç; “genç nesillerin yaşadıkları bölgeye sahip çıkmaları, onları doğa ile buluşturmak ve alternatif turizm faaliyetleri içinde ekolojik ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmektir.”

Ayrıca “*Zeytinyağı*” projesine başlanılmıştır. Zeytinyağı için bir çizgi film karakteri oluşturularak çizgi film senaryosu yazılmış; bir zeytin ailesi oluşturulmuş, masallar anlatılmaktadır. Her bölümde bir bilimsel bilgi yer almaktadır. İlerde kitaplaştırılacak bu projedeki temel nokta ise bölgenin tarihiyle, alışkanlıklarıyla, genetik kodlamasıyla, kültürüyle her şeyiyle o ürüne dokunabilmektir (<https://sosyalekonomi.org/>).

Amesia Çalışan Arılar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi

Başlangıçta, Amasya'da “*Tarım Sektöründe Kayıt Dışı İstihdamın Çözümüne Yenilikçi Yaklaşımlar*” adlı Avrupa Birliği Projesi kapsamında gerçekleştirilen eğitim ve faaliyetler esnasında, kırsal alanlarda çalışan üretici eşlerinin sosyal güvenlik harcamalarını karşılamakta zorlandıkları görülmüştür. Proje kapsamında gerçekleştirilen peynir yapımına yönelik mesleki eğitimlerde, üreticilerden ürünlerinin uygun koşullarda ve doğru yöntemlerle pazarlanması yönünde gelen talepler değerlendirilmiştir. Amasya İli Merzifon, Gümüşhacıköy ve Suluova İlçelerine bağlı köylerin bazılarında üretici kadın temsilcileri seçilerek, “Amesia Çalışan Kadın Arılar” grubu oluşturulmuş ve üretici kadınlar tarafından hazırlanan yerel ürünler, Birlik Merkezinde grup üyeleri tarafından ambalajlanarak, yeni açılan ve Amesia markası için tahsis edilen satış noktasında tüketicilerin hizmetine sunulmuştur. Gerçekleştirilen tüm bu eğitim, toplantı ve paneller sonucunda, “Amesia Çalışan Kadın Arılar” grubu tarafından hazırlanan yerel ürünlerin satışı ile başlayan faaliyetleri daha profesyonel bir şekilde yürütmek amacıyla bu grupta yer alan yedi üye üretici eşi, 15 Mart 2016 tarihinde “Amesia Çalışan Arılar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi”ni kurmuştur.

Kooperatifin faaliyetleri çerçevesinde, köylerde üretim atölyeleri kurularak bütün üretimin köylerde yapılması ve üretilen ürünlerin kooperatif olanaklarıyla satış noktalarına ulaştırılması sağlanmıştır. Kooperatifin kendi adına açtığı satış merkezi ile birlikte Merzifon

İlçe'sinde altı tane şubesi bulunmaktadır. Ankara'da açılan satış noktalarında ve dokuz farklı havalimanında tüketiciye ulaştırdıkları ürünlerini internet üzerinden de satmaktadırlar.

Amesia Çalışan Arılar Kooperatifi'nin amacı; daha organize hale getirmek, orman köylerinde yaşayan üretici kadınların ormandan elde ettikleri yabani meyveler ile süt, köy peyniri, küp çökelek gibi ev yapımı yerel ürünlerin daha uygun koşullarda işlenip pazarlanmasını sağlamak, kırsalda yaşayan ve düşük gelirli üretici kadınların ekonomik gelirlerine katkı sağlamak, üretici kadınlar arasında dayanışma ve güç birliği sağlamak, kendi sorunlarını çözmelerini sağlamak, mesleki eğitim vererek kadınların el becerilerini geliştirmek ve retimi köy merkezlerinde kurulacak üretim merkezleri vasıtasıyla yapmaktır. Ayrıca kooperatif bünyesinde gönüllülük esasına dayalı yapılan çalışmalarla, ülkemizin tarım geleceği açısından, bölgedeki yetiştiricilerin rekabet gücünü artırarak, dünyada tarım ve hayvancılıkta gelişmiş ülkelerle rekabet edebilir hale gelmeye katkı sağlamak hedeflenmektedirler (<http://www.amesia.com.tr>).

2.9.7. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Yaygınlaşmasının Önündeki Engeller

Kadın girişimci kooperatiflerinin karşılaştığı bazı önemli zorluklar bulunmaktadır. Bu zorluklar kurulan ya da kurulması planlanan kooperatifleri önemli derecede etkilemektedir. Söz konusu olan zorlukların başında; mali nitelikli durumlar, kredi hibe olanakları ve finansal olanaklar kullanılarak sermayenin oluşturulmasında yaşanan güçlükler sayılabilir. Kadın girişimci kooperatiflerinin yaygınlaşması önündeki belli başlı engeller şu şekilde özetlenebilir (www.ailevecalisma.gov.tr, 15.01.2021):

Kadın girişimci kooperatiflerin toplumda tam olarak anlaşılmasında: Kooperatiflerin yapısal özelliği tam olarak anlaşılmasında, bu konuda girişimcilerde bazı eksiklikler görülmektedir. Bu eksikliklerin başında örgütlenme becerilerinin yetersizliği gelmektedir (kooperatifin kurucularını ve ortaklarının liderlik becerileri, politika geliştirmek, kadınların katılımını desteklemek, katılımcılık ve ortak karar alma, güven oluşturmak ve yönetim süreçlerini idare etmek gibi).

Ekipman eksikliği ve teknik bilgi eksikliğinin olması: Kooperatiflerde üretilen ürün ve hizmetlerin üretilmesiyle ilgili zorlukların başında gerekli ekipmanların eksikliği ve kooperatifin etkili işlemlerini sağlayacak bazı teknik bilgilerin yetersizliği mevcuttur.

Örgütlenme ve iş yapma becerilerindeki eksiklik: Kadın girişimci kooperatiflerinin karşılaştığı farklı bir sorunda örgütlenme ve iş yapma becerilerindeki eksikliklerdir. Kooperatiflerin kurulmasında bazen aceleci davranılmakta; özellikle işletme politikalarında ve ana sözleşmenin oluşturulmasında gerekli özenin gösterilmemesi ileride büyük sorunlarla

karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bunların yanında ortaklar arasında güvenin tesisi edilmesi, ortak amaçların neler olduğunun belirlenmesi, kooperatifin bir yatırımcı mantığı ile değil de bir ortaklık temelinde yönetilmesinin anlaşılması, kooperatifin en önemli organı olan yönetim kurulunu oluşturacak olan ortakların seçiminde kooperatifin neyin gerçekleştirilmesi için kurulduğunu anlayan ortaklardan oluşturulması oldukça önemlidir. Ayrıca ortakların bu işi gerçekleştirebilecek beceri ve yeteneğe sahip kişilerden oluşmaması da önemli bir sorundur.

Kadın girişimci kooperatiflerine ortak olan kadınlar arasındaki iletişim ve uyum:

Kadın girişimci kooperatiflerinin ortakları olan kadınlar arasındaki iletişim ve uyum, kurulan kooperatiflerin varlığının devam ettirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır. Ortaklar arasındaki güven ilişkisi ekonomik riskler alan kadınlar için oldukça önem taşımaktadır. Kooperatiflere ortak olan kadınlar arasında yaşanan kıskançlık, hırs, yanlış anlama, kırgınlık, tükenmişlik sendromu gibi sebepler kadınlar arasında büyük sorunların veya çatışmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sorunların çözülemediği durumlar ise kooperatiflerin dağılımına kadar giden bir sürecin başlangıcını oluşturmaktadır

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADIN GİRİŞİMCİ KOOPERATİFLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Küreselleşme ile birlikte sadece gelişmekte olan ülkelerde değil gelişmiş ülkelerde de bölgesel kalkınmanın en verimli örgütlenme modellerinden biri olarak yaygınlaşan kooperatifler, özellikle kadınların işgücüne katılması, istihdam piyasasında görünür kılınmaları, ekonomik ve sosyal açılardan toplumsal konumlarının güçlenmesinde önemli bir oluşumdur ve bu nedenle giderek daha fazla teşvik edilmektedir. Ülkemizde de son yıllarda kadınlar giderek daha fazla oranda girişimcilik faaliyetlerine ilgi duymakla birlikte tecrübe, kaynak, bilgi vb. konulardaki eksiklikler nedeniyle bireysel girişimlere cesaret edememektedir. Kooperatifler bu anlamda kadınları girişimcilik faaliyetlerine teşvik eden, iş birliği ve dayanışmaya dayanan bir üretim modelidir. Özellikle başarılı kooperatif örneklerinin artışı, daha fazla kadın girişimcinin kooperatifler bünyesi altında bir araya gelmelerini özendirilmektedir. Bununla birlikte kooperatiflerin kurulmasında ve sürekliliğinde birçok sorun yaşanmakta; bu konularda birçok düzenlemeye ve desteğe ihtiyaç duyulmaktadır. Konuyla ilgili araştırmaların sayısının artması, kadın girişimci kooperatiflerin nasıl daha başarılı ve sürdürülebilir olabilecekleri ile ilgili kararlara, stratejilere ve önerilere temel teşkil edecek olması nedeniyle oldukça önemlidir.

Kadın girişimci kooperatifleri üzerine yapılan çalışmaların sayısının giderek arttığı söylenebilir. YÖK tez veri tabanında ve “google scholar” veri tabanında, “kadın kooperatifleri” anahtar kelimesiyle 2010-2022 yılları arasındaki çalışmalara bakıldığında, makale sayısının lisansüstü tez sayısından çok daha fazla olduğu görülmüştür. Kadın kooperatifleri üzerine farklı araştırmacılar tarafından yapılan bu çalışmalarda ağırlıklı olarak Türkiye’de faaliyet gösteren kadın girişimci kooperatiflerinin, kadın yoksulluğunu azaltmada ve kırsal kalkınmadaki rolleri incelenmiştir. İlaveten kooperatiflerin, kadınların ekonomik ve sosyal alandaki rollerine katkısını da ele alan çalışmalar mevcuttur. Araştırmaların sıklıkla nitel tasarıma göre yürütüldüğü ve verilerin yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplandığı belirlenmiştir.

Bu tez çalışmasının amacı da ülkemizde Ticaret Bakanlığı ile Tarım ve Orman Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetleri sürdüren kadın girişimci kooperatiflerinin kuruluş ve

faaliyet süreçlerinde yaşadıkları deneyimleri, kooperatif üyelerinin anlatıları üzerinden derinlemesine ele almak ve bu tip örgütlenmelerin ülkemizdeki mevcut durumunu ortaya koyabilmektir. Kadın girişimci kooperatiflerinin kuruluş süreçleri, kuruluş amaçları, kooperatifin işleyişi, sürekliliği, karşılaşılan zorluklar ve öneriler araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel yönetime göre yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, çalışılan konu, deneyimler ve olayları bütüncül bir bakış açısı altında anlamlandırmayı hedefleyen; bireylerin deneyimlerini, tutumlarını ve algılarını derinlemesine inceleyerek davranışları ve motivasyonu anlama yolunda oldukça değerli veriler elde etme imkânı sunmaktadır (Güler vd., 2015:39). Bu araştırmada da nitel araştırma yönteminin esas alınmasının temel nedeni, kooperatifleri kuran, ortağı veya çalışanı olan kadın kooperatif üyelerinin bireysel deneyimlerine, algılamalarına, gözlemlerine başvurularak, incelenen kooperatifin tarihinin ve mevcut durumunun kadın üyelerin tanıklıkları üzerinden açıklanacak olmasıdır. Araştırma süreci, araştırma yapılacak kadın kooperatiflerinin seçimi, görüşme aşaması, görüşme notlarının araştırma soruları çerçevesinde kategorize edilmesi ve sonuçların değerlendirilmesi aşamalarını kapsamaktadır. Araştırma için Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan gerekli izin alınmıştır.

3.3. Araştırmanın Örnekleme

Tez çalışmasının başlangıcında Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren kooperatiflerden oluşturulacak bir örneklem planlanmış olmasına rağmen, pandemi döneminin olağandışı koşulları nedeniyle birçok kooperatif faaliyetine ara verdiği için üyelerine ulaşılamamıştır. Diğer yandan faaliyetlerine sınırlı ölçüde devam eden birçok kooperatif ise yüzyüze ya da online görüşme opsiyonu sunulmasına rağmen araştırmaya katılmayı kabul etmemiştir. Araştırmacının Ankara'da ikamet etmesi ve bu bölgedeki bazı kooperatiflerin yüzyüze görüşmeleri kabul etmesi ile nedeniyle araştırma Ankara iliyle sınırlandırılmıştır. Bu durum, Creswell (2007: 147) tarafından örnekleme dair belirtilen gerçekleştirilebilirlik, erişilebilirlik ve gönüllülük esasları çerçevesine uygun bulunmuştur.

Kadın Kooperatifleri Birliği SİMURG'un verilerine göre Ankara ilinde 24 kadın girişimci kooperatifi faaliyet göstermektedir (<https://simurg.org.tr/harita/>). Tez çalışmasına, Kalecik (1), Polatlı (1), Kazan (1), Beypazarı (1), Nallıhan (1) ilçelerinden 5 ve Ankara merkezden 4 kooperatif olmak üzere toplam 9 kadın kooperatifinden 19 kooperatif üyesi

katılmıştır. Kooperatiflerin isimleri ve iletişim bilgileri, Ticaret Bakanlığı ve faaliyet benzerliği gösteren Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan temin edilmiştir.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri, kooperatif üyeleriyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcının bizzat deneyimlediği dünyayı kendi görüşleri ile ifade etmesine de olanak tanınması nedeniyle (Merriam, 2015: 88) güçlü bir veri toplama tekniğidir. Özellikle görüşülen kişilerden yüz yüze veri toplamaya imkân vermesi, araştırmanın derinliğini artıran bir unsurdur (Yüksel, 2020).

Nitel veriler oldukça iyi yapılandırılmış tanımlamalar ve süreçle ilişkili detaylı açıklamalara dayanır ve araştırmayı, sayılardan oluşan diğer araştırmalara nazaran daha somut, canlı ve anlam taşıyan ve ikna edici bir yapı haline getirir. Nitel verilere sahip bir şekilde hazırlanan çalışmalar olayları kronolojik bir sırayla inceleyip, analiz ederken hangi olayın diğerinin sonucunu etkilediğininide açık ve daha net görebilir. İyi ve kaliteli nitel veri, daha önce hazırlanmış olan çalışmaların aksine araştırmaya yeni ve beklenmedik bulgular kazandırmaktadır (Miles ve Huberman, 2020: 1)

Görüşme soruları araştırmanın temel sorularını aydınlatacak şekilde oluşturulmuştur. Zaman zaman katılımcıların bazı sorulara kapsamlı cevap verememesi veya vermek istememesi; bazen de kayıt cihazının kapatılmasının talep edilmesi gibi nedenlerle soruların sırası veya ifade ediliş şekli görüşmeler esnasında değiştirilmiştir. Nitekim yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacının, sorular önceden hazırlanmış olsa da görüşmenin seyrine göre soruların sıralamasında değişiklik yapabileceği ve görüşmenin derinliğini sağlayacak yeni sorular da sorabileceği bilinmektedir. Bu durum araştırmacının bulunduğu sahada duruma uygun davranma esnekliğine sahip olduğunu gösterir (Bal, 2016: 163).

Araştırmada katılımcılara yöneltilen görüşme soruları, aşağıdaki konuların anlaşılmasına yöneliktir:

- Katılımcı kooperatif üyesine yönelik bilgiler?
- Kooperatifin kuruluş yılı? Üye sayısı?
- Kooperatifleşmeye giden sürecin ayrıntıları?
- Kuruluş motivasyonu, kuruluş amaçları ve kooperatif faaliyetlerinin öncelikli konuları?
- Kuruluş aşamasında yaşanan zorluklar veya ilginç olaylar?
- Kooperatifin çalışma prensipleri, örgütlenme şekli ve işleyişi?
- Kooperatifin gelir kaynakları ve kullanımı?

- Faaliyetler sürerken yaşanan ve halen yaşanmakta olan zorluklar, sorunlar?
- Covid19 süreci çalışmalarınızı nasıl etkiledi veya etkileyecek?
- Kooperatife üyelik aşamasında bireysel olarak yaşanan zorlukların kaynakları? Veya verilen destekler?
- Çevrenin kooperatifin faaliyetlerine bakışı?
- Diğer kooperatiflerle ilişkiler?
- Kooperatif üyesi olmanın kadınlara sağladığı faydalar?
- Kooperatiflerin sürekliliği için gerekli düzenlemeler ve destekler hakkındaki görüşler?

Görüşmeler, kooperatiflerle kurululan iletişim ve alınan randevulara uygun olarak kooperatif mekanlarında gerçekleştirilmiştir. Yüzyüze ve ses kaydı alınarak yapılarak görüşmeler her kooperatif üyesi ile ortalama bir saatte tamamlanmıştır.

3.5. Verilerin Analizi ve Bulgular

Görüşme notlarının transkripsiyonu gerçekleştirildikten sonra kooperatiflerin kuruluş hikayesi ve faaliyetlerine yönelik yaşanan olayları, durumları açıklayan katılımcıların tüm anlatıları, birbiriyle ilişkilendirilecek şekilde ve birkaç başlık altında kategorize edilmiştir. Kooperatiflerin kuruluş ve işleyişine yönelik bilgilere dayanan verilerin tematik analize uygun olmaması, bir soruya verilen cevabın birden fazla sorunun cevabı niteliğinde olması veya önceki soruların cevabının farklı bir soruyu cevaplarken verilmesi gibi durumların sıklıkla yaşanması nedeniyle görüşmelerde aktarılan çeşitli bilgiler ve anlatılar: *Kooperatiflerin kuruluş süreci ve kuruluş amaçları; kooperatiflerin işleyişi ve ağları, kooperatiflerinin yaşadıkları zorluklar ve kadın girişimci kooperatiflerin sürekliliği için gerekli görülen destekler* olarak kategorize edilmiştir. Belirlenen bu konuların detaylarına geçmeden önce araştırmaya katılan kooperatif üyeleri ile üyesi oldukları kooperatiflere yönelik bilgiler aşağıda sunulmuştur.

3.5.1. Araştırmaya Katılan Kooperatiflere ve Kooperatif Üyelerine Yönelik Bilgiler

Araştırmaya 9 kooperatiften 19 kooperatif üyesi katılmıştır: Alfa ArGe Kadın Girişimi Kooperatifinden 3; Ankara Zeytindalı Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifinden 2; Han İpek Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifinden 1; Kahraman Kadınlar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifinden 3; Kalecik Hanımeli Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifinden 2; Beypazarı Kınalı Eller Lezzet Atölyesi Kadın Kooperatifinden 1; Günebakanlar Kültür ve Eğitim Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifinden 3;

Anadolu Bacıları Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifinden 2; Sınırlı Sorumlu BİKA Birleşmiş Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifinden 2 kadın girişimci.

Araştırmaya katılan ve üye oldukları kadın girişimci kooperatiflerine yönelik görüşme sorularını yanıtlayan kadın üyelere yönelik bilgiler aşağıdaki gibidir (Tablo 3.1). Buna göre katılımcıların çoğu 40 yaş üstü, üniversite mezunu ve ev hanımıdır. Bu katılımcılar, özellikle kooperatif üyeliği başladıktan sonra dışarıdan eğitimine devam eden ve diploma alan üyelere aittir.

Tablo 3.1 Kooperatif Üyesi Katılımcılara Yönelik Bilgiler

Yaş (N=19)		Eğitim (N=19)		Çalıştığı sektör/meslek (N=19)	
30 yaş altı	2	İlköğretim	2	Ev hanımı	9
31-40	3	Ortaokul	1	Gazeteci	1
				Özel sektör/yönetici	2
				Mühendis	3
41-50	6	Lise	5	Serbest meslek	2
50 yaş üzeri	8	Üniversite	11	Emekli	2

Araştırmaya kapsamında incelenen kooperatiflere yönelik genel bilgiler ise Tablo 3.2’de toplu olarak yer almaktadır.

Tablo 3.2 Araştırmaya Katılan Kooperatiflere Yönelik Bilgiler

Kooperatif	Kuruluş	Üye Sayısı	Faaliyet Konusu/Ürünler
Alfa ArGe Kadın Girişimi Kooperatifi	2020	15	Tarımsal Üretim (Siyah sarımsak ve türevleri, Siirt ve Antep Fıstığı)
Ankara Zeytinalı Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi	2004	23	Tekstil, Ambalaj ve El işçiliği
Han İpek Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2015	19	El İşleri (Dokuma, iğne oyası, kolye küpe, broş, gözlük ipi, şal, yelek, yemeni)
Kahraman Kadınlar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2021	7	Gıda İmalat (Reçel çeşitleri, turşu çeşitleri, ezme çeşitleri, erişte çeşitleri, tarhana, sirke çeşitleri, mantı, yufka, gözleme, bazlama, fason ürün olarak; sucuk, bal ve propolis sabunu)

Kalecik Hanımeli Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2019	8	Gıda İmalat (Salamura, yaprak sarması, üzüm pekmezi, üzüm suyu, sirke çeşitleri, üzüm çekirdeği yağı, üzüm çekirdeği unu, Erişte, tarhana, pekmez)
Beypazarı Kınalı Eller Lezzet Atölyesi Kadın Kooperatifi	2020	30	Gıda İmalat, tıbbi aromatik yağlar (Sebzeli Erişte ve Tutmaçlar, Beypazarı kurusu, Beypazarı yaprak sarması, Beypazarı baklavası, tarhana, makarna çeşitleri, mantı çeşitleri, bebekler için özel tarhana ve erişte, havuçlu cezerye, dut ve üzüm pestili, cevizli sucuk, reçel çeşitleri, dolma çeşitleri birçok baharat çeşidi ve tıbbi aromatik yağlar)
Günebakanlar Kültür ve Eğitim Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2018	14	Sosyal kooperatif ve işletme
Anadolu Bacıları Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2017	16	Gıda İmalat ve işletme (Pancar pekmezi, reçel çeşitleri, sirke çeşitleri, sebzeli erişte çeşitleri, beyaz peynir)
Sınırlı Sorumlu BİKA Birleşmiş Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	2019	11	El işleri ve Kozmetik (Doğal sabun, bal mumu, nem bombası, dezenfektan kılıfı, şişeler için kılıflar, mutfak önlüğü, özel hediyelik paketler, alışveriş çantası)

3.5.2. Bulgular

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler, birkaç başlık altında kategorize edilmiştir. Bu bölümde önce görüşülen kadın girişimci kooperatiflerine yönelik açıklamalar tablo olarak özetlenmiş (Tablo 3.3); sonraki aşamada ise katılımcıların ifadelerinden elde edilen doğrudan alıntılarla, kooperatiflere yönelik olgular ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.3 Kadın Girişimci Kooperatiflerine Yönelik Bulgular (N=9)

Kooperatiflerin Kuruluş Süreçleri	<ul style="list-style-type: none"> -Kooperatif üyelerinin ortak girişimleri -Yerel yönetim destekleri -STK Projeleri
Kooperatiflerin Amaçları	<ul style="list-style-type: none"> -Kadın emeğinin istihdama katılması -Kadın yoksulluğunun giderilmesi, ekonomik olarak güçlendirilmesi -Kadının sosyal statüsünün güçlendirilmesi -Gençleri ve çocukları desteklemek -Yerel ürünlerin veya bölgenin spesifik özelliklerinin tanıtılmasını sağlamak
İşleyiş ve ağlar	<ul style="list-style-type: none"> -Kooperatifçilik yasasına uygun organizasyon yapısı, üretim konusuna göre kooperatife özel fonksiyonlaşma - Örgütsel işleyiş ve ürün süreçlerinde gerekli görüldüğünde farklı kurumlarla iş birliğine gitmek, uzman görüşü, danışmanlık desteği alma -Diğer kooperatiflerle iş birliği (üretim girdileri, proje, hibe destek bilgileri, kuruluş süreçlerine destek vb.)
Yaşanan Zorluklar	<ul style="list-style-type: none"> -Kuruluş aşamasında yaşanan sorunlar (Kuruluş süreçlerine yönelik deneyimsizlik, bilgi eksikliği) -Faaliyetler sürerken yaşanan sorunlar (Artan girdi maliyetleri, pazara ulaşma sorunları, yeni pazar olanakları ihtiyacı, vergiler ve sabit giderlerin yüksekliği, üyelerin motivasyon düşüklüğü) -Pandemi döneminde yaşanan sorunlar
Süreklilik	<ul style="list-style-type: none"> -Yönetsel düzenlemeler (Kooperatifin işleyişinde ve üretim stratejilerinde yenilik, markalaşma, ürün geliştirme, üyelerin düzenli eğitimi vb.) -Dış destek ve düzenlemeler (Devletin ve yerel idarelerin çeşitli konularda düzenli desteği, sabit maliyetler için kolaylık sağlanması, özel şartlara bağlı olma)

3.5.2.1. Kooperatiflerin Kuruluş Süreci ve Kuruluş Amaçları

Kooperatiflerden dördü, doğrudan belediyelerin destek ve teşviki ile faaliyetlerine başlamışlardır. Özellikle belediyeler, ilçenin kadın istihdamını güçlendirme, kadınların işgücüne katılımını sağlama gibi nedenlerle kooperatifçiliği teşvik etmişlerdir. Diğer yandan bazı kooperatiflerin de farklı kuruluşların projelendirdiği faaliyetler kapsamında kurulduğu anlaşılmaktadır:

Gecekondu mahallelerinde çocuk sağlığı, kadın sağlığı konularında projeler yürütülüyor sonrasında daha büyük bir proje olan tarım projesi; kapari yetiştiriciliği; kaparinin seçilme nedeni de hiç sermaye istemeden yetiştirilebilen çok yıllık bir bitki ve aslında Anadolu geleneğinde kadınların çeyiz paralarını çıkardığı bir bitki olarak da bilinen tarihi ve geleneksel kökleri olan bir bitki Ankara kırsalında bu proje yürütülmeye başlanıyor, bu bitki nasıl yetiştirilir, ilk fidesi nasıl dikilir, ekilir diye kadınlarla çalışmalara başlanıyor. Sonrasında büyük firmalar ile iş birliği yapılarak kadınların ürettiği kaparilerin alınması sağlanıyor kooperatifin kırsalda ilk çalışması bu şekilde oluyor. Şehirde ilk çalışma AB Destekli bir proje ile başlıyor; gümüş üzerine, projenin adı; “Emek Toprak Gümüş Tohum” ekonomik seviyesi düşük, çalışmayan, kendi geliri olmayan kadınlar ile gümüş ve mine takı işleme projesi. Çankaya Halk Eğitim ile ortak eğitimler düzenlenerek gerekli bu modelin kalıcı hale gelmesi sağlanıyor ve kooperatifin ilk atölyesi bu şekilde kuruluyor (K3)

Belediye başkanımızın teşvikiyle oldu, belediyemizin de destek ve girişimleriyle; ilçede ki kadınlarımız ne ister, kadınlarımızın potansiyellerini nasıl değerlendirebiliriz, istihdama nasıl katkıda bulunabiliriz diyerek ilçemizde ki kadınlara çağrıda bulundular (K6).

Han İpek Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, 2015 yılında 7 kişi ile kuruldu. Bu aşamada belediyemiz de bize çok destek oldu. Mesela kooperatif kurulurken belli bir miktar kooperatif masrafı ödemeniz gerekiyor biz mesela bu tutarı ödemedik bizim belediyemiz tarafından bu masraf karşılandı (K5).

2019 seçimlerinden sonra şimdiki belediye başkanımız göreve geldi, kendisi bizlere ulaştı ve ilçe merkezde bir kadın kooperatifi kurmak istediğini iletti (K7).

Çağdaş kadın ve gençlik vakfına üyeydim. Bu vakıf, Fas ve Hacettepe Üniversitesi iş birliğinde “ev eksenli çalışan kadınların farkındalık yaratılması ve ekonomik hayata kazandırılması” adlı projede haritalama kısmında görev aldım. Bu proje kapsamında 110 kadın tam 2 yıl süreyle ürün geliştirme ve pazarlama eğitimi verildi. Eğitimlerin sonunda da projenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir oluşum gerekiyordu bize seçenek sundular ve arasında kooperatif de yer alıyordu. Biz proje sonunda 22 kişi kalmıştık. Bu 22 kişiden de 7 kişi ile biraraya gelerek “koza’dan ipeğe ev eksenli çalışan kadınlar kooperatifi” adında Sosyal ve girişimcilik odaklı bir kooperatif kurduk (K10).

Polatlı Ticaret Odasının Ankara Kalkınma ajansına yazmış olduğu bir proje sonucu doğan bir kooperatifiz (K14).

Araştırmaya katılan kooperatiflerin çoğunluğunun ise birbirini daha önceden tanıyan ve arkadaşlık ilişkileri olan kadınların bir araya gelerek, iş geliştirme ve ortak iş yapma konusundaki isteklerinden doğduğu görülmektedir:

Bir gün on iki arkadaş hep birlikte otururken, arkadaşımız başka bir grupla tarımsal üretim yapmak üzere bir kadın kooperatifi kurduğundan bahsetti. Zaten bir süredir biz de topluma yararlı bir şeyler yapabilmek, özellikle de kadınların, çocukların hayatına dokunabilmek için oluşumlar kurmak peşindeydik. Dedik ki; “Biz niye böyle bir şey yapmayalım?” Hepimiz değişik mesleklerde belli bir yere gelmiş, farklı sektörlerde çalışmış kadınlarız. ... Kooperatif ortağı olarak yabancı kimse yok diyebiliriz hepimiz çok uzun yıllardır arkadaş olan bireyleriz. Bu sayede de daha kolay kararlar alıp, daha hızlı ilerleme kat ediyoruz (K1).

Farklı alanlarda meslek sahibi olan, üniversiteli bir grup kadın tarafından; gelir seviyesi daha düşük olan kadınlar ile iletişim nasıl kurabiliriz, bu kadınlar için eşitlik yaratmak mümkün olabilir mi, kadın yoksulluğu ile nasıl mücadele edebiliriz üzerine uzun süre boyunca bir araya gelerek bu konulara nasıl çözüm oluşturabiliriz diye düşünüyorlar ve sonuç olarak kooperatif yapılanmasının en uygun sonuç olduğunu görüyorlar. (K3).

Kooperatif içinde yaşanan liderlik çatışmalarından dolayı kooperatifimiz sadece 7 yıl ayakta kalabildi. Geriye kalan 5 arkadaş vazgeçmek istemedik.... 2014 yılında atölye sisteminden oluşan Zeytinalı Kooperatifine teklifte bulunduk; Mamak Dikiş Atölyesi olarak Ankara Zeytinalı Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi ortaklarıyız. Farklı alanlarda meslek sahibi olan, üniversiteli bir grup kadın tarafından; gelir seviyesi daha düşük olan kadınların ekonomik olarak kalkınmaları için kurulmuş bir kooperatifiz (K10).

Kooperatifin kurucuları olarak hepimiz sivil toplum örgütlerinde gönüllülük esasıyla çalışıyorduk ve bizlerde kadın bireylere yönelik çalışmalar yapmak istiyorduk. Kurulduğumuz dönemde hem bulunduğumuz bölge de hem de ülkemizde kadınlar üzerinde yoğun bir baskı hissediliyordu; tedirginlik, sessizlik, içe dönüklük hâkimdi. Biz bir kendimize gelelim, kadınları biraraya getirelim amacıyla bir çalışma yapmak istedik bunun sonucunda kooperatifleşme yolunu seçtik ve kooperatifimizi kurduk (K11).

Kooperatifin kurucuları sivil toplum örgütlerinde gönüllülük esasıyla çalışan çok uzun yıllardır arkadaş olan kadınların; kadın bireylere yönelik çalışmalar yapma isteği üzerine kurulmuştur (K13).

Kooperatiflerin kuruluş motivasyonları ağırlıklı, bulunan bölgedeki kadınların istihdama katılmaları, kadın emeğinin görünür kılınması, kadınların yoksulluktan kurtulması, gençlere ve çocuklara destek olmak gibi amaçlara dayanmaktadır. Bununla birlikte bazı ürünlerin ya da yaşanan yerlerin tanıtılması, görünür kılınması gibi hedeflerin de daha ilk aşamadan beri kooperatiflerin gündeminde yer aldığı söylenebilir:

Kadın emeğinin hakettiği değerini bulması ve kadın bireylerin hem maddi hem de kişisel gelişim yönünden güçlenmelerini sağlamak; eğitime destek vermek, meslek okulları açmak, okuyan çocuklara destek sağlayabilmek, özellikle ülkemizin coğrafi işaretli ürünlerini yurtdışında tanıtmak istiyoruz ....Kıymeti bilinmeyen ve bu topraklarda yüzyıllardır yetişen sonsuz sayıdaki bitkiye değer katıp bu ülke ve dünya insanına tanıtmak, hem de bunu yaparken üreten ama sesini duyuramayan kadınlarla iş birliği yaparak daha fazla insanın kazanmasına fırsat vermeyi amaçladık (K1).

Hem sosyal hem de ekonomik açıdan kadın yoksulluğuyla mücadele etmek (K2).

Kırsal alanda kadın girişimciliği için başarılı bir model oluşturması; bölgedeki iğne oyaları ve takılarının farklı coğrafyalara ulaşması ve tanıtılması (K5).

Kalecik'i tanıtmak amaçlı kurulduk. Mesela ilk kurulduğumuz dönemlerde kooperatif eğitimlerine, sempozyumlara, toplantılara gidiyorduk hiç Kalecik'in adı geçmiyordu, yoktu. Örnek gösteriyorlar ama hiç Kalecik'in adı geçmiyordu... kadınlarımızın birlik olması, potansiyellerini ve yapabileceklerini fark etmeleri, aile ekonomilerine katkı sağlamalarını, diğer coğrafyalarda yaşayan kadınlarında sesimizi duymasını, bizleri bilmesini istiyoruz. Örnek olmak istiyoruz. Biz başarının, başarmanın harika bir duygu olduğunu herkese göstermek istiyoruz. Bizler Hindistan'daki kooperatifi nasıl duyuyorsak onlarda bizi duysun istiyoruz. (K7).

Kadınlara sosyalleşebilecekleri bir alan yaratmak kadınlara iş imkânı sağlamak ve kadınların hayatlarına olumlu yönde etki edebilmek (K8).

Ev eksenli çalışan kadınları eğitimlerle güçlendirerek ekonomik ve sosyal hayata kazandırmak, kadınlara istihdam sağlamak, hem sosyal hem de ekonomik açıdan kadın yoksulluğuyla mücadele etmek (K10).

Kadınları bir araya getirmek isteği, kadın eğitimi, kadına yönelik şiddeti durdurmak ve kadın haklarını korumak, iş birliği içinde güçlenmelerini sağlamak (K11).

Çaresiz kadınlara destek olunması, kadınların kendilerine ait bir yerlerinin olması, kadınların güçlü hissetmelerini sağlamak, önceliğimiz bulunduğumuz bölgedeki tüm kadınlara ulaşabilmek, hepsiyle iş birliği kurabilmek (K13).

Yoksul kadınlara neler yapabiliriz, hayatlarına nasıl dokunabiliriz diye yola çıkmış; amaç, kadınların hissettikleri çaresizlik duygusunu yok etmek; kadınların kendilerini ayakta durabilen, güçlü kadınlar olarak görmelerini sağlamak (K17).

3.5.3. Kooperatiflerin İşleyişi ve Ağları

Kooperatiflerin organizasyon yapısı ve işleyiş ilkeleri, kooperatifler kanuna göre yürütülmektedir. Bütün kooperatifler, başkan, yönetim kurulu, denetim kurulu, sayman, yedek üyelerden oluşan standart bir organizasyon yapısına sahiptir. Diğer yandan özellikle iç süreçlerde katılımcılık, iş bölümü ve şeffaflık ilkelerinin güçlü bir biçimde benimsendiğini ve bu ilkelerin üyeler tarafından içselleştirildiği sıklıkla vurgulanmaktadır:

Kooperatiflerin amacı doğrultusunda herşey şeffaf ve açık; ortak karar alarak işler yürütülüyor, herkesin söz hakkı var her söz hakkı eşit sayılıyor. Ortakların yeteneklerine göre en başta iş bölümleri yaptık o şekilde ilerliyoruz (K1).

Kooperatifimiz atölyeler sisteminde çalıştığı için; her atölye içinde ayrı bir karar mekanizması mevcut, her atölye kendi içinde özerk hareket ediyor. Atölye içindeki ortaklar o süreçlerin tümünü yönetim, denetim, karar hepsini kendileri yönetiyor (K3).

Her kooperatifte olduğu gibi yönetim kurulu ve denetçiler kurulu mevcut ama herkesin kendi yeteneğine göre kendi aramızda iş bölümleri yaptık. Ben web sitesini yönetiyorum, sosyal medyayı yönetiyorum, siparişleri alıyorum, E-ticarete bakıyorum, gelen siparişleri üretimdeki arkadaşlara iletiyorum ve görüşmeleri sağlıyorum (K6).

Kooperatif ortaklarının çoğu aynı zamanda dışarıda çalışan kişiler. Bizler emekli olduğumuz için daha çok çalışma imkânına sahibiz. Bir iş varsa hep birlikte planlayıp kim ne

yapabilirse ona göre görev dağılımı oluyor; zaman müsaitliği, bilgi ve beceri birikimine göre görevler şekilleniyor. Hepimiz burada gönüllü olarak çalışan bireyleriz (K11).

Yönetim kurulumuz mevcut. Haftalık düzenli toplantılar yapıyoruz, kararlarımızı o toplantılarda ortak olarak alıyoruz. Görev dağılımları tamamıyla gönüllülük esasına göre yapılıyor. Kim müsaitse kimin becerisine uygunsa o şekilde görevler dağıtılıyor (K13).

Biz yönetim kurulu olarak her noktada, her aşamada yer alıyoruz. Hem evrak işlerinde, hem projelerde, hem pazarlamada, hem üretimde, hem muhasebede her aşamada bizler varız. Görev dağılımı kim hangi branşta başarılıysa, hangi konuda yetenekliyse ona göre yapıyoruz (K14)

İşe gelip gider gibi kooperatifin üyeleri olarak hergün mümkün olduğu kadar kooperatife gelmekteyiz. Haftada bir nöbet sistemimiz var. Yönetim kurulumuz var, 3 kişiyiz bu kurulda, önemli kararları bu kurulda alıyoruz. Herkesin birikimine, deneyimine göre görev dağılımları yapıyoruz. Gelen siparişlere göre görev dağılımını yeniden ayarlıyoruz. Tecrübesi olan arkadaşımız önderlik yapıyor ve diğer arkadaşlarımızı da yönlendiriyor (K18).

Kooperatiflerin yönetim şekli yukarıda da belirtildiği gibi kanun gereği benzer bir yapıya sahip iken işletme fonksiyonları açısından üretim ve faaliyet konusuna göre farklı işleyişlere sahiptirler:

Bir grubumuz; ürünlerin pazarlama kısmı ile ilgileniyor, bir grup katılacak fuarlar, kermesler vb. ile ilgileniyor, bir kısım tasarım, ambalaj aşamasıyla ilgileniyor, böyle kendi aramızda herkesin yaptırımları, mesleki yetenekleri, becerileri ve gönüllüğüne göre iş bölümleri yaptık...(K1)

Ankara'daki yerel hammaddeleri araştırdık; tiftik, pamuk, keten ve keneviri bulduk. Tiftik bizim için en uygun ve ergonomik olanıydı; tiftik keçilerinin yünlerinin elde edilmesi, yıkanması, iplik yapılması ve ürün elde edilmesi süreçlerinin hepsini tamamlayabildik. Bu proje sonucunda da bu atölyeyi kurabildik. AK-PAK Adil ve Temiz Giyim Tekstili Arz/Talep Modeli'ni oluşturmuş olduk. Sipariş üzerine çalışıyoruz, sektörde bizim gibi kaygıları olan markaların üreticisi, tedarikçisi olmak amacıyla hareket ettik. Şu anda ortak olarak çalıştığımız markalar mevcut(K3)

Bir grubumuz; ürünlerin pazarlama kısmı ile ilgileniyor, bir grup katılacak fuarlar, kermesler vb. ile ilgileniyor, bir kısım tasarım, ambalaj aşamasıyla ilgileniyor, böyle kendi aramızda herkesin yaptırımları, mesleki yetenekleri, becerileri ve gönüllüğüne göre iş bölümleri yaptık (K4).

Çoğunlukla sipariş üzerine üretim yapıyoruz. Bize gelen siparişler üzerine bizimle beraber çalışan kadınlarımıza hangi üründen ne kadar üreteceklerini söylüyoruz kadınlarda bunlara göre üretimlerini yapıyorlar daha sonra kim ne kadar ürettiyse el emeğinin karşılığını ödülüyoruz ayrıca ürünlerimizin sergilendiği bir satış ofisimiz ve bir de atölyemiz mevcut (K5).

Biz şu anda beş adet atölye olarak çalışıyoruz. Beypazarı kurusu atölyemiz var, erişte makarna tarhana yapan atölyemiz var, sirke reçel ve pestillerin yapıldığı bir atölye var, baklava ve sarmaların yapıldığı atölye va ... (K9).

Kooperatifimiz atölyeler sisteminde çalıştığı için; her atölye içinde ayrı bir karar mekanizması mevcut, her atölye kendi içinde özerk hareket ediyor. Atölye içinde ki ortaklar o süreçlerin tümünü yönetim, denetim, karar hepsini kendileri yönetiyor...4 adet atölye mevcut; İlki

2006 kurulan gümüş atölye, ikincisi 2014 yılında Mamak Dikiş Atölyesi, üçüncüsü Mamak Gıda Atölyesi ve dördüncüsü de 2019 senesinde kurulan bez atölyesi ... (K10).

Gelen siparişlere göre görev dağılımını yeniden ayarlıyoruz. Tecrübesi olan arkadaşımız önderlik yapıyor ve diğer arkadaşlarımızı da yönlendiriyor. Çalışma şeklimiz sabit değil. Bazı ürünleri atölyemizde üretiyoruz bazılarını ise kadınlar evde hazırlayıp getirebiliyor. Türkiye de çok yaygın olmayan bir ürün var koku tableti, onu üretiyoruz. Doğal sabun, bal mumu, nem bombası, dezenfektan kılıfı, şişeler için kılıflar, mutfak önlüğü, özel hediyelik paketler, alışveriş çantası üretilmekte ve hazırlanmaktadır. Talebe göre de ürün üretmekteyiz... (K18).

Kooperatiflerin işleyiş ve üretim süreçlerinde zaman zaman çeşitli kuruluşlardan danışmanlık aldıkları ve yerel veya ulusal aktörlerle iş birliğine gittikleri; iş geliştirme, üretim yöntemlerini geliştirme, denetim gibi konularda farklı kurumlardan destek ve eğitim aldıkları belirtilmektedir:

Ayrıca bizlerin daha önce bir kooperatif geçmişi olmadığı için bu alanda kendimizi acemi bulduğumuz için bizlerden daha tecrübeli olan bir danışman ile anlaştık, onun sayesinde çok daha kısa sürede hedefe ulaşabilmek, çok daha doğru kontaklara çok daha hızlı sürede ulaşabiliyoruz (K1).

Üretim atölyesindeki ekibi kurabilmek adına ilk etapta eğitimlerle başladık. Kayıt dışı istihdama da dikkat çekmek amacıyla göçmenlerle de çalışmak istedik. Sivil toplum kuruluşlarından da destek alarak karma bir ekip kurduk. 2021'in sonuna kadar eğitimler sürdü yeni üretimlere başladık (K3).

İpek dokuma keten dokuma pamuk dokuma Nallıhan da oldukça yaygındır. Şu anda yeni olarak İl Tarım Müdürlüğü'nün desteğiyle Ankara sofu dokunmasına başlıyoruz tezgahlarımızda. Bu dokuma tezgâhları için gereken atölyeyi de Nallıhan'daki tarihi bir hanın içerisinde bir yeri belediye başkanımız bize hibe olarak verdi. Daha sonra üniversiteden hocalar geldi bu sofu nasıl çıkartılır bu tezgahlar nasıl kullanılır motifler nasıl işlenir hangi motifler yapılır yol ve yöntem öğretiler diyebiliriz (K5).

Ürünlerimizi kendimiz yapıyoruz, kendimiz tadımlıyoruz beğenilirse üniversiteye analize gönderiliyor, gıda mühendisi aracılığıyla eksiklikler varsa veya hatalar varsa düzenlenerek satışa hazır hale getiriliyor (K6).

Biz üzümün herşeyinden faydalanıyoruz. Yaprağından salamura yapıyoruz, yaprak sarması yapıyoruz, üzümden pekmez, üzüm suyu, sirke, üzüm çekirdeği yağını, üzüm çekirdeğinin ununu. Hiçbirşey atılmıyor, sıfır atık ...Arge çalışmasını da kendimiz yaptık. Araştırdık üzümün dünya da neler üretiliyor neler yapılıyor Türkiye de yine aynı şekilde. En çok hangi ürün tercih ediliyor, hangi mamül tutuluyor. ....Gıda mühendisi ve üniversiteden hocalar ile ürünlerin içeriğine karar veriyoruz. Analizlerimiz yapılıyor daha sonra ona göre üretim yapıyoruz (K7)

Ankara Üniv. ile çalışıyoruz . Ankara da üniversite ile protokol imzalamış ve üzerinde üniversitenin amblemi olan tek kooperatif biziz. Garantörümüz Ankara Üniversitesi (K12).

Gıda mühendisleriyle ortak olarak çalışıyoruz. Süt ürünlerinde özellikle gıda mühendisi olmadan asla olmuyor (K16).

Araştırmaya katılan kadın girişimci kooperatiflerinin diğer kooperatifler ile de zaman zaman iş birliğine gittikleri, kadın kooperatif ağlarında yer aldıkları, farklı ihtiyaçlar nedeniyle geçici veya sürekli olarak ihtiyaçlara göre farklı kooperatiflerle çeşitli bağlantılar geliştirdikleri veya hibeler, yeni projeler gibi konularda birbirlerini bilgilendirdikleri ifade edilmiştir. Ayrıca yeni kurulan veya kurulma aşamasında olan potansiyel kooperatiflerin daha önce kurulmuş ve faaliyetlerini etkili bir şekilde sürdüren kooperatifleri ziyaret ederek görüş alışverişinde buldukları; bazı konularda danışmanlık aldıkları araştırmaya katılan kooperatifler tarafından belirtilmiştir:

Mesela geçen bir kooperatif aradı, nereye ihraç yaptınız bizde yapmak istiyoruz bize yardımcı olur musunuz dedi bizde gerekli olan ne ise elimizden gelen neyse anlattık bilgilendirdik yardımcı olduk. Biz kıskançlık yapmıyoruz, biz zor zamanlardan kendi başımıza öğrenerek geçtiğimiz için bizden sonra gelen kadınlarında bu zorlukları yaşamadan kazanca geçmeleri için gerekli paylaşımları yapıyoruz (K7).

...bir ürün talep edildi diyelim, onlarda yoksa bize ulaşıyorlar biz gönderiyoruz, bizde yoksa diğer kooperatiflere ulaşıyoruz onlar gönderiyor (K8).

Gıda atölyesi Türkiye'nin her yerindeki kooperatiflerin ürünler temin ederek burada pazarlamasını ve paketlemesini yapıyor (K10).

...salça isteyenler oldu, biz salça yapmıyorduk salça üreten kooperatifimiz var Akkaya Tarımsal Kalkınma Kooperatifi yine bu kooperatifinde tamamı kadınlardan oluşuyor oraya yönlendiriyoruz. Ya da üzüm pekmezi istiyorlar biz pancar pekmezi ürettiğimiz için Kalecik Hanımeli Kadın kooperatifine yönlendiriyoruz. Pancar pekmezi talebi olduğunda bize yönlendiriyorlar. Elma sirkesi üretimi içinde Haymana da ki kooperatiften elmaları temin ediyoruz (K14).

Birbirimize iş paslıyoruz. Hammadde kaynağı sağlıyoruz. Örneğin; lavanta üreten kooperatiften sabunlarımız için lavanta yağı alıyoruz, onlar bizden lavantalı sabun alıyor. Birbirimiz için piyasa oluşturmaya çalışıyoruz (K18).

Kooperatiflerin sürekliliğini sağlamada en önemli unsurun, gelir kaynaklarının yeterli olması ve bunun sürekli kılınabilmesidir. Bu konuyla ilgili olarak araştırmaya katılan kooperatiflerin iki temel kaynağı mevcuttur: Aidatlar ve faaliyet gelirleri. Üye aidatları daha sınırlı bir kaynağı oluştururken, asıl getiriye kooperatifin faaliyetlerinden sağlanan gelirler oluşturmaktadır. Birçok kooperatif, ürettiği ürünlerin (tarımsal ürünler, çeşitli gıda ürünleri, el sanatları, tekstil ürünleri gibi) satışlarından; bazıları da kafe gibi işlettikleri tesislerinden ya da catering hizmetleri gibi farklı faaliyetlerinden düzenli bir gelir sağlamaya çalışmaktadır. Daha az sayıda kooperatif ise zaman zaman proje ve hibe gelirlerine ulaşsa da bu kaynaklar sınırlı ve kısa sürelidir.

3.5.4. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Yaşadıkları Zorluklar

Kadın girişimci kooperatiflerinin zaman zaman farklı sorunlarla karşı karşıya kaldıkları, bazılarının faaliyetlerinin kesintiye uğradığı, bazılarının faaliyet konularını geliştiremediği veya kooperatifçilik faaliyetlerine son vermek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Bu nedenle araştırmaya katılan kooperatiflerden yaşadıkları sorunları örneklerle anlatmaları istenmiştir. Kooperatiflerin yaşadıkları sorunların kuruluş aşamasında ve faaliyetler sürerken ve covid döneminde olmak üzere farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Kuruluş aşamasında yaşanan sorunlar: Katılımcıların birçoğu kuruluş aşamasında büyük sorunların yaşamadıklarını, birçok konuda devletten ve yerel yönetimlerden güçlü destekler gördüklerini vurgulamışlardır. Bununla birlikte işin idari, hukuki, mevzuat boyutunda üyelerin bilgi sahibi oluncaya kadar bocaladıkları, insan yönetimi, pazarlama, satış, organizasyon, finansman gibi yönetsel konuların öğrenilmesinde eğitime ve zamana ihtiyaç duydukları belirtilmiştir:

Biz gerekli tüm eğitimler aldık; kooperatif nasıl olur, pazarlama teknikleri, e-ticaret herşey teoride çok iyiydi ama pratikte hiçte sandığımız gibi olmadı. Bankalarda hesap işlerinde de biraz zorlandık; ev hanımı olduğumuz için bankada bir işlem gerçekleştirmekten utanıyorduk, çekiniyorduk, bir telefon görüşmesini bile utana-sıkıla yapıyorduk bu tarz zorluklarımız oldu (K6).

Paramız yoktu, eşimiz destek olmuyordu, makine- ekipman yoktu. Ne üreteceğiz onu bilmiyoruz. Ürünü hadi ürettik diyelim o ürünü nasıl piyasaya süreceğiz bilmiyoruz, etiketleme aşamasını bilmiyoruz, hadi sürdüğünüz piyasaya diyelim pazarınız yok. Nerden neyi nasıl yapalım, nerden başlayalım bilemedik. Bizi aslında pazar yönlendirdi (K7).

İlk kurulduğumuz zaman çok zorlandık. 4 ay boyunca ürün geliştirme eğitimi aldık ama özel ürün üretmeyi başaramadık, beceremedik, haliyle pazarda yer bulamadık. Hep birbirine benzer ürünler çıkardık, yazlık kışlık ürünleri ayırt edemedik, renkler birbirine uyumsuzdu. Hiç unutmuyorum şöyle bir olay yaşadık; yıl sonunda muhasebe defterlerini kapatıp yıl başladığında yeniden açmak gerekiyormuş ama biz bunu bilmiyorduk, muhasebecimizde bunu bize söylemedi. 4 tane defterimiz vardı ve muhasebecimiz bu işlemleri yapmamış. Sonuç olarak kendimizi mahkemede bulduk ve yönetimde olan 3 kişi hakim karşısına çıktık... sonradan kurulan kooperatifler için şöyle bir öneride bulunduk; kooperatif kurulmadan önce kesinlikle kooperatifçilik eğitimi alınmalıdır (K10).

...kooperatifimizi daha yeni kurmuştuk; mesela o gün turşu kuracağız herkes kendi bildiği gibi yapmak istiyor turşuyu yaparken sekiz kişiydik ve inanır mısın sekiz farklı turşu çeşidi olmuştu tabii ki böyle bir şey kabul edilemez mecburen kurduğumuz turşuları yeniden boşalttık verilen eğitimler doğrultusunda nasıl yapmamız gerekiyorsa yaptık (K14).

Ayrıca iş birliğine gitmesi beklenen bazı kişi veya kurumlardan bekledikleri desteklerin olmamasının hayal kırıklığı yarattığı; üretim ve faaliyet konularında caydırıcı söylemlerin, kurucu üyelerin motivasyonunu olumsuz etkilediği zaman zaman ifade edilmiştir:

Biz bu yollara çok iyi ve temiz bir niyetle çıktık; yaban mersini, kuşkonmaz birçok ürün düşündük. O vakitler pandemi vardı zoom üzerinden birçok kişiyle toplantı yaptık biz zannettik ki bu bir kooperatifleşme yapısı herkes bizim gibi elele verecek ve bir iş birliği içinde olacak bu manıkla işler ilerleyecek fakat süreç içerisinde gördük ki bu iş öyle değil, bilgi paylaşımı yapılmıyor, yaptığımız iş kötüleniyor, çok kötü bir kalem seçmişsiniz zarar edersiniz şeklinde yönlendiriyorlar ama şimdi dönüp bakıyoruz ki görüştüğümüz araştırmacılar akademisyenler vs. şu anda aynı işi yapmaya başlamışlar. Başlarda böyle bir hayal kırıklığı yaşadık (K4).

Muhasebecimiz bile size 3 ay veriyoruz, kapatacaksınız burayı dedi. Gerçekten hiç destekimiz yoktu (K12).

Katılımcı kooperatif üyelerinin çoğunlukla en büyük destekleri ailelerinden aldıklarını belirtmişlerdir; kuruluş aşamasında eşlerinin caydırıcı davranışlarıyla mücadele etmek durumunda kalan çok az sayıda üye mevcuttur:

Bazen eşlerimiz kızılıyordu. Gündüz zaten yoksunuz gece de online görüşmelere katılıyorsunuz. Kapıları çarpıyorlar, bize psikolojik şiddet çok uyguladılar. Biz bu kooperatif için verdiğimiz mücadele kadar eşlerimiz için de çok mücadele verdik. Oldukça zorlu zamanlardan geçtik. Ağladığımız günlerimiz çok oldu bu kooperatifimiz için (K7)

Kooperatif faaliyetleri sürerken yaşanan sorunlar: Yaşanan sorunların önemli bir bölümü kooperatif faaliyetleri sürdürülürken karşılaşılan sorunlardır. En sık vurgulanan sorunlar, sürekli artan tedarik ve girdi maliyetleri, dövize bağlı hammadde fiyatlarındaki artış, pazara ulaşma sorunları, ürünlerin fiyatların artması nedeniyle alıcılardan talep görmemesi, yeni pazar olanaklarının yaratılamaması, vergilerin yüksekliği, elektrik, su ve doğalgaz gibi sabit giderlerin yüksekliği, ürün satışları için kapalı satış ofislerinin yetersizliği, kapasite artırımı için yetersiz fiziki ve mali kaynaklar, üretimde çalışan kadınların motivasyon düşüklüğü veya ailevi sorunları, kooperatif üyelerinin kendi aralarında yaşanan gerilimler ve çatışmalar olarak özetlenebilir:

Maliyetlerimiz çok yükseldi. Siyah Sarımsağı 40 günlük bir işlem sonucu elde ediyoruz ve bu tamamen elektrik kullanımı demek. Bunun yansımaları olarak ürün fiyatları alıcı tarafından yüksek bulunuyor (K1).

Pazar sıkıntısı var şu anda bu tarz ürünler artık lüks olarak görülüyor (K5).

Döviz kurlarının inip çıkması bizi çok etkiledi. Hammaddelerin fiyatları çok arttı (K6)

Geçen hafta aldığımız unu bu hafta aynı fiyata alamıyoruz en basit örneği budur (K8).

Mesela kumaşçıyı arıyoruz elinde var ama vermiyor neden yarın kur artıyor ve yüksek fiyattan satmak istiyor. Vergiler çok fazla ve maliyetli; kurumlar vergisi, damga vergisi, KDV, genel kurul giderleri kooperatifler için yük olmakta...elektrik, su ve doğalgaz giderleri çok fazla (K10).

Kadınların ürünlerini satabilmeleri için bir kadın emeği pazarı oluşturduk ve kalıcı hale getirdik evet ama yeri geliyor bir plastik masa sandalye bile sorun haline gelebiliyor (K11).

Maddi zorluklarla çok fazla karşılaştık, bizi çok yıprattı... Şişe ve kavanoz, paketleme maliyetleri çok yüksek. Bazı kooperatifler var bu konuda çok destek alıyorlar. Ama biz hepsini kendimiz yaptık. Bu konuda çok sıkıntı yaşıyoruz... Hammaddede sıkıntısı da çekiyoruz (K14).

Artan maliyetler bizi çok yordu. Bizim yaptığımız ürünler için tedarik ettiğimiz hammaddeler sürekli zamlanıyor ama biz zam yapamıyoruz sürekli. ....Kooperatif içinde yaşanan huzursuzluklar da biz çok yordu. Kendi kooperatif üyelerimiz ile mahkemelik olduk bu da bizi çok yıprattı (K16).

İş oldukça geliyorlar. Haliyle düzenli bir gelirimiz yok bu yüzden ekonomik olarak zorlanıyoruz. Üyelerimizi, ya da evden çalışan kadınları iş hayatına motive etmekte zorlanıyoruz. Çoğu ev hanımı iş hayatına alışık değil. Bazılarını eşleri de sorun çıkarıyor (K18).

Pandemi Döneminde Yaşanan Sorunlar: Bilindiği gibi pandemi döneminde tüm işletmeler öngörülen ya da öngörülemeyen sorunlar yaşamış; bazıları faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmış veya geçici ya da kalıcı olarak durdurmuşlardır. Bu dönemde kooperatiflerin de benzer sorunlar yaşadığı belirtilmiştir. E-ticaret yapabilen veya güncel ihtiyaçlara göre ürün üretebilen kooperatiflerin iş hacmi genişlerken, diğerlerinin faaliyetleri olumsuz etkilenmiş; geçici ya da kalıcı olarak bazı faaliyetler durma noktasına gelmiştir:

Hali hazırda da yaşıyoruz mesela bir üretici ile görüşeceğiz, firmada covid çıkmış herkesi kendini tecrite almış, öyle olunca erteleniyor yapacağımız iş (K1).

Projelerin araştırma aşamalarını online yapmak zorunda kaldık, diğer atölyelerin üretimleri durdu, satışlar azaldı bu atölyenin eğitimlerini ertelemek zorunda kaldık. Bir şeyleri ertelemek ve ara vermek zorunda kaldığımız bir süreç oldu bizim için (K3).

Covid 19 süreci çalışmalarımızı oldukça olumsuz etkiledi. Pandemi öncesinde Japonya, İngiltere, Fransa, Dubai ve İtalya başta olmak üzere 21 ülkeye ihracat yapıyorduk. Covid-19 başlayınca ihracatımız tamamen bitti. Onun dışında kendi satış ofisimizi ve mağazamızda zaten açamadık bu dönemde tamamen durduk diyebiliriz... Mesela dükkânların kapalı olduğu dönemde esnafların kiralari ödenirken bizim kooperatifimizin kirasi ödenmedi Buda bize ayrı bir yük oldu (K5).

Covid olumsuz etkiledi. Çünkü gelir kaynağımız bu cafeydi ve pandemi nedeniyle kapatılınca da zor günler geçirdik (K11).

Hem kendi sitemizden hem de diğer e- ticaret sitelerinden satışlarımız devam etti. Ayrıca şöyle de bir katkısı oldu (covid döneminin) bizim için, insanları doğal, sağlıklı gıda ürünlerini tüketmeye yönlendirdi. Biz de ürünlerimizi katkı maddesi ve koruyucu kullanarak yapmadığımız, için, oldukça doğal ve sağlıklı olduğu için satışlarımız da artarak ilerlemiş oldu (K12).

Kahvaltı salonu açtık 2019 da ilk 20-25 gün çok güzeldi, sonrasında pandemi süreci başladı ve hem kahvaltı salonumuz kapandı hem de ürün verdiğimiz restoranlar ve yerler

kapandı. Sonrasında Anakara Büyükşehir Belediyesinde Başkent marketler açıldı. Ürünlerimiz orada satılıyor, bizim kooperatifimizle birlikte 52 tane kooperatifin ürünleri satılıyor (K14).

Covid-19 bizi çok etkilemedi; aksine biz bu süreci oldukça iyi geçirdik ve değerlendirdik. Firmaların desteği ile covid-19'a rağmen oldukça iyi iş yaptık. Bize güvenen, güzel büyük firmalardan büyük işler aldık... ..Oldukça büyük miktarda sabun siparişleri aldık. Mutfak önlüğü siparişleri aldık. Sabunu burada atölyemizde ürettik, önlükleri ise evlerde hazırladık (K18).

Çok olumsuz etkiledi. Eylül ayında kurulmuştuk ve Mart gibi covid-19 pandemisi geldi. Yeni bir düzen kurmaya başlamıştık, sonrasında covid-19 süreci başladı ve 3 ay boyunca tamamen kapalı kaldı kooperatifimiz. Sonrasında satışlarımız düştü. Bunun üzerine krizi fırsata çevirmeyi başardık. Doğal sabun üretimine geçiş yaptık. Bunun için tüzük değişikliğine gittik, gerekli izinleri aldık. Maddi olarak olmasa da ürün çeşitliliği açısından büyük bir atılım yaptığımızı düşünüyorum (K19).

3.5.5. Kadın Girişimci Kooperatiflerinin Sürekliliği

Kadın girişimci kooperatiflerin faaliyetlerine başarılı bir biçimde devam etmeleri ve sürekli olabilmeleri konusunda görüşmelerde iki önemli düzenleme önerisi öne çıkmaktadır: Yönetmelik düzenlemelerin etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi ve kooperatif dışı desteklerin sağlanması.

3.5.5.1. Kooperatiflerin Sürekliliğinde Yönetmelik Düzenlemeler

Öncelikle kapanan kooperatiflere yönelik olarak en fazla vurgulanan eksiklik ve sorunların, kooperatifçilik eğitiminin alınmamış olması, üyeleredeki motivasyon kaybı, işyükünün ve gelirlerin paylaşımında eşitsizlikler, kooperatiflerin kişilere bağlı yapılara dönüşmesi ve esas üyelerin ayrılmasıyla kapanması, üretilen ürün ve hizmetlere ilginin ya da talebin azalması, özgün ürünler veya iş geliştirememesi, birçok kooperatifin sadece gıda üretimine yönelmesi, markalaşamama, dijitalleşmede gecikmeler veya başarısızlıklar, süreçlerde yetersiz şeffaflık olduğu görülmektedir. Bu sorunlara yönelik olarak kooperatif üyelerinin mevzuat ve işletmecilik konularında düzenli eğitim almaları, iletişim sorunlarını aşmaları gibi bazı konulara özellikle vurgu yapılmaktadır. Diğer yandan kooperatif üyelerinin farklı üretim ve iş konularına ilgi göstermeleri, özgün faaliyetlere odaklanmaları, farklı iş alanlarına ilgi göstermeleri gibi konular öne çıkmaktadır:

Kooperatif ortakları illa arkadaş olacaklar diye bir zorunluluk yok ama herkes birbiriyle düzgün iletişim kurabilmeli, iletişim eksik olduğunda kooperatifi başarısızlığa götürecektir (K3).

Başkalarının gittiği yollardan gidildiği zaman o kooperatifin geleceği olmaz. Mesela diğer kooperatiflerin ürünlerine bakıp aynılarını yapmaya gerek yok, senin bölgede neler var bunları nasıl değerlendirebilirim diye düşündükten sonra harekete geçmesi gerekiyor. Kendine

özgün bir ürünü, kendinin yıldız bir ürünü mutlaka olması gerekiyor. Herkes olduğu yerde kendi yeteneğine göre ilerlemeli (K7).

Kadın her alanda inanılmaz derece ilerleme sergileyebilir. Buldukları bölgede ne yetişiyorsa, coğrafi işaretli hangi ürünü varsa gerekli arge çalışmaları yapıp o konuda ilerlemeleri gerekiyor... ..kreş hizmetleri, proje kooperatifleri, eğitim kooperatifleri, otel işletmeciliği gibi (K12).

Ürün çeşitliliği yok. Herkes erişte, mantı, tarhana yapalım diyor. Yeni birşeyler üretmiyor, böylelikle birbirini tekrarladığı için başarısız oluyorlar (K14).

Kooperatifin kurulduğu bölgede hangi ürün meşhursa hangi üründen daha çok üretiliyorsa ya da coğrafi işaretli hangi ürün varsa bu konu üzerine kooperatif ilerleyebilir üründen neler üretebilirim neler halde edebilirim farklı neler ortaya çıkarabilirim bu alanlarda yaygınlaşa bilir. Bulduğu bölgeye o bölgede coğrafi işaretli hangi ürün varsa onu kullanarak katma değer sağlamalı (K15).

Tarım ürünlerinde gıda olarak değil de daha farklı yönetim şekilleri olabilir. Mesela otomobil yıkama servisi bile olabilir (K19).

3.5.5.2. Kooperatiflerin Sürekliliğinde Dış Destekler

Araştırmaya katılan kooperatif üyelerinin gerek kendi kooperatifleri ile ilgili gerekse diğer kooperatiflere yönelik değerlendirmeleri, süreklilik sorunsalının daha çok dış desteklerle ilişkili görüldüğünü öne çıkarmıştır. Bu bağlamda devletin ve yerel idarelerin kadın girişimci kooperatiflerine farklı konularda düzenli olarak destek vermeleri, vergi ve diğer maliyetlerde kolaylık sağlamaları gerektiği tüm katılımcıların ortak görüşüdür. Özellikle verilecek eğitim ve danışmanlık desteklerinin, kooperatiflerin yukarıda belirtilen yönetim sorunlarının aşılmasına da yardımcı olacağı düşünülmektedir:

Kooperatifçilikle ilgili üniversitelerde daha çok bölüm açılmalı, mevzuatın daha sade, basit anlaşılabilir şekilde olması, bürokratik işlemlerin kolaylaşması, bir şirketin ödediği orandan bir kadın kooperatifi vergi ödemesi, hibelerin yaygınlaştırılması; makine-ekipman desteğinin sağlanması, sadece devletin değil aynı zamanda özel sektörün de destek sağlaması gerekiyor (K1).

Kooperatifler için ayrı bir banka kurulabilir, kooperatifin her aşaması için tek bir bankayla çalışmak daha kolay ve daha hızlı işlem yapmamızı sağlayabilir. Kooperatiflerin ticaret bakanlığı ya da tarım bakanlığı olarak değil tek bir bakanlık ya da müdürlük çatısı altında toplanması gerekiyor (K6).

Muhasebeciler kooperatif muhasebesi konusunda eğitim almalı. Kooperatifi kuracak kişiler kooperatifçilik yapısı hakkında gereken eğitimleri aldıktan sonra kooperatif kurmaları gerekiyor... Yapılan hibelerin vergilerini de ödüyoruz ve başta belli bir yüzde miktarını yatırmamız gerekiyor, bu sistemde kolaylaştırılmalı...Tarım geleceğimiz için çok önemli. O yüzden bu kooperatiflere çok destek sağlanması gerekiyor, sadece kooperatif değil tarımda desteklenmiş oluyor. Ülke ekonomisi kazanmış oluyor (K7).

Çok fazla vergi ödüyoruz kesinlikle vergi indirimi yapılmalı mesela ürün alıp satan kooperatifler var ve bizler gibi üreten kooperatifler var ürün alıp satan. Kooperatifler yine

bazı vergileri ödeyebilir ama bizler gibi küçük ölçekli üreten ve mücadele eden kadınlar için kendi istihdamlarını kendileri sağlayan kadınlar için bence vergi konusunda pozitif ayrımcılık yapılmalı (K9).

Genç bireyler dijital araçlarda ve e-ticaret hakkında daha başarılılar ama bizler gibi daha yaşlı nesiller çok beceremiyoruz ve bizlerinde görünür olabilmesi için bu konuda destekler sağlanabilir... Mevzuat çok ağır okuduğumuz zaman anlaması çok güç, anlaşılabilir bir dil olması gerekiyor (K10).

Vergi yükü çok fazla. Vergilerden muaf tutulabiliriz. Kazancın çoğu vergiye gidiyor...yerel yönetiminin bizim ürünlerimizi satın almalarını istiyoruz. Geçen yıl bir kere satın alma olmuştu, bizi çok rahatlatmıştı o dönem (K14).

Satış ağlarının genişletilmesi, pazar desteğinin sağlanması gerekiyor (K16).

Kira, doğalgaz, elektrik, su yardımı yapmalı veya destek sağlamalılar. Aslında belediyelerin eylem planlarında kadın kooperatiflerine, diğer kooperatiflere ve dezavantajlı gruplarına yardım etmek zorunluluğu yer alıyor çünkü bu konuyla ilgili karar almışlar. Ama ne kadarı uygulanıyor orası belli değil. Bu sistemin kontrol edilmesi gerekli... Mesela belediyelerin catring hizmetleri var; bu hizmetler için kadın kooperatiflerini değerlendirebilirler (K17).

Kooperatif ortaklarını sigortalı yapamıyoruz. Aslında üye geliyor burada çalışıyor ancak kendi işyeri sahibi gibi görülüyor o zaman da bağkur yapılması gerekiyor. Yani kooperatif üyeleri için çok para kazansa bile hiçbir şekilde sosyal güvence kapısı yok. Sosyal güvence pirimleri konusunda destek sağlanmalı... Kooperatiflere danışmanlık hizmeti sağlanabilir karşılaşılan bir sorun konusunda ne yapılacağı bilinmediği takdirde iletişim kurabilecek bir danışman veya bir birim hazırlanabilir (K19).

3.6. Bulguların Değerlendirilmesi

Kadın girişimci kooperatifleri üzerine yapılan bu araştırmanın sonuçları öncelikle kooperatifçiliğin, kadın emeği konusunda ülkemiz için yeni ve gelişime açık bir yapılanma olduğunu göstermektedir. Özellikle kadınların kolektif girişimcilik faaliyetlerine teşvik edilmesinin, kadın emeğinin görünür kılınması, kadın yoksulluğunun hafifletilmesi, kadının sosyal statüsünün güçlendirilmesi, iş birliği ve dayanışmaya dayalı üretim kültürünün toplumda yaygınlaştırılması gibi sonuçlara ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Araştırmaya katılan kooperatif üyelerinin bireysel ve kolektif olarak gerçekleştirilen faaliyetlere yönelik motivasyonları oldukça güçlü bulunmuştur. Kadın üyelerin gerek kendileri için gerekse birlikte çalıştıkları diğer kooperatif üyesi kadınlar açısından gerçekleştirilen faaliyetleri oldukça anlamlı ve değerli buldukları görülmektedir. Ayrıca üyeler, bu faaliyetlerin tüm ülkede yaygınlaşmasını gerekli bulmaktadırlar. Özellikle kooperatifçilik faaliyetleri başarıya ulaştıkça ve çevrede tanınır hale geldikçe, kendilerine karşı çevreden olumlu görüşler ve destekler artmaktadır; bu durum kadın üyeleri daha güçlü motive etmekte ve yeni kooperatiflere de ilham olmaktadır:

...kimlerle konuştuysak ya da kooperatifçi olduğumuzu kimlerle paylaştıysak” aa ne kadar güzel bir iş yapıyorsunuz, ne kadar size yakışan bir iş yapıyorsunuz” şeklinde dönüşler aldık (K1).

Genel algı kadın kooperatiflerinin erişte, reçel, tarhana gibi gıda ürünleri üretilip daha ileriye gidemedikleri yönünde. Kadının toplumsal cinsiyet rolünden öteye gidemedikleri gibi bir bakış açısı da hâkim. Ama bunun dışında bence yavaş yavaş kooperatiflere bakış açısı değişmeye başlıyor, insanlar için kooperatifçilik yeni bir seçenek olarak görülmeye başlanıyor. Çünkü bir dayanışma kültürü içerisinde, herkesin eşit olarak çalıştığı, herkesin iş sahibi olduğu bu modeller biraz daha tercih edilebilir oldu (K3).

Bizden önce bu bölgede bir kooperatif vardı neden tekrar bir kooperatif kurdunuz zaten kooperatif vardı şeklinde çok olumsuz karşıladılar, aslında kurmamızı istemediler ama daha sonra başarılarımızı gördükçe, birçok kadına iş imkânı sağladığımızı fark ettikçe herkesin bakış açısı olumlu yönde evrildi (K5).

Bizden önce bir kadın kooperatifi daha kurulmuştu. Kooperatifin içinde sorunlar yaşandı, mahkemelik oldular ve kooperatif kapandı. Böyle olunca olumsuz bir bakış açısı vardı. Biz kendimizde başta böyle bir durum yaşanır diye korkarak girmiştik ama öyle olmadı, başarılarımız ve örnek davranışlarımız sayesinde bu algıyı da kırmış olduk. Şu anda çok istekli ve hevesli herkes, kooperatife katılmak istiyorlar (K8).

...şu anda başardığımızı gördükçe bizi destekliyorlar, biz size güveniyoruz siz yaparsınız diyorlar. Şu anda olumlu bir başka bakış açısı hâkim (K9).

Kadın kooperatiflerini destekleyici yönde tepkiler aldık. Bakış açıları çok olumlu. Kooperatifçiliği yapılanmasını yürütmek gerçekten zor, idare kısmı daha da zor, kooperatif çok fazla emek istiyor. Ama bizim sayemizde birçok kooperatif kuruldu. Hepsiyle konuştuk, cesaretlendirdik (K14).

İnsanlar kadın kooperatiflerine karşı çok olumlular, pozitif bir bakış açısı hâkim. Kadın kooperatifi ismi bana göre insanlarda sempati ve merak uyandırıyor. Herkes emeklerimizi ve çalışmalarımızı takdir ediyorlar. Bir kere kooperatifimize gelen bir kişi sürekli gelmek istiyor. Güven duygusu uyandıran bir bakış var (K17).

Araştırmanın önemli bulgularından biri de kadınların kooperatifçilik faaliyetlerine katılmaları konusunda genellikle ailelerinden destek gördükleri yönündedir. Çok az kadın bu konuda zorluklar yaşamıştır. Katılımcıların çoğu eşinin, çocuklarının, anne ve babasının, arkadaşlarının kendilerini desteklediklerini, özellikle de kuruluş aşamasında yaşanan zorluklar karşısında aile fertlerinin anlayış gösterdiklerini ve yardımcı olduklarını belirtmişlerdir:

Eşim; “senin yapabileceğine inanıyorum ve her zaman senin yanındayım” dedi bana ve çocuklarım destekledi (K9)

Kızım çok destekledi. Anne sen başarırısın, ben sana inanıyorum diyerek hep bana destek oldu (K10).

Babam. Ben senin maddi manevi ne gerekiyorsa arkandayım. Annemlere giderdim annem hemen harçlığı yoktur der babam masanın altından harçlığımı verirdi giderdik (K12). Arkadaşlarım destekledi (K13).

En çok kızım destekledi, kooperatif kurulduğunda 10 yaşındaydı şu anda 16 yaşında. Bazen yazı işleri oluyor ondan istiyorum, çok desteğini gördüm. ..ablam ..ailem en büyük destekçilerim... kooperatiften para kazanmadığım zamanlar oluyor maddi olarak da manevi olarak da çok desteklerini gördüm (K14).

Siz inanmazsanız bu işe kimse size inanmaz bu konu da en çok kendimi kendim destekledim. Buranın benim için ne kadar önemli olduğunu herkese hissettirdim. Kararlı olduğumu gören eşim, çocuklarım, arkadaşlarım hepsi beni destekledi ve saygı duydu (K18).

Kadınların kooperatifler bünyesinde aktif olarak çalışmaları birçok açıdan kadınlara fayda sağlamakta; onları kişisel olarak geliştirmekte; ekonomik, psikolojik ve sosyal açıdan güçlü bir konuma taşımaktadır:

Sosyal anlamda kooperatifin çok büyük faydası var kadınların hayatlarında. Evden çıkmak, kooperatife gelmek. Mesela her zaman evde olan çok çocuklu olan kadınlar için evden uzaklaşmak, kooperatife gelmek ferahladıkları nefes alabildikleri bir yer olabiliyor. Bir çalışan ile aramızda bir konuşma geçmişti; “evde üretim yapmayı tercih eder misiniz demiştim, hayır buraya gelmek istiyorum, evde yapmak istemiyorum zaten sürekli evdeyim benim için buraya gelmek daha önemli” demişti (K3).

Ekonomik olarak para kazanıyorlar, kendilerini özgür hissediyorlar. Mesela kadınlarımızın bir tanesi kooperatif hayatı boyunca elde ettiği işne oyası gelirleriyle kendine ev aldı. Aslında en büyük değişimi sosyal alanda yaşıyorlar ... ekonomik bağımsızlıklarını kazandıktan sonra daha sağlam bir şekilde yere basıyorlar, kendilerine olan özgüvenleri artıyor. Özellikle yaptıkları işlerin ve verdikleri emeğin karşılığını aldıkları zaman çok mutlu oluyorlar, başarıma duygusunu tadıyorlar, kendilerinin potansiyellerini fark ediyorlar. Gerçekten kadınlar, kooperatifi ile kendilerini keşfediyor diyebilirim. ...(K5).

Bu kooperatifle birlikte insanların bana bağımlı olmalarından kurtuldum. Bu durum hem onları hem beni yıpratıyordu. Onlar da bensiz birşeyler başarabildiklerini gördüler ben de onlar olmadan birşeyleri başarabildiğimi kanıtlamış oldum (K7).

Çok büyük paralar kazandığımız söylenemez ama biz de sosyal olarak yaratıcı olumlu değişimin karşılığı veya değeri parayla kesinlikle ölçülemez. Bunu nasıl ifade edebilirim bilmiyorum ama bizim havamız bizim eve getirdiğimiz mutluluk kesinlikle parayla ölçülemez. Mesela eşim bana diyordu ki ben sana daha iyi imkânlar sunuyorum daha çok para veriyordum neden şu anda kooperatifte olduğun kadar mutlu değildin... (K8).

Mesela üniversite sınavı var başvuruyu beraber yaptık, daha önce aileleri okumaya izin vermiyorken şimdi üniversitelerin Beypazarı'ndaki yerleşkelerinde olan bölümleri yazıyoruz okullarına devam etmelerine yardımcı oluyoruz (K9).

Kendimizi her yönden geliştirerek örnek insanlar olma yolunda devam ediyoruz. Çok güzel yerlere geleceğimizi, sesimizin duyulacağına, ürettiğimiz ürünlerle her yerde olacağımıza inanıyorum (K12).

İlk etapta eşiyile birlikte geliyorlardı; erkek eşini bırakmak istemiyor, ortamı bilmek istiyorlar, güvenmek istiyorlar sonra bakıyoruz 1-2 kere geldikten sonra kadın tek başına geliyor artık. Bu çok büyük bir adım kadınlar için özgürlük mücadelesi veriyorlar ve kazanmış oluyor (K13).

Kadınlarla sinema etkinliği yapmıştık...Kadın emeği pazarından yaşı benden büyük 60 yaşlarında bir abla ile birlikte gittik, kocası ablayı kapıya kadar bıraktı... film bitti çıkıyoruz, baktım abla ağlıyor, filmde öyle ağlanabilecek duygusal bir film değil, merak ettim sordum abla ne oldu? Hayatımda ilk defa sinemaya geldim, ilk defa film izledim, çok güzeldi diyor bir yandan ağlamaya devam ediyor. O kadar etkilendim ki... Yaptığımız işin ne kadar değerli ve kıymetli olduğunu fark ettim (K17).

Kadınlar günü için büyük bir firmadan büyük bir iş almıştık eşinden boşanıp çocuklarına bakmakla yükümlü olan 3 farklı kadın vardı, 3'ü de bir nefes aldıklarını, evde huzuru yeniden yakaladıklarını; çocuklarıyla aralarının iyileştiğini, düzeldiğini söylediler. Bu şekilde çok fazla teşekkür ve minnet alıyoruz. (K19).

Bu tespitlere ilaveten araştırmaya katılan kadın üyeler, kooperatif tipi örgütlenmelerinin çok farklı yönlerine de açıklık getirmiş; bu örgütlerin güçlenmesi ve tüm ülkeye yayılması hususunda önerilerde bulunmuşlardır. Örneğin halihazırda kooperatifler, devlet destekleri dışında özellikle buldukları ilçe veya kentin yerel idarelerinden ve zaman zaman da üniversite veya farklı kuruluşlardan, üretim veya yönetim süreçlerinde yardım almaktadırlar. Bu desteklerin daha çok kuruluş fikri ve üretim süreçleriyle ilgili konularda yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak kooperatifler, daha uzun süre yaşayabilmek ve daha etkili ve yenilikçi faaliyetlerde bulunabilmek için daha fazla lojistik desteğe (ulaşım, nakliye imkânları, yeni pazar arayışları, dijitalleşmeye katkı, iş birliklerin koordinasyonu vb.) ihtiyaç duymaktadırlar. Ayrıca kurucuların ve diğer üye kadınların kooperatifçilik konusunda yetersiz eğitim ve donanımla faaliyetlere başlamaları gerek başlangıç aşamasında gerekse faaliyetlerin sürdürülmesi ve geliştirilmesi aşamalarında çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla özellikle yerel yönetimler, kalkınma ajansları, üniversiteler ve diğer sivil toplum örgütlerinin ortak organizasyonlarıyla kooperatifçilik ve işletmecilik eğitimlerinin daha kurumsal hale getirilmesi ve aktif olarak kooperatif üyesi olsa da olmasa da isteyen herkese eğitimlerin açık olması önemli olacaktır. Bu seferberlikle çok sayıda kadının girişimcilik ve kooperatifçilik faaliyetlerine ilgi duyacağı açıktır.

SONUÇ

Modernleşen Dünya düzeni içerisinde yaşadığımız çağın bir getirisi olarak; yaptığımız işlerin sonunda başarısız olmaktan korkmadan, cesaretle ve kişisel başarılarımız ile özerkliğimizi gözardı etmeden dayanışma ve iş birliği kültürüyle örgütlenmiş bir model çatısı -kooperatif- altında bulunmanın öneminin büyüklüğü gösterilebilir.

Son derece hızla ilerleyen teknolojik gelişmeler aynı anda devam eden hem erkek hem de kadın bireylerin ekonomik ve sosyal gereksinimleri ve bu sistemde uyum sağlama zorunluluğuna bir çözüm olarak kooperatifler öne çıkmaktadır. Kooperatif yapılanmaları hem teknolojik ilerlemenin hem ekonomik getirinin hem de sosyal ihtiyaçların bir kesişim noktası olarak karşımızda durmaktadır.

Kooperatiflerin net ve kesin olarak belirlenmiş bilimsel değerlendirmelerin yanısıra tecrübe ve deneyimlere dayalı olarak ağır ağır ama en iyi şekilde çözüm yollarını sunduğunu da bu çalışmanın sonucunda ifade edebiliriz.

Aslında daha çok küçük ölçekli yapılanmalar şeklinde kendini gösteren kooperatiflerde yaşanan güçlükler ve karşılaşılan sorunlar yaşadığımız bu sınırsız çevre de kadın ve erkek bireylerin karşılaştığı özgün sorunların bir yansımasıdır. Kooperatif konusu derinlemesine incelenerek, araştırılarak daha da geliştirilebilirse ve yaşanan bu sorunlar karşısında yapıcı çözümler ve uygulamalar sunabilirse o zaman kooperatiflerin şu anda ki bulunduğu mütevazi boyutların ilerisinde dünyaya ilham veren, örnek teşkil eden içerikleri ve yapılanmaları olabilecektir (Lasserre, 1967).

Kadın girişimci kooperatifleri, kadın emeğinin işgücüne katılmasını sağlayan, küçük girişimleri bir araya getiren, ortaklarına ekonomik menfaat sağlayan tüzel kuruluşlardır. Kooperatif faaliyetleri kapsamında kadınlar, dayanışma ve iş birliği içerisinde geleneksel ve yöresel kaynakları kullanarak ürettikleri mal ve ürünleri iktisadi ve sosyal sermayeye dönüştürürler. Dünya’da ve Türkiye’de son yıllarda kadınların, iş birliği ve dayanışma içinde gerçekleştirilen ortak girişimcilik faaliyetlerine giderek daha fazla ilgi duydukları izlenmektedir. Ülkemizde kadın kooperatifçiliği örgütlenmesi ilk olarak deprem sonrası Kocaeli, Düzce illerinde 2000’li yılların başında ortaya çıkmış ve sonrasında tüm bölgelere yayılmıştır. Özellikle 2011 yılında “Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi” ana sözleşmesi uygulamaya geçirilmesinden bu yana kadın girişimci kooperatifleri özel ve ayrı bir tür olarak ortaya çıkmıştır ve devlet kadın girişimci kooperatifleriyle olan ilişkisine diğer

kurum ve kuruluşlarla olan ilişkilerine nazaran daha fazla önem vermekte ve kadın girişimci kooperatiflerini güçlendirmektedir. 2021 yılı verilerine göre ülkemizde çoğunluğu üretim ve işletme kooperatifi olmak üzere 600'e yakın farklı türde kadın kooperatifi mevcuttur.

Kadın girişimciler faaliyetlere başlamadan ya da faaliyetleri esnasında yaşadıkları tecrübe, kaynak, bilgi, özgüven vb. konulardaki eksiklikler nedeniyle çekimser davranmakta ve bireysel girişimlere kolaylıkla cesaret edememektedirler. Kooperatif örgütlenmeleri bu anlamda kadınları girişimcilik faaliyetlerine teşvik eden, iş birliği ve dayanışma kültürü içinde üretime cesaretlendiren bir iş modeli sunmaktadır. Kadınlar, kooperatiflerde diğer kadınlarla bir araya geldiklerinde kendilerini daha güçlü hissetmekte ve bu sayede daha azimli, başarılı, hırslı ve kararlı bir duruşa sahip olmaktadır. Özellikle başarılı kooperatif örneklerindeki artış, daha fazla kadın girişimcinin kooperatifler bünyesi altında bir araya gelmelerini özendirilmektedir. Kadınların çalışma hayatında giderek etkinliğini arttırması hem kendisi hem de toplum açısından faydalar sağlamaktadır. Çalışma hayatına katılan kadınlar, maddi ve manevi kazanımlar elde etmekte; ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmakta, toplumdaki statüleri güçlenmekte ve kendileri geliştirme konusunda farklı fırsatlar yakalamaktadırlar.

Kooperatifler özellikle yerelde kadın bireyler için çok cazip istihdam alanı olarak görülmekte ve kadın bireylerin yaşanan cinsiyet ayrımı sorununa karşı hemcinsleri ile bir arada olmalarında ayrıca olumlu etki yaratmaktadır.

Ankara ve çevresinde faaliyet gösteren kadın girişimci kooperatifleri üzerine yapılan bu tez çalışmasında da kadın girişimci kooperatiflerinin öncelikle; kuruldukları bölgedeki kadınların istihdama katılmaları, kadın emeğinin görünür kılınması, kadınların yoksulluktan kurtulması, kadınların sosyal statülerinin iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi, gençlere ve çocuklara destek olmak, kendi işinin sahibi olabilmek gibi amaçlarla kuruldukları belirlenmiştir. Diğer yandan yerel ürünlerin ya da yerlerin tanınırlığını arttırmak da kooperatif faaliyetlerinin amaçları arasındadır. Bazı kooperatifler de yerel yönetimlerin destek ve teşviki ile farklı kuruluşların projelendirdiği faaliyetler kapsamında kadınların işgücüne katılımını sağlamak ve bölgesel kalkınmaya destek olmak için kurulmuştur.

Bununla birlikte farklı bölgelerde faaliyet gösteren kooperatifler, kooperatiflerin kuruluş süreçlerinde ve sürekliliğinde birçok sorunla karşılaşmakta ve güçlükler yaşamaktadır. Aile ve Çalışma Bakanlığı raporlarında en fazla yaşandığı belirtilen sorunlar olarak yönetim bilgisi eksikliği, örgütlenme ve iş yapma becerilerinde eksiklikler, üretim süreçleri için gerekli teknik bilgi ve ekipman eksikliği, üyeler arası ilişkilerde yaşanan çatışmalar öne çıkmaktadır. Bu tez çalışmasına katılan kooperatiflerin sorunları ise kuruluş aşamasında, faaliyetler devam ederken ve pandemi döneminde farklı içeriklere sahiptir.

Kuruluş aşamasında çeşitli kuruluşlardan alınan destekler sayesinde bazı zorluklar daha az yaşanırken, üyelerin idari, hukuki, mevzuat ve işletmecilik boyutlarında (organizasyon, üretim planlaması, pazarlama, satış, finansman) bilgi sahibi olmamaları aksaklıkların kaynağı olarak görülmektedir. Diğer yandan faaliyetler sürerken, sürekli artan tedarik ve girdi maliyetleri, dövizle bağlı hammadde fiyatlarındaki artış, pazara ulaşma sorunları, daralan talep hacmi, yeni pazar olanaklarının yaratılamaması, üyelerin aralarında yaşanan çatışmalar, motivasyonun düşmesi yaşanan en önemli sorunlardır. Ayrıca vergilerin ve elektrik, su ve doğalgaz gibi sabit giderlerin yüksekliği de sıklıkla vurgulanmaktadır. Pandemi döneminde ise birçok işletme gibi kadın girişimci kooperatiflerinin bazılarında faaliyetler geçici ya da kalıcı olarak durmuştur. E-ticaret olanağı olan veya güncel ihtiyaçlara uygun üretim yapabilenler faaliyetlerine devam edebilmiştir. Zorluk yaşayan kooperatiflerin, pandemi sonrası faaliyetlerini yeniden canlandırması beklenmektedir.

Bu sorunlardan hareketle kadın girişimci kooperatiflerine ihtiyaçları doğrultusunda devletin ve yerel idarelerin farklı konularda düzenli olarak destek vermeleri, vergi ve diğer maliyetlerde kolaylık sağlamaları gibi beklentiler öne çıkmaktadır. Kadın girişimci kooperatifçiliği ile ilgili özellikle deneysel olarak yapılmış çalışmalar, raporlar ve veri örnekleri neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu konuyla ilgili araştırmaların sayısının artması, yeni argümanların oluşturulması, kadın girişimci kooperatiflerin nasıl daha başarılı ve sürdürülebilir olabilecekleri ile ilgili kararlara, stratejilere ve önerilere temel teşkil edecek olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu nedenle kooperatiflerin bağlı oldukları bakanlıklar ve ilgili birimler ile kooperatif birlikleri ve akademik alanda yapılan çalışmalar kadın girişimci kooperatifleri üzerinde araştırmalar yapmalı ve araştırma yapmaya teşvik edilmelidir. Unutulmamalıdır ki kooperatif yapılanmaları tecrübeye dayalı ilerleyen deneysel bir modeldir, bu nedenler kadın girişimci kooperatifleri hakkında araştırma ve çalışma yapılması konusu büyük önem arz etmektedir.

Diğer yandan üyelerin yönetim bilgi ve becerilerini geliştirebilmek için yerel yönetimler, kalkınma ajansları, üniversiteler ve diğer sivil toplum örgütlerinin ortak organizasyonlarıyla kooperatifçilik ve işletmecilik eğitimlerinin daha kurumsal hale getirilmesi, bu örgütlenmelerin sürekliliğinde önemli bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bulgularan bir diğer sonuçta kadın girişimci kooperatifi ortakları ve üyeleri açısından Sosyal Güvence eksikliğinin etkilerinin yaşanmasıdır. Bu konuyla ilgili ilgili bakanlıkların kadın girişimci kooperatifleri açısından Sosyal Güvence konusunun hangi şekilde ele alınmasına, hali hazırdaki durumuna ve yaşanan güçlüklerle ilişkin detaylı ve kapsamlı bir çalışma yapılmalıdır.

Kadın girişimci kooperatif üyelerinin bireysel ve kolektif olarak gerçekleştirilen faaliyetlere yönelik motivasyonları oldukça güçlüdür. Özellikle kooperatifçilik faaliyetleri başarıya ulaştıkça ve çevrede tanınır hale geldikçe, kendilerine karşı olumlu görüşler ve destekler artmaktadır; bu durum kadın üyeleri daha güçlü motive etmekte ve yeni kooperatiflere de ilham olmaktadır.

Kadın girişimci kooperatiflerinin faaliyetlerini sürdürürken de yerel idareler ve diğer kurumların desteklerine devam etmesi; düzenli danışmanlık ve izlemelerin yapılması, gerçekleştirilen veya planlanan faaliyetlerin etkinlik, verimlilik ve sürdürülebilirlik eksenlerinde yürütülmesini kolaylaştıracaktır. Kooperatifçilik faaliyetlerine yönelik ilgi, destek ve düzenlemeler artıkça daha fazla kadın girişimcinin kooperatifleşmeye ilgi duyacağı ve motive olacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, B. ve Demirdelen, Ö. (2019). “Kooperatiflerde Organlar ve Organ Kararlarının Hükümsüzlüğü”. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2): 210-263.
- Akgökçe, A. (2019). *1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na Göre Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Cezai Sorumluluklarının İncelenmesi*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aksoy, A. ve Günay, G. (2018). “Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(1): 77-90.
- Akyüz, D. ve Kılınç S. B. (2016). “Türkiye ekonomisinde kadın girişimcilerin mevcut durumu ve geliştirilmesine yönelik çözüm önerileri”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 11(1): 165-185
- Altınel, A. (1993). *Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli*. Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Müdürlüğü, Ankara.
- Anafarta, N. Sarvan, F. ve Yapıcı, N. (2008). “Konaklama İşletmelerinde Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısı: Antalya İlinde Bir Araştırma”. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 15(1): 111-137.
- Arıkan, C. (2016). “Kadın Girişimcilikte Başarı ve Başarıyı Etkileyen Faktörler”. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(3):138-156.
- Arıkan, S. (2004). *Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*. 2. Baskı, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Avşar, G. (2017). *Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Önemi: Eskişehir İlçe ve Mahallelerinde Kadın Kooperatifi Potansiyeli*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bakırcı, M. (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma*. Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara.
- Bedük, A. (2005). “Türkiye’de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(12): 106-117.
- Bedük, A. (2013). “Mikro Girişimcilikte Kadının Yeri”. E. Kaygın, ve B. Güven (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik*. Veritas Akademi, İstanbul, 185-211.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Sentez Yayınları, İstanbul.

- Ballı, A., İ. (2015). *Duygusal Zeka, Stresle Başa Çıkma Yöntemleri, Liderlik Davranışları ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin Analizi: Kadın Girişimciler Üzerine Bir Çalışma*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Biletta, I. ve Meixner, M. (2005). *EIRO thematic feature: Industrial relations and undeclared work*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.
- Bilgin, N. ve Tanıyıcı, Ş. (2008). “Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008 (2): 136-159.
- Bono, E.D. (1989). *Başarı Taktikleri*. (Çev. N. Yalçın), İlgı Yayınları, İstanbul.
- Brindley, C. (2005) “Barriers to Women Achieving Their Entrepreneurial Potential: Women and Risk”. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 11(2): 144-161.
- Can, M. F. ve Sakarya, E. (2012). “Dünya ve Türkiye’de tarım ve hayvancılık kooperatiflerinin tarihsel gelişimi, iktisadi önemi ve mevcut durumu”. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 83(1): 27-36.
- Can, Y. ve Karataş, A. (2007), “Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği”. *Selçuk Üniversitesi Karamana İ.İ.B.F. Dergisi*, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı: 251-261.
- Coulter, M. (2001). *Entrepreneurship in Action*. Small Business 2000. New Jersey, Prentice-Hall.
- Creswell, J. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. (Çev. S. B. Demir ve M. Bütün) Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Çağlar, Y. (1986). *Köy, Köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu*. Ziraatçılar Derneği Yayınları, Ankara.
- Çam, L. S. (2015). “Kadınının Ekonomik Kalkınmaya Katkısında Türkiye Farkı “. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*. Sayı:315: 26-31.
- Çakıcı, A. (2004). “Kadın Girişimcilerin İşletme Fonksiyonlarındaki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3): 1-15.
- Çakıcı, A. (2006). “Mersin’deki Kadın Girişimcilerin İş Yaşamını Etkileyen Faktörler”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(4): 54-78.

- Çakırca, H. (2019). *Kooperatiflerin Yerel Kalkınmadaki Rolü: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çelik, Z. (2006). *Türkiye'de Kırsal Planlama Politikalarının Geliştirilmesi*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Çetin, H. (2009). “Kalkınma Sürecinde Kooperatifçiliğin Sosyal, Ekonomik ve Demokratik Etkileri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 4(2): 32-50.
- Çıkın, A. ve Karacan, A. (1994). *Genel Kooperatifçilik*. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Çıkın, A. (2003). “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kooperatifçilik”. *Yar Müdafaa-i Hukuk Dergisi*, 62(1): 25-32.
- Çiftçi, İ. ve Çukurova, Ş. (1988). *Genel Kooperatifçilik 1*. Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Çolakoğlu, E. (2007). “Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy- Kent Projesi”. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6): 187-202.
- Çöklü, C. T. (2005). *Kooperatifler Kanunu ve İlgili Mevzuat*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Demirtepe, N. (2003). “Büyük Kooperatifçinin Tuna Valiliği Günleri – Mithat Paşa ve Rusçuk”. *Karınca Dergisi*, sayı: 799.
- Denzin, N. K. ve Lincoln, Y. S. (2011). *The Sage Handbook Of Qualitative Research*. 4. Baskı, Sage Publications, Thousands Oaks, Ca.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*. DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*. DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*. DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)*. DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*. DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. DPT Yayını, Ankara.

- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. DPT Yayını, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)*. DPT Yayını, Ankara.
- Dinler, Z. (2000). *Tarım Ekonomisi*. Ekin Kitabevi, Bursa.
- Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat*. Ekin Kitabevi, Bursa.
- Doğan, K. (2017). “Su Ürünleri Kooperatiflerinin Türkiye’deki Dünü, Bugünü ve Geleceği”. *Turkish Journal Of Aquatic Sciences*. 32(1): 21-34.
- Ecevit, Y. (1993). “Kadın Girişimciliğin Yaygınlaşmasına Yönelik Bir Model Önerisi”. *Kadın Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli Bildiriler ve Tartışmalar (Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Eğitim Serisi, Yayın No: 74, Ankara, 15-34*.
- Ecevit, Y. (2007). *Türkiye’de Kadın Girişimciliğine Eleştirel Bir Yaklaşım*. Uluslararası Çalışma Ofisi (ILO), 1.Baskı, Ankara.
- Ertürk, Y. (1993). *Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli: Bildiriler ve Tartışmalar*. Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Eryılmaz, A. Y. (1987). *Kooperatifçilik Ders Notları*. Karadeniz Üniversitesi Basımevi, Trabzon.
- Esim, S. (2018). *Advancing Cooperation Among Women Workers in The Informal Economy: The SEWA way*. International Labour Organization, Geneva.
- Everest, B. (2015). *Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları ve Yönetime Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Bölge Birliği Örneği*. Yayımlanmış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Everest, B. ve Yercan, M. (2016). “Kooperatif Ortaklarının Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları Üzerine Bir Araştırma: Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği”. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 53 (1): 67-73.
- Flammang, R., A. (1979). “Economic Growth and Economic Development; Counterparts or Competitors?”. *Economic Development and Cultural Change*, (28)1: 47-62.
- Geray, C. (1992). “Kooperatifçiliğin Dünyada ve Türkiye’deki Nicel Gelişimi”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (Prof. Dr. Gündüz Ökçün’e Armağan). 47(1-2): 427- 441.
- Geray, C. (2014). *Kooperatifçilik*. Nika Yayınevi, Ankara.

- Gibson, R. (2005). *The Role of Co-Operatives in Community Economic Development*. Rural Development Institute Working Paper, Brandon University, Brandon, Canada.
- Goffee, R. ve Scase, R. (1992). *Kadınlar İş Başında Kadın Girişimcilerin Deneyimleri*. (Çev: A. Fethi). Eti Kitapları, İstanbul.
- Goyal, M. ve Parkash J. (2011). "Women Entrepreneurship in India-Problems And Prospects". *Zenith International Journal Of Multidisciplinary Research*, 5(1): 195-207.
- Gökakın, Z., Ö. (2000). "Doksanlı Yılların Yeni Kahramanları: Türkiye’de Girişimci Kadın Profili". 8. *Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı*. 2000, Nevşehir, 109-123.
- Gülçubuk, B. (2006). "Kırsal Kalkınma: Kavramlar, Uygulama Esasları ve Dikkat Noktaları". *Hatay’da On Sıcak Gün*, Der. Yaşar Ergün. Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No: 19: 60-70.
- Güldal, D. (2006). *Kadın Yöneticileri Motive ve Demotive Eden Faktörlerin Tespitine Yönelik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Güloğlu, T. ve Korkmaz, A. (2005). "Kooperatifçilik İlkeleri, Küreselleşme ve Yeni Eğilimler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1): 811-831.
- Gültekin, E. (2018). *Kadın Girişimciliği, Kadın Girişimciliğinin Önündeki Engeller ve Gelişmeler; Türkiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kto Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güler, A., Halıcioğlu, M. B. ve Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gümüşoğlu, F. (2012). "Kadınların Toplumsal Alanda Güçlenmesine Bir Örnek: Yağlar Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi". *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(10): 39-60.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2016). *Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016)*. Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Güney, S. (2006). "Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış". *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1): 25-43.
- Güney, S. (2008). *Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular*. Siyasal Kitabevi, Ankara.

- Güreşçi, E. ve Gönç, M. (2017). “Türkiye’dekooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52(Özel Sayı): 219-229.
- Gürol, M. A. (2000). *Türkiye’de Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi: Fırsatlar, Sorunlar, Beklentiler ve Öneriler*. Atılım Üniversitesi Yayını No:2, Ankara.
- Gürol, M. A. ve Marşap A. (2007) “Geçmişte ve Günümüz Yaşamında Ücretsiz ve Ücretli İşgücü Olarak Kadın”. *Bilig*, 42(1): 95-109.
- Güven, S. (1997). “Ekonomik Demokrasi ve Servetin Geniş Kitlelere Yayılmasında Kooperatifçilik Politikası”, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa.
- Güzel, E. (2014). “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık ve Medyanın Rolü”. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 4(8): 185-199.
- Haberal, İ. (2019). *Kooperatiflerdekiç Denetimsüreci: Eğirdir Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Örneği*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hancı, A. (2004). *Girişimcilikte Cinsiyet Faktörü ve Kadın Girişimciler Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Haseki, M., İ. (2007). *Kooperatifçilik ve Pazarlama Anlayışı: Tarım Satış Kooperatiflerinin Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Tüketici Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Hazar, N. (1970). *Kooperatifçilik Tarihi*. Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Yayınları, Ankara.
- Hazar, N. (1990). *Kooperatifçilik Tarihi*. Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Hazar, N. Vd. (1997). *Türkiye’de Kooperatifçilik*. Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, Yayın No: 88, Ankara.
- Hısrıç, R. D. ve Peters M. P. (2002). *Entrepreneurship*. McGraw-Hill Irwin, Boston.
- Hulbert, B., Gilmore, A. ve Carson, D. (2013). “Sources Of Opportunities Used By Growth Minded Owner Managers Of Small And Medium Sized Enterprises”. *International Business Review*, 22(1): 293-303.
- Iakovıdou, O. (2002). “Women’s Agrotourist Cooperatives in Greece: Key Elements For Their Successful Operation”. *Journal Of Rural Cooperation*, 30(1).

- İlgün, B. (2020). *Türkiye’de Bölüşüm Sorunu ve Kooperatifler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İlter, B. (2008). *Girişimcilik Sürecinde Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunların Analizi: Kagider Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Jalbert, S., E. (2000). *Women Entrepreneurs in The Global Economy*, Center for International Private Enterprise, New Jersey.
- KEİG. (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler. Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi Araştırma Raporu*. Birinci Basım, Kayhan Matbaa, İstanbul.
- KEİG. (2018). *Kadın Kooperatifleri Klavuzu, Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi (KEİG) Araştırma Raporu*, Birinci Basım, Hazal Matbaa, İstanbul.
- Kansız, N. ve Acuner, Ş. A. (2008). “Üretim ve istihdama katılımı kadının yeri”. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*, 20 (240).
- Kara, M. (2003). *Kooperatifçilik*. Eduser Yayıncılık, Bolu.
- Karalar, R. (2000). *Kooperatifçilik Teknikleri*. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Kazgan, G. (1989). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. 4. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Keskin, S. (2014). “Türkiye’de Kadın Girişimcilerin Durumu”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1):71-94.
- Keten, B. (2011). *Kadın Girişimcilerin Bilgiye Yaklaşımı*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kılıç, S. (1997). *Planlı Dönemde Uygulanan Kırsal Kalkınma Modelleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kırsal Kalkınma Politikaları Sonuç Raporu, (2004). *II. Tarım Şurası VIII. Komisyon Kırsal Kalkınma Politikaları Sonuç Raporu*. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Ankara.
- Kocabaş, Ö. (2003). “Türkiye’de Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi”. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 8(1-2): 15-24.
- Kocabaş, Ö. (6-7 Ekim 2011). “Türkiye’ de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu” 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğ. Ankara.
- Kocabaş, Ö. (2010). *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*. Libra Kitap, İstanbul.

- Kocacık, F. ve Gökkaya, V. (2005). “Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları”. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1): 195-219.
- Koç, H. (2001). *Kooperatifçilik Bilgileri*. Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara.
- Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2012). *Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri Raporu*. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. Ankara.
- Kurtaslan, T. (2004). “Kooperatiflerin Piyasa Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”. *Karınca Dergisi*, 811(1): 9-16.
- Kutunis, R. Ö. (2003). “Girişimcilikte cinsiyet faktörü: Kadın girişimciler”. 11. Ulusal Yönetim Kongresi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, Afyon, 55-61.
- Kutunis, R. Ö. ve Hancı, A. (2004). “Kadın Girişimcileri Kişisel Özgürlük Algılamaları”. 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi. Osmangazi Üniversitesi İİBF, Eskişehir, 457- 464.
- Kutunis, R. Ö. (2006). *Girişimci Kadınlar*. Değişim Yayınları, İstanbul.
- Kutunis, R. Ö. ve Alpaslan, S. (2006). “Girişimci ve Yönetici Kadınların Profili Farklı mıdır?”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(2): 139-153.
- Küçük, O. (2005). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi*. Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Lasserre, G. (1967). “La Cooperation”. (Çev. Z. Sezer ve S. Ahıpaşaoğlu), *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(4): 363-466.
- Levi, Y. ve Davis, P. (2008). “Cooperatives as the “enfant terribles” of economics: Some implications for the social economy”. *Journal of Socio- Economics*, 37(6): 2178-2188.
- Moore, D. (2000). Transitions-milestones on the route to success. San Antonio: United States Association for Small Business and Entrepreneurship Plenary Address (USASBE Proceedings).
- Majurin, E. (2012). “How women fare in east African cooperatives: The case of Kenya, Tanzania and Uganda”. *The Cooperative Facility for Africa (CoopAfrica)*, International Labor Office-Darussalam, ILO.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative Research: A Guide To Design And Implementation*. John Wiley & Sons, San Francisco.
- Miles, M. B., Huberman, A. M. ve Saldana, J. (2020). *Qualitative Data Analysis: A Methods Sourcebook* (Çev. S.A. Altun ve A. Ersoy) Sage, Thousand Oaks, CA.
- Müftüoğlu, H. ve Aydos, V. (2001). *Türkiye’de Kooperatifçilik -Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya*. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.

- Müftüoğlu, T. ve Durukan, T. (2004). *Girişimcilik ve Kobiler*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Mülayim, Z. G. (1998). *Atatürk'ten Bugüne Kooperatifçilik*. Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Mülayim, Z. G. (2019). *Kooperatifçilik*. Güncellenmiş ve Yenilenmiş Sekizinci Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Mülayim, Z. G. (2010). *Kooperatifçilik*. Yetkin Yayınları, Ankara.
- Mülayim, Z. G. (2006). *Kooperatifçilik*. Yetkin Yayınları, Ankara.
- Naktiyok, A. (2004). *İç Girişimcilik*. Beta Yayınları, İstanbul.
- Narin, M., Marşap A. ve Gürol M. A. (2006). "Global Kadın Girişimciliğinin Maksimizasyonunu Hedefleme: Uluslararası Arenada Örgütlenme ve Ağ Oluşturma". *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 8(1): 65-78.
- Nayır, D. Z. (2008). "İşi ve Ailesi Arasındaki Kadın: Tekstil ve Bilgi İşlem Girişimcilerinin Rol Çatışmasına Getirdikleri Çözüm Stratejileri". *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(2): 631- 650.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımları*. Yayın Odası Yayınları, Ankara.
- OECD (2004). "Women's Entrepreneurship: Issues And Policies," 2. Oecd Conference Of Ministers Responsible For Small And Medium Sized Enterprises (Smes), İstanbul.
- Okur, T. (2013). *Marmara Bölgesi Özelinde Tarım Kooperatifçiliğinin Değerlemesi ve Geleceği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Onay, M. ve Çavuşoğlu, S. (2010). "İşletmelerde Girişimcilik Özelliğini Etkileyen Faktörler: İç Girişimcilik. Yönetim ve Ekonomi". *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1): 47-67.
- Onay, Ü. G. (2013). *Kadın Girişimciliğini Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Isparta KOSGEB Girişimcilik Destekleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Oruç, S. (2019). *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Desteklerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Çanakkale İli Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Osmanağaoğlu Ş. (2007). "Cumhuriyet Dönemi Hayvancılık Politikaları ve Kooperatifçilik, Türkiye'de Kooperatifçiliğin Temel Sorunları ve Çözüm Yolları", Gazi Üniversitesi, KOOP-MER Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, T.C. Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayını No:1, Ankara.

- Öğüt, A. (2006). “Türkiye’de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin Önündeki Güçlükler: Cam Tavan Sendromu”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(1): 55-77.
- Örki, A. (2016). “Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi”. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2): 12-22.
- Örs, A. (2013). *Konya İli Mevlana Kalkınma Ajansı Kırsal Kalkınma Desteklerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Örücü, E., Kılıç R. ve Kılıç T. (2007). “Cam Tavan Sendromu ve Kadınların Üst Düzey Yönetici Pozisyonuna Yükselmelerindeki Engeller: Balıkesir İli Örneği”. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14(2): 117-135.
- Özar, Ş. (2005). *GAP Bölgesi’nde Kadın Girişimciliği*. GAP-GİDEM Yayınları, Ankara.
- Özcan, O. (2007). *Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihi Gelişimi ve Cumhuriyet Dönemi Kooperatifçiliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özcan, D. (2011). *Kooperatifçilik, Tarım Kredi Kooperatiflerinin Gelişim Süreci ve Malatya Bölge Birliği Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özdemir, N. (1981). *Kooperatifçilik*. Aitia Yayını, Ankara.
- Özdemir, G. ve Yılmaz, E. (1-2 Ekim 2010). “Kadın Girişimciliği ve Kooperatifler”. 2. *Trakya Bölgesi Kalkınma –Girişimcilik Sempozyumu*, Kırklareli, 71-81.
- Özdevecioğlu, M. ve Aktaş A. (2007). “Kariyer Bağlılığı, Mesleki Bağlılık ve Örgütsel Bağlılığın Yaşam Tatmini Üzerindeki Etkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü”. *E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 28: 1- 20.
- Özdevecioğlu, M. ve Çelik, C. (18-21 Ekim 2001). “Kadın Girişimcilerin Demografik Özellikleri ve Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Nevşehir İlinde Bir Araştırma”. 8. *Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildirileri*, Nevşehir, 45-50.
- Özen, S. (2013). *Kooperatifçilik, Kalkınma Kooperatiflerinin Yerel Yönetimlerin Kalkınma Çabaları İçerisindeki Yeri, Edirne-Meriç-Karayusufluköyü Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özkara, B., Karayarmuk, K. ve Köseoğlu M. A. (25-27 Mayıs 2006). “Girişimcinin Son Köyü: Girişimcilerin Sürekliliğinin Sorgulanması”. *Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi İİBF Uluslararası Girişimcilik Kongresi*, Bişkek, 221-234.
- Özkul, G. (2007). “Kapitalist Sistemin Sürükleyici Aktörleri: Ekonomik Teoride Girişimciler,” *S.D.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 12(3): 343-366.

- Özmen, K. (2012). *Kooperatiflerde Genel Kurul İşlemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Öztürk, M. D. (2016). *Türkiye’de Kadın Girişimcilik: Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, İstanbul.
- Öztürk, M. D. ve Arslan, İ. K. (2016). “Türkiye’de Kadın Girişimcilik: Kadınları Girişimciliğe Yönelten Faktörler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series*, **1(21): 1-17**.
- Özyol, A. (2015). “Eşitlik İş Demektir”. *Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi*. 27(315): 20-26.
- Polat, E. K. (2010). “Kooperatif Birliklerinin Küreselleşme Sürecindeki Önemi”, *Üçüncü Sektör Kooperatifçilik*, 45(2): 15-33.
- Rehber, E. (2011). *Kooperatifçilik*. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Rural Woman Back to Work (RURWOMBACK) Projesi. (2011). *Kırsal Kadınların İşgücü Piyasasına Dönmesi İçin Sürekli Eğitim Yaklaşımının Adaptasyonu: Beypazarı Modeli*, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı.
- Saray, G. (1993). “Türkiye’de Kadın Girişimciliği”. *Kadını Girişimciliğe Özendirme ve Destekleme Paneli*. Devlet Bakanlığı Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Eğitim Serisi Yayın No:74. Ankara, 117-125.
- Sevinç, G. (2008). *Türkiye’de Kırsal Yapı ve Kırsal Kalkınma Politikaları: Şanlıurfa Örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Sevinç, H. (2011). “Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 6(2): 36-54.
- SİMURG, (Kadın Kooperatifleri Birliği). (2015). *Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı 5. Kadın Kooperatifleri Buluşması Raporu*. Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı.
- Sipahi, E. (1997). *Türkiye’de Girişimcilik ve Kadın Girişimciler Üzerine Bir Araştırma*, yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Soyak, M. (25-27 Mayıs 2006). “Kadın Girişimciliği ve Mikro Finans: Türkiye Deneyimi”. Uluslararası Girişimcilik Kongresi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek, 169-178.
- Soykan, F. ve Karadağ, A. (2004). “Kırsal Kalkınma Açısından Kınık’ta Coğrafi Çevre Değerlendirmeleri”. *Ege Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje Kesin Raporu*. İzmir.

- Soysal, A. (2010a). "Kadın Girişimcilerin Özellikleri, Karşılaştıkları Sorunlar ve İş Kuracak Kadınlara Öneriler: Kahramanmaraş İlinde Bir Araştırma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(1): 71-95.
- Soysal, A. (2010). "Türkiye’de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 65(1): 83-114.
- Strauss A. ve Corbin J. (1990). *Basics of Qualitative Research*. Sage Publication, Incorporated. Thousand Oaks, CA.
- Suiçmez, H. (2015). "Kalkınma İktisadının Doğuşu, Gelişimi ve Türkiye’de Kalkınma". Kalkınma İktisadı Uzman Arşivi, Ankara.
- Şahin, E. (2006). "Kadın girişimcilik ve Konya ilinde kadın girişimcilik profili üzerine bir uygulama". *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17): 286-309.
- Şaşmaz, M. Ü. ve Yayla, Y. E. (2018). "Ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinin değerlendirilmesi: Ekonomik faktörler". *International Journal of Public Finance*, 3(2): 249-268.
- Şekerler, H. (2006). *Kadın Girişimciler, Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Tamer, G. (17-18 Eylül 2013). "Dünya’ya Kıyasla Türkiye’de Kadın Girişimciliği". *International Conference on Eurasian Economies*. Petersburg, Rusya, 617-657.
- Tahtalı, F. A. (2018). *Türkiye’de Kadın Girişimciliği ve Malatya Kentsel Alanda Kadın Girişimciler Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Tan, S. ve Karaönder, İ. (2013). "Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği", *ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi* 1(1): 79-86.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2019)*. Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Strateji ve Bütçe Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Tekin, M. (2005). *Hayallerin gerçeğe dönüşümü: Girişimcilik* (4. Baskı). Günay Ofset, Konya.

- Tekindal, S. (2021). *Nicel, Nitel, Karma, Yöntem Araştırma Desenleri ve İstatistik*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Toksöz, G. (2007). “İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4(15): 57-79.
- Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). “Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 7(2): 116-127.
- Top, S. (2006). *Girişimcilik Keşif Süreci*. Beta Basım, Kırklareli.
- Topalolu, E. Ö. ve Topaloğlu, M. (2017). “Türkiye’de Kadın Girişimci Kooperatifleri: Bacıyan-ı Meram Örneği”. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 52(özel sayı): 203-218.
- Topkaya, Ö. (2013). “Tarihsel Süreçte Girişimcilik Teorisi: Girişimciliğin Ekonomik Büyüme ve İstihdam Boyutu”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1): 29-54.
- Torun, E. (5-7 Eylül 2012). “Kırsal Kalkınmanın Sağlanabilmesi İçin Köy-Kent Arasındaki Farklılıkların Minimize Edilmesi”. *10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*. Konya, 263-269.
- Tulan, D. (2017). *Kadın Girişimciliği: Erzurum İlinde Bir Uygulama*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tutar, F., Alpaslan, C., vd. (2014). “Türkiye’de Yerel Kalkınmanın Yeni Aktörü Üçüncü Sektör: Kooperatifler”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1): 501-524.
- TÜSİAD. (2002). *Türkiye’de Girişimcilik*. Tüsiad Yayınları, Ankara.
- Uluocak, İ. (2009). *Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması, Bursa Çağdaş Eğitim Kooperatifi Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Urry, J. (2005). *Consumingplaces*. Routledge, London&Newyork.
- Uysal, P. (2018). *Türkiye’de Kırsal Kalkınmada Sosyal İnavasyon*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Ültanır, M. S. (2019). *Türkiye’de Kooperatifçiliğin Tarihsel Seyri: Devlet İnisyatifi-Kalkınma İdeali*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ürper, Y. (1996). *Kooperatif İşletmeciliği*. Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir.
- Weiler, S. ve Bernasek, A. (2001). “Dodging the glass ceiling? Networks and the new wave of women entrepreneurs”. *The Social Science Journal*, 38(1): 85-103.

- Wirth, L. (2001). *Breaking Through the Glass Ceiling: Women in Management*. ILO, Geneva.
- Wodzicki, M., Durutaş, G. ve Duguid, F. (2015). *Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu*.
- Yağcı, F. ve Bener, Ö. (2005). “Girişimci Kadınların Demografik ve Genel Karakteristikleri İle Kadınları Girişimciliğe Motive Eden Faktörler”. *Ankara. Bilig*, 33(1): 85-100.
- Yalçınkaya, Ö. (Şubat 2013). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Gözlenen Kayıt Dışı İstihdam Sorunu”. *T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri*. Ankara, 107-139.
- Yalman, İ. N. ve Gündoğdu, Ö. (2014). “Kadın Girişimciliği ve Bölgesel Kalkınma: TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgesinde Uygulama”. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 9(1): 44-48.
- Yaşar, F. (2017). *Düzce İlinde Kadın Girişimcilik Profiline Belirlenmesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- Yavuz, Ö. S. (2019). *Kamu Desteklerinden Yararlanan Kadın Girişimciler: Ankara İli Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yazıcı, A. S. (2016). *1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na Göre Kooperatiflerin Denetimi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Yercan, M. ve Kınıklı, F. (2018). “Tarımsal Kooperatiflerde Ortakların Yönetime Katılımını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: İzmir İli Sütçülük Kooperatifleri Örneği”. *Tarım Ekonomi Dergisi*, 24(2): 159-173.
- Yeşil, Y., Karasu, F. ve Alpaslan, K. (2016). “Amacı, İçeriği ve Yararlılığı Bağlamında Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Eğitim Faaliyetleri”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(35): 501-512.
- Yetim, N. (2002). “Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği”. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2): 79-92.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, P. (2020). “Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Ahatlı Kadın Kooperatifi Örneği”. *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Etüsbed)*, 1(11): 159-170.

- Yıldırım, S. (2017). “İşsizlik Sigortasıyla Kayıt Dışı İstihdamın Etkileşimi”. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1): 1- 28.
- Yücer, A., Topbaş, S. (ed.). (2009). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma*. Türkiye Teknik Elemanlar Vakfı Yayınları, Ankara.
- Yüksel, A.N. (2020) “Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak Görüşme.” *Social Sciences Studies Journal*, 547(2020): 552.
- Yüksel, S. (2005). “Kooperatifçiliğin Türkiye’deki Tarihi Gelişimi, Önemi ve Sayısal Veriler Işığında Günümüzdeki Durumu”, *XVIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi*. Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara.
- Zeynalova, U. (2019). *Kadın Girişimcilerin Karşılaştıkları Sorunlar: Küçük Ölçekli İşletme Sahipleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

İNTERNET KAYNAKLARI

- ABİGEM, <https://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Sayfalar/ABIGEM.html> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Al Amal Women Cooperative, <https://worldartisanguild.com/women-s-co-op> (Erişim tarihi 12.01.2022).
- Al Amal Women Cooperative, https://www.evanhealy.com/products/amazigh-argan-oil?_pos=4&_sid=d984e83bf&_ss=r (Erişim tarihi 12.01.2022).
- Al Amal Women Cooperative, <https://argancare.org> (Erişim tarihi 12.01.2022).
- Amesia Çalışan Arılar Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, <https://amesia.com.tr/index.php/hakkimizda/> (Erişim tarihi 14.01.2022).
- ANGİKAD, <https://www.angikad.org.tr/> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Biga Kadın, Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi, <https://bigacarsambapostasi.com/bikad-biganin-girisimci-kadınlarınin-hikayesi/> (Erişim tarihi 13.01.2022).
- Bowman, E., ve Stone, R. “Cooperatives: A Brief Introduction to their Types, History & Social Change Prospect”. <https://www.globaljusticecenter.org/papers/cooperatives-brief-introduction-their-types-history-social-change-prospect> (Erişim Tarihi: 17.03.2020)
- DPT Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/strateji/UKKS.pdf> (Erişim Tarihi: 05.04.2021).

- Emiroğlu, M. “Kooperatifçilik & Kadın Kooperatifleri”, <https://Ticaret.Gov.Tr/Data/5d41e48b13b87639ac9e02df/7458fc6b5805cfbbaf4a3f0d76ad0bf5.Pdf> (erişim tarihi: 15.01.2019). 1-5
- Erciyas, S., <http://kentyasam.com/2009/12/23/bigali-kadınların-kooperatifleri-rol-model/> (Erişim tarihi 13.01.2022).
- GİDEM, <http://www.tr.undp.org> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- GİDEM, www.gap.gov.tr (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Heiveld Women Cooperative, <http://www.heiveld.co.za/heiveld-today.html>(Erişim tarihi 12.01.2022).
- KADAV, <http://www.kadav.org.tr/ne-yapiyoruz/> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- KADIN-KOOP, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop> (Erişim tarihi 25.05.2021).
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- KAGİDER, <https://kagider.org/tr/kurumsal/hakkimizda> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- KEDV, <http://www.kedv.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- KEİG, <http://www.keig.org> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- KOOP-BİS, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop> (Erişim tarihi 25.05.2021).
- KOOP-DES, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kooperatiflerin-desteklenmesi-projesi-koop-des> (Erişim tarihi 25.05.2021).
- KOOP-GEP, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop> (Erişim tarihi 25.05.2021).
- KOOP-GİR, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/projeler/tamamlanan-projeler/kadin-kooperatifleri-tanitim-ve-kapasite-gelistirme-projesi-kadin-koop> (Erişim tarihi 25.05.2021).
- Korucan, Ş., <https://sosyalekonomi.org/weiberwirtschaft-eg-berlin-kadin-girisimi-kooperatifi/> (Erişim tarihi 12.01.2022).
- KOSGEB, <http://www.kosgeb.gov.tr> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Köne, A. Ç., <https://sosyalekonomi.org/gokboncuk-cok-farkli-bir-kooperatif/> (Erişim tarihi 14.01.2022).

- KSSGM, <https://kadininstatusu.aile.gov.tr> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Leap Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, <https://girisimsavascisi.org/mardinde-ozel-bir-kadin-kooperatifi-leap/> (Erişim tarihi 13.01.2022).
- MEKSA, <http://www.meksa.org.tr> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Nsanama Kadın Üreticileri ve Pazarlama Kooperatifi, <https://www.worldbank.org/en/search?q=Nsanama+Kadın+Üreticileri+ve+Pazarlama+Kooperatifi+&currentTab=1>(Erişim tarihi 12.01.2022).
- Ödemiş Yöresi Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi, <https://www.haberler.com/yerel/odemis-kadin-kooperatifi-sinirlari-asti-4282912-haberi/> (Erişim tarihi 13.01.2022).
- Ödemiş Yöresi Kadın, Çevre, Kültür ve İşletme Kooperatifi, <https://www.haberhurriyeti.com/haber/3345528/is-kuracak-kadinlar-araniyor> (Erişim tarihi 13.01.2022).
- Roelants, B. ve Salvatorı, G. (2020). “Exploring The Cooperative Economy” Report, <https://Monitor.Coop/Sites/Default/Files/Publication-Files/Wcm2020-1727093359.Pdf> (Erişim tarihi:22.03.2021)
- SADA Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, <https://sgdd.org.tr/sadanin-oykusu/> (Erişim tarihi 13.01.2022).
- SADA Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi, <https://www.bmdergi.org/language/tr/sada-kadin-kooperatifi-dunyadaki-en-basarili-100-girisimden-biri-secildi/> (Erişim tarihi 13.01.2022).
- Sedikong sa Lerato Women Cooperative, <https://stories.coop/cooperatives/sedikong-sa-lerato/> (Erişim tarihi 12.01.2022).
- SEWA, <https://www.sewa.org/history/> (Erişim tarihi 12.01.2022).
- SİMURG, <https://simurg.org.tr/harita/> (erişim tarihi: 25.03.2020).
- Sri Lanka Women Cooperative, https://www.ilo.org/colombo/info/pub/features/WCMS_634688/lang--en/index.htm (Erişim tarihi 12.01.2022).
- T.C. Ticaret Bakanlığı, Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu, <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/turkiye-geneli-kooperatif-ve-birlik-dagilimi> (Erişim tarihi: 17.07.2021).
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2019). Türkiye’de Kadın. Ankara, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/19172/tr-de-kadin-eylul.pdf>. (Erişim tarihi 25.05.2021).

- TOBB, <http://www.tobb.org.tr> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Trama Textiles Women Cooperative, <https://tramatextiles.org/pages/our-story> (Erişim tarihi 12.01.2022).
- TÜGİAD, <https://www.tugiad.org.tr> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016, <https://ticaret.gov.tr/data/5d41e45e13b87639ac9e02dc/15fb10a7fe0bba07482ac9da277b5d35.pdf> (erişim tarihi: 25.05.2021).
- Uluslararası Kooperatifler Birliği, <https://www.ica.coop/en/about-us/international-cooperative-alliance> (erişim tarihi: 12.05.2021).
- Uluslararası Çalışma Örgütü, <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm> (erişim tarihi: 12.05.2021).
- Uzunpınar, A. (2008). “Katılım Öncesi Ab Kırsal Kalkınma Politikası ve Türkiye’de Uygulanacak İpard Programı Kapsamında Proje Hazırlama, Değerlendirme ve Seçim Süreci”. Uzmanlık Tezi, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı). [Http://Diabk.Tarim.Gov.Tr/Adnan_Uzunpınar_Ab_Uzmanl%C4%B1k_Tezi_2008.Pdf](http://Diabk.Tarim.Gov.Tr/Adnan_Uzunpınar_Ab_Uzmanl%C4%B1k_Tezi_2008.Pdf), (Erişim Tarihi: 25.12.2021).
- Zeuli, K. A. ve Cropp, R. (2004). “Cooperatives: Principlesandpractices In The 21st Century”. <https://www.mcdc.coop/wp-content/uploads/2020/01/Cooperatives-Principles-and-practices-in-the-21st-century.pdf> (Erişim tarihi: 03.06.2021)
- Wawoto Kacel Women Cooperative, <https://thecooperator.news/wawoto-kacel-cooperative-empowering-vulnerable-women-through-arts-and-crafts/> (Erişim tarihi 12.01.2022).
- World Cooperative Monitor, Exploring The Cooperative Economy Report, (Erişim Tarihi: 26.04.2020)
- <http://www.kadingirisimciler.org.tr> (Erişim Tarihi:18.10.2021)
- <http://koop.gt.b.gov.tr/data/5326f7b9487c8e498418aa36/2012%20UKY%20Kooperatifler.pdf> (16.01.2020).
- http://koop.gt.b.gov.tr/data/5697bd461a79f5d2d018c237/G20_kitapcik%2002.12.2015%20son%20son%20son.pdf (28.01.2020).
- <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1163.pdf> (11.01.2019).
- <https://sosyalekonomi.org/abd-kooperatif-istatistikleri/> (22.03.2021)
- <http://tarimsurasi.tarim.gov.tr/PDFLER/VIII.Komisyon.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.04.2021).
- [http://www.turkey.coop/uploads/menu/türkiye_kooperatifçilik_stratejisi_ve_eylem_planı_\(2012-2016\).pdf](http://www.turkey.coop/uploads/menu/türkiye_kooperatifçilik_stratejisi_ve_eylem_planı_(2012-2016).pdf) (Erişim Tarihi: 10.01.2022).

https://www.ailevecalisma.gov.tr/KSGM/PDF/Turkiyede_Kooperatifcilik_Kadin.pdf (Erişim tarihi 15.01.2022).

2004 Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, <http://www.tarim.gov.tr/duyurular/ukks.pdf> (Erişim Tarihi 21.04.2021).

EK 1-Mülakat Soruları

1. Kendinizden biraz bahseder misiniz?
2. Kooperatifinizin tam olarak ismi nedir? Kaç yılında kurulduunuz? Üye sayısı şu anda kaç kişidir?
3. Kooperatifleşmeye giden süreci biraz anlatır mısınız?
4. Kooperatifinizin kurulmasında en önemli etken neydi?
5. Kooperatif kurulurken hangi zorluklarla karşılaştınız? Ve bu zorluklar nasıl aşıldı?
6. Üyesi olduğunuz kooperatifinizin amacı nedir?
7. Kooperatifinizin önceliği neler? Önemseydiğiniz konular, amaçlarınız...
8. Çalışma şeklinizi ve yapılan işleri kısaca anlatır mısınız? İşler nasıl yürütülüyor?
9. Kooperatifinizin gelir kaynakları nelerdir? Ve nasıl kullanılıyor?
10. Şu anda hangi zorluklar yaşıyorsunuz? (salgın hastalık başlamadan önce güncel hangi sorunlarınız vardı?)
11. En fazla zorluk yaşadığınız dönemle ilgili bir anınız var mı?
12. Covid19 süreci çalışmalarınızı nasıl etkiledi veya etkileyecek?
13. Çevrenizde kadın kooperatiflerine bakış açısı nasıl?
14. Kadın olarak kooperatif çalışmalarında aktif rol almak konusunda kişisel olarak sizi en fazla kimler destekledi?
15. Kadın olarak kooperatif çalışmalarında aktif rol almak konusunda ayrımcılık veya engel ile karşılaştınız mı?
16. Kadın girişimci kooperatiflerinin diğer kooperatiflerden farklı yönleri nelerdir?
17. Sizce Kadın girişimci kooperatiflerinin genel olarak kuruluş motivasyonu nedir?
18. Kooperatife katılan kadınların ekonomik ve sosyal hayatında ne gibi değişiklikler oldu?
19. Diğer kadın girişim kooperatifleriyle iletişiminiz var mı?
20. Hangi konularda iş birliği geliştirdiniz? Bunları anlatır mısınız ?
21. Paslaştığımız işlere örnek verebilir misiniz ?
22. Dünya'dan ya da Türkiye'de örnek aldığımız başarılı kooperatifler hangileri ?
23. Ülkemizde kadın Girişimci Kooperatiflerinin yaygınlaşmasının önündeki engeller sizce nelerdir?
24. Kadın kooperatiflerinin başarısız olmalarının veya kapanmalarının nedenleri nelerdir?

25. Kadın girişimci kooperatifleri en fazla hangi alanlarda yaygınlaşmalıdır? Hangi işleri yapmalıdır?
26. Bu tür kooperatiflerin faaliyetlerini etkili yürütebilmeleri için hangi yasal düzenlemelere ve farklı desteklere ihtiyaç vardır? Bu konuda neler yapılmalıdır?
27. Yerel yönetimlerden beklentileriniz nelerdir?
28. Gelecekle ilgili planlarınız neler?

TEŞEKKÜRLER

Not: Bu çalışma için Akdeniz Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Etik Komisyonundan izin alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Hazen IRGAT
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Aldemir Atilla Konuk Anadolu Lisesi
Lisans Diploması	Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık İdaresi, 2016
Tezli Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, 2022
Tez Konusu	Ankara'da Faaliyet Gösteren Kadın Girişimci Kooperatifleri Üzerine Bir Araştırma
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastahanesi Kalite Koordinatörlüğü Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastahanesi Arşiv ve İstatistik Müdürlüğü Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastahanesi Personel Şube Birimi Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastahanesi Halkla İlişkiler Birimi Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastahanesi Satın Alma Müdürlüğü
Çalıştığı Kurumlar	DesGrup LTD ŞTİ: Marka ve Strateji Geliştirme Müdürü LiderGrup Medya: Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı